

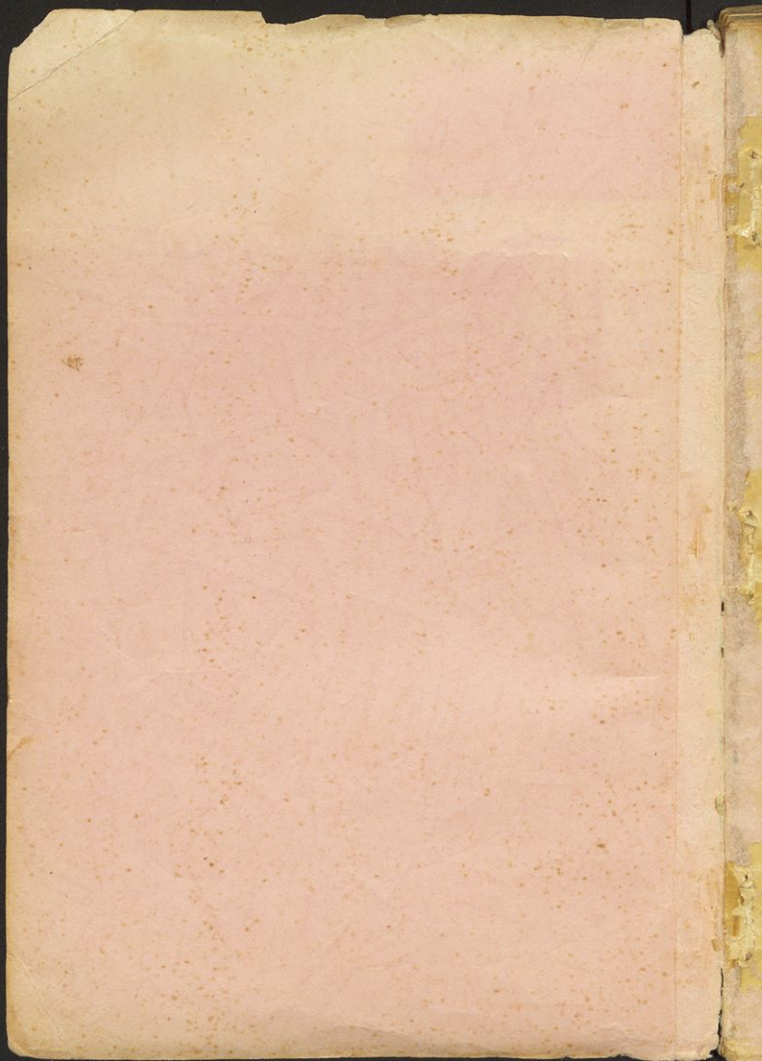
45356

JANEZ SAMOJOV:

IZNAD OČI

IN DRUGI GODI

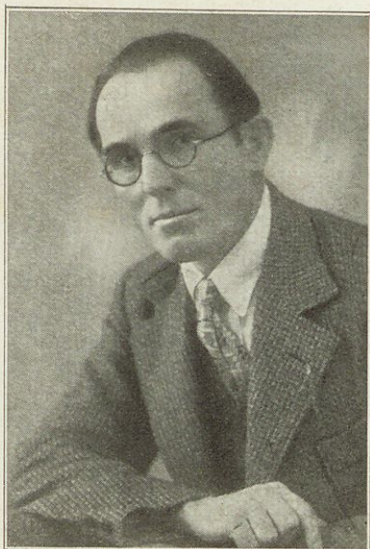
JANEZ SAMOJOV = Ivan

ZLATO TELE IN DRUGE ZGODBE

1934

45356

030022690

IZDALA IN ZALOŽILA
CANKARJEVA DRUŽBA V LJUBLJANI

TISKALA LJUDSKA TISKARNA V MARIBORU

Postopač

Skozi park gre moja pot v službo. Mrzlo je. Zima stoji pred vrati in zato zemlja zmrzuje. Megla se vleče leno in se neprijetno dotika lica s svojim vlažnim poljubom.

Mimo kioska gre moja pot. Zaprt je, zakaj pre-zgodaj je še za obrat, ki zbira milodare — zaslužek.

Zazdi se mi, da slišim dreget zob.

Pogledam.

Tam, za kioskom je naslonjen majhen fantek. Morda kakšnih deset let. H hiosku se stiska in ves dregeta. Tanka raztrgana obleka krije drobno telesce pred mrzlo meglo in zimo. Čevlji nimajo pod-platov.

Ljudje gredo mimo, pogledajo, a hite naprej. Pod-zavestno, se mi zdi, stisnejo svoje tople suknje krep-keje k telesu, dame svoje kožuhaste ovratnike dvig-nejo nekoliko višje.

Bliskovito se mi poraja v možganih vse to: Drge-tajoči otrok, mimohiteči ljudje. Kje je tisto, v cerkvi oznanjujoče: Ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe?!...

Tam prihaja stražnik. Fantek še bolj trepeta.

»Kaj pa ti?« slišim. »Tako zgodaj v jutru?«

»Hudo mi je,« odgovori fantek ves drhteč. Roke tlači v žep in se krči od mraza.

»Kje je mati?«

»Bolana je. V bolnišnici leži.«

»A kje stanuješ?«

Fantek se ozira, ne ve, kaj bi povedal.

»No,« sili stražnik.

»Nimamo stanovanja,« je odgovoril fantek.

»Kako nimamo?«

»Mamo so odpeljali v bolnišnico, mene pa je gospodar pognal iz sobe.«

»A oče?«

Solze so potekle fantku po obrazu, a premagoval je jok. S hlipečim glasom je rekel:

»Umr! je.«

»Že dolgo?« sprašuje stražnik.

»Pred enim letom... V službi. Padel je s stavbe.«

»No, pa kaj tako zgodaj tu v parku delaš?«

Fantek se je obotavljal.

»Kje si pa spal? je vprašal stražnik osorno.

Fantek je s trepetajočo roko pokazal v grmičevje za kioskom.

»Tu. Noč je bila, pa nisem vedel kam naj grem.«

Stražnik si je pritegnil jermen na sablji.

»Tu v parku?... Pa ne veš, da je tu prepovedano?... In v tem mrazu?... Koliko si pa star?«

»Deset let,« je zajec!jal fantek.

»A v šolo hodiš?«

Fantek je odkimal z glavo. Ni mogel odgovoriti, zakaj zobje so mu preveč šklepetali.

»Kaj pa delaš?«

Med šklepetanjem zob je zajec!jal:

»Službe iščem.«

Stražnik je prijel fantka za ramena in ganotje je bilo v njegovem glasu, ki ga je pa premagoval:

»Pojdiva!... Kaj šele iz tebe bo. Na stražnici bomo videli, kaka je ta reč, če nisi morda vendar le postopač.«

Mamica, glej, kako grd človek

Ko se prižigajo svetilke po ulicah, stoji ob steni velike hiše mož, moških let. Tih stoji, brez besed. Obraz ima obrnjen poševno proti nebu. V jamah, kjer so navadno oči, je praznosta.

Odprto dlan drži pred seboj.

Mimo hite veseli koraki ljudi.

Ničesar ne more slišati nego samo to, da hite mimo. Tu in tam kdo položi v odrevenelo odprto dlan dinar. Ustnice molčečega trpljenja se tiho premaknejo in polglasno se sliši iz njih:

»Bog povrni!«

Večer nastaja vedno bolj gostejši. Smeh zveni po ulicah vedno živahnejši. Ljubezen poje svojo pesem, poredno se dotikajoč čuvstev pozdravljajočih se sprehajalcev. — Tam je vesela, bučna, močno razsvetljena kavarna. Gospodje sede v njej in lepe gospe, in se zabavajo. In toplo je tam, prijetno, prav gotovo toplo in prijetno, saj še semkaj na ulico, ob steno slonečemu zaveje včasih dih prijetne toplote, ko stopa mimo človek, ki je prišel iz kavarne.

Stoji človek, ob steni palače, sam, kakor da ga nihče ne vidi, kakor da nihče ne pozna njegovega križanja... Ko je šel na bojišče, je bil čil in oči so videle bistro. Pa so ga poslali z bojišča, ko mu je strupeni plin vzel oči. Takrat, ko so ga klicali na bojišče, so ga poznali. Sedaj, ko več ne vidi, ga ne poznajo...

Tam z desne, glej, gre dama. Bogat kožuh, roke v rokavicah, na nogah snežne čeveljčke. Majhno dekletce, vse rožnato, vodi seboj. Mimo slepca gre njun korak.

Pa se umakne dekletce, za hip obstoji, nato pa reče z glasom, polnim otroške nejevolje in čudenja:

»Mamica, glej, glej, kako grd človek. Še suknje nima, pa ga ne zebe in neosnaženi so njegovi čevlji...«

Mamica je energično zgrabila dekletce za ušesa, jo stresla in pospešila korake.

»Oj, boli, mamica,« je zajokalo dekletce. In v njenem joku sem slišal čudenje, pomešano z nerazumevanjem, v njenem otroškem pogledu vprašanje, zakaj se je mama razsrdila in zakaj jo je kaznovala. Saj še vendar o takšnih ljudeh ni mamica nikdar nič pripovedovala, da so. In zakaj so?! Tu pa je stal eden tak in se je začudila. In zakaj se je razsrdila?

Slepec pa je slonel nepremično ob steni s stegneno desnico, ki je drhtela.

Marš . . .

Tisto noč so pozaprli več delavcev. Nezadovoljni so bili s svojo usodo, pa so jih zaprli.

Ko sem drugo jutro šel po ulici mimo kaznilnice, je stala na drugi strani ulice, nasproti oknom kaznilnice, mlada, drobna žena. Bled je bil njen obraz, toploto vzbujajoč, simpatičen. Globoka skrb je bila v njenih očeh. Za roko je držala fantička, treh, štirih let, za njo pa sta stali dve deklici, ena kakšnih šest, druga osem let.

Gledala je v okna kaznilnice. Šla nekaj korakov po ulici sem in tja in zopet gledala.

Toliko prošnje, krika in tožbe je bilo v tistih pogledih, da sem jih sam začutil, ko sem se ozrl v njene oči.

Pa sem slišal, kako je vprašalo mlajše dekletce:

»Kaj je tam naš očka, mamica?«

Mamica ni odgovorila, samo solze so polzele po licih.

Dekletce pa je z otroškim, nedolžnim glasom spraševalo:

»Mamica, zakaj je tam očka? Zakaj so ga nam vzeli, mamica? Saj je bil tako dober in tako rad nas je imel, mamica?«

Mamica ni odgovorila. Le gledala je v okna. Sedaj... sedaj je pomahala z roko, kakor v pozdrav, kakor v tolažbo.

»Kaj ga vidiš?« je vprašalo dekletce.

»Pozdravi ga,« je rekla mamica. »Pomahaj mu.«

In obe dekletci sta pomahali z ročicami in tudi fantek je pomahal.

Videl sem, kako se je nekaj toplega, svetlega pojavilo na bledem, solznem obrazu mlade žene.

»Videl nas je, hvala bogu,« je spregovorila kakor sama s seboj.

Prijela je fantka za roko in počasi so šli vsi po ulici, proč izpred oken kaznilnice. Ali niso prišli daleč. Obrnili so se in se zopet ustavili, da so še pogledali v okna.

»Ljubezen,« sem pomislil. »To je ljubezen! Kje ji je še enaka?«

Ali tedaj so se odprla vrata kaznilnice. Stopil je iz njih paznik, okrogel, s svežnjem ključev v rokah. Pogledal je po ulici in pogled se mu je ustavil pri mladi ženi in na otrocih...

»Marš... Vam bom že dal prodajati zijala.«

Kakor prasket mokrega vejevja, vrženega na ogenj, je bil njegov glas. Otroci so se stisnili k mami. Ona pa je rekla, pobožavši vsakega posebej:

»Pojdimo. Videli smo očka. Za nas in za vse trpi, a vrnil se bo.«

Tatica

Nekega večera stopam po ulicah. Promenada. Brezskrbni obrazi lepih gospa in gospodičen. Kavalijski pogledi mladih gospodov. Šum in vrvenje kipečega življenja.

In jaz sam v tem šumu in vrvenju sem kakor tujec. Zakaj razkošje izložbenih oken me kaže kot človeka, prišedšega na svatbo v nesvatovski obleki.

Krenem iz vrvenja v stransko ulico.

Slišim krik. Prezir je bil v njem, obup in odpor.

»Pri moji duši me ne boš!«

Gruča ljudi se zbira okrog tega krika. Tudi jaz stopim v tisto gručo. Na tleh leži ženska s košarico. Okrog nje, kakor zid, gruča ljudi. Nad žensko je sklonjen stražnik...

»Kaj je?« vprašam.

Pa mi je rekel nekdo iz ljudi:

»Nezakonska mati leži tam. Moški, ki jo je oplo dil, nudeč ji obljube, je izginil. Nji pa je ostalo novo bitje, mladika. Ni pa imela kruha, ne mleka. Tisti, ki je povzročil novo življenje, ni bil pozvan od človeške družbe, da prispeva tudi za življenje, ki ga je vzbudil. Zato je morala nezakonska mati iskati službe. Službo služkinje.«

In tisti, ki mi je pripovedoval, je znižal glas ter nadaljeval:

»Dala je otroka v rejo. Morala ga je dati. Plačevala bo zanj s tem, kar bo zaslužila v službi. Tako je računila. Ko je našla službo, je bil zaslužek manjši, kakor pa tisto, kar je treba plačati za otroka.«

»Bog, bog,« ji je kipelo v prsih in podzavedno ji govorilo:

»Glej, gospa, kateri služiš, ima vsega preveč. Kaj ni to greh, da ji leži po shrambah, tvoje dete pa gladuje?«

Borila se je in v duši klicala:

»Zapeljivec, ki si, ne govori tega. Tisto, pri gospe, ni moje.«

»Iz tvojih žuljev je. Mar ne?«

Borila se je. Ali tam, kjer je bil otrok, so dejali, da ne morejo skrbeti zanj — zastonj. In tedaj je, v obupu, vzela gospej nekaj, da pridene k svoji plači za otroka. In je nesla zloženo v jerbasu. Pa so jo prijeli.«

Obrnil se je in odšel.

Pristopil sem bliže k človeškemu zidu. Še je ležala na tlaku, vsa blede, a v očeh je gorelo sovraštvo.

Gospa in ljudje okrog nje so kričali:

»Tatica!«

Stražnik jo je pozval. Ona pa je kričala, da ne gre, da mora k svojemu detetu. Ali stražnik je govoril v imenu postave. Ona je stiskala jerbas v roki in kričala:

»Ne grem. Prej moram k otroku...«

In zgodilo se je, kakor je zapisano v postavi. Ni videla otroka, ostala je na policiji.

Gruča ljudi se je smejala. V zabavo ji je bilo hudovanje gospe in tiste besede »tatica«, in v zabavo ji je bil obup nezakonske matere.

Gnjev mi je stisnil srce:

»Vi ste ljudje? ... Ne, le civilizirane zveri ste! ... Skrivate svojo naravo v visokokulturnih maskah. Ko pa se narava naveliča maske, ko jo v ugodnih pri-likah vrže s sebe, stojite takšni, kakršni ste v res-nici, zveri, pa če ste tudi ogrnjeni s fino svilo in v angleško sukno!«

Šum in vrvenje s promenade mi je glasno pri-trjevalo.

Ura je bila štiri

Iz dvorane so jeli počasi odhajati plesoči pari. Bilo je ob štirih zjutraj. Ledeno je bilo na ulici, mrzlo v zraku, a kaj tisto. V krzno zavite glave in v srcih še ogenj plesišča, kako bi zeblo?! Široka okna dvorane so še bajno razsvetljena, ritem plesnih zvokov udarja ob nje, plava po dvorani in vrti plesalce po parketu v ritmičnem tempu akordov in v tempu v prsih kipečih koprnjenj.

Tudi jaz odhajam. Zavit v zimsko suknjo, sam, korakam po ulici. Še mi zamolklo zvene na uho razposajeni akordi godbe. Tam na oglu se prepirata dva para — dve dami, dva gospoda — v kožuhe zaviti. Vino jim je odprlo srce in še se jim tu na ulici, v mrazu, ni moglo zapreti.

Slišim:

»S tistim tam si se spogledovala.«

»Ti si pa samo za tisto pohajkoval in plesal. Kaj misliš, da nisem opazila.«

Z druge strani pa so privriskali z zahriplimi glasovi napol pijani gospodje s polcilindri na glavah. Obstali so pri obeh parih in se vmešali v spor.

V zvoniku je ura bila štiri.

Iz stranske ulice je pribežal ves zasopel majhen deček, kakšnih dvanajest let, ali še mlajši. Bos, hlače do kolen, gologlav, v sami srajci. Ihtel je in kašljal.

Ustavim ga.

»Kam?« vprašam in groza me je oblila. Saj je vendar mraz, najmanj sedem stopinj pod ničlo, a ta tako oblečen.

»Pustite me,« je zajecljaj. »Mudi se mi.«

»Kam?«

»Po zdravnika. Očetu se je vlila kri iz ust. Ne diha več. Umrl bo, pustite me!«

In je zbežal naprej.

Tiste na oglu, ki so se prepirali, je nekaj zagrabilo za jezike.

Ena izmed dam je rekla:

»Poznam ga. Mati je perica, v naši hiši stanuje. Oče pa je progovni delavec na železnici. Tuberkulozen v zadnjem štadiju. Revščina, da se bogu usmili. In sedaj je še umrl?!«

In tiho so odšli vsi. Samo tam iz razsvetljenih oken dvorane so prihajali razposajeni zvoki plesa.

Rumena nevarnost

V kavarni smo sedeli. Zunaj je bilo deževno in mrzlo. Decemberska nedelja. Igrali so šah, suvali so krogle po biljardu. Tam pri zeleni mizi so kvaritali. Na mizah je bila kava, likerji... Zrak ves prepojen z dimom...

»Rumena nevarnost,« je nekdo vzkliknil in se nasmejal.

Pogledal sem k vratom.

Troje drobnih bitij je stopilo v kavarno. Premraženi. Vstopila sta prav za prav samo dva, tretji, dojenček, je bil v materinem naročju. Drobna, majhna, mlada Kitajka, obraz prosojen, poln zatajenega trpljenja. Nežna, osem, devetletna hčerkica. Zdelo se mi je, kakor da so kot nepričakovano zgubivši se, zašli v nepoznani svet. Prav pri vhodu so obstali in si niso upali naprej.

Ozrl sem se mimogrede, tako sam ne vem zakaj po gostih kavarne.

Hladna, ledena radovednost je gledala iz oči vsem, ki so se ozrli na tisto trojico.

Kitajska mati, vsa drobna in slabotna je izročila dojenčka mali deklici, svoji hčerki. Videl sem, s kakšno nežnostjo in previdnostjo ji ga je izročila. Skrb in ljubezen matere je plavala nad dojenčkom.

Popravila si je rokave in vzela iz žepa stekleno kroglico. Poskušala je z njo razkazovati svojo umetnost. Metala jo je kvišku in lovila. Slaba je bila ta umetnost. Vendar Kitajka ni igrala, da pokaže svojo umetnost, nego da za otroka izprosi dinar. Tisto metanje kroglice v zrak in tisto prestrezanje je bila

molčeča prošnja za pomoč iz rojstnega kraja daleč sem izgubljene revice.

Pojavil se je lastnik kavarne. Na obrazu mu je ležala brezbržna otopelost.

»Ni dovoljeno nadlegovati gostov!«

Osoren je bil njegov glas. Še bolj odločnega prosilca bi zamajal. Kaj bi take drobne, slabotne ne zlomil.

Zabolelo me je v srce. Zunaj je deževno, mrzlo. Tu pa brezskrbnost, igra, lenarjenje, a tam trije od mraza in gladu trepetajoči, za majhen dinar proseči.

Kitajka je zakrilila z rokami. Obup je bil v tistih kretnjah. Hotela je planiti v sredo kavarne, hotela je izprositi vsaj eden dinar. A lastnik kavarne je stal kakor zakon.

S skrbno nežnostjo je odvzela mati dojenčka deklici iz rok, nekaj potožila v svojem jeziku in odšla iz kavarne. In zdelo se mi je, da ji leži na ramenih tisočcentna peza kavarne in njenih gostov.

Gostje v kavarni pa so igrali šah, biljardirali in kvartali, pili kavo, likerje.

Kaj tisto, če kdo lačen in premražen umira...

Usoda malega Marka

Pred enim letom se je ponesrečil kretnik Tomaž Jovanovič. Stisnili so ga odbijači. Ravno po sredi trebuha so ga stisnili in obvisel je med njimi z izbuljenimi očmi. Tovariši, ki so ga videli, so pripovedovali, da je bil podoben pogači, tako ga je stisnilo.

In je umrl...

V siromašnem stanovanju pa je ostala bolehava žena in štirje majhni otroci. Med njimi je bil Marko najstarejši. Bilo mu je dvanajst let.

Beda, ki je doslej tuintam še posedala pri njih, se je vselila k njim za stalno in uporno sedela za mizo. Ko je plakal otrok in prosil kruha, se je tiho smejala z brezzobimi čeljusti. Ko je mati vdova obupavala in poljubavala kruha proseča usteca, kot bi hotela s poljubi vsaj nekoliko utešiti glad, jo je s koščenimi rokami pogladila po obrazu. Počasi, uživajoč v materini grozi, je govorila Beda:

»He... bolehaš?... Umrješ... He... To bodo šele gladovali mali mladi želodčki... Še bolj bodo gladovali...«

Mati je objemala otročičke in pritiskala k njim izsušeno lice.

»Prosit grem... Ponižam se... Samo, da bodo jedli...«

Ali Beda je govorila počasi, s poudarkom in z naslodo:

»Koga greš prosit, koga?«

»Bogatine.«

»He, hehe... bogatine? Saj te ne poznajo. In ker te ne poznajo, ti ne bodo dali.«

»Da me ne poznajo, praviš? ... Kaj ni on, oče tih otrok in moj mož umrl za bogatine?«

Beda se je tiho smejala in pokimavala s suho brado.

»Nespametne so tvoje besede, mati vdova. Ni umrl za bogatine. Temveč so oni kupili kri tvojega moža in so jo vnovčili: To je njihova pravica. Med odbijači stisnjeno telo pa so vrgli tja med grobove. Zakaj tako telo nima krvi in je brez vrednosti.«

»Bila sem vendar njegova žena,« je rekla vdova.

»Kaj njim mar žena,« je mahnila Beda s suho roko. »Ko je bil tvoj mož za nje vrednost, so te trpeli kot nujnost, da je to vrednost oskrbovala. Sedaj ne oskrbuješ nobene take vrednote, ki je potrebna podjetnikom za množitev dobrin, in zato te tudi ne poznajo. Kaj nisi vedela še tega? Le poglej: Kdo iz njih je izrekel samo eno besedo, radi katere bi bila prisiljena jaz zbežati? O, poznajo oni take besede. — Vidiš, nobeden ni rekel. Bila si pri njih, saj veš, pa so ti dali za tovarišico mene, Bedo. Mož, ki je bil tebi življenje in otrokom kruh, je bil za nje stroj. Pokvaril se je stroj, se zlomil, glej, odstranili so ga in drug stroj je na njegovem mestu. Tako pač zahteva zakon za množitev dobrin.«

Vdova mati je globoko sklonila glavo, najmlajši otrok pa je objel njen vrat z drobnimi ročicami.

»Kaj boš kuhala, mamica?«

Ko so tiho lile solze po suhih licih matere vdove, je sedel pri peči globoko zamišljen Marko, dvanajstletni dečko.

»Oče je mrtev,« je rekel. »Kruha ni.«

V otroški glavi se je pojavila misel, še nejasna, ki se je pa od dne do dne bolj luščila iz nejasnosti. Spomnil se je, kako je bil nekoč z očetom v Belem gradu. Majhni dečki so švigali po ulicah. Torba jim je visela preko ramen, v nji vse zvrhano raznih časopisov. In vpili so, pojoče, zateglo:

»Vreeemeee ... Politikaaa ... Novosti ...«

Marko je videl, kako je vzel ta ali oni gospod časopis, dal denar in dečko je hitel dalje in vpil.

»Kdo so ti dečki?« je vprašal takrat očeta.

»Sirote,« je odgovoril oče. »Tako majhni so še, pa že morajo služiti kruh. Že so delavci, trpini, ko še otroci niso utegnili biti. Že je potrebna kapitalizmu njihova otroška kri.«

Marko še dobro pomni, da je vprašal očeta:

»Kaj pa je kapitalizem?«

»Ah, kapitalizem,« je vzdihnil oče, »to je zver, ki se hrani z ljudmi. To je pošast, ki ugonablja smeh otrok. To je Mamon, bog, kateremu darujejo človeške žrtve.«

Marko sicer takrat ni razumel očetovih besed. Danes se jih spominja in zdi se mu, da jih razume. Oče mu je govoril, da ti dečki, prodajalci časopisov, zaslužijo malo, komaj za trd kruh.

Ali Marko sedaj ni mislil na to, kako malo zaslužijo prodajalci časopisov.

»Da bi le za skorjico kruha bilo.« je dejal tiho. »Polovico bi snedel sam, polovico bi dal mami, bratcu in sesticama. Ne, četrtno bi snedel sam. Samo četrtno. Vse drugo bi dobili mama in bratci. Še bolj bi begal in kričal, bolje od drugih, da bi zaslužil za dve skorjici.«

Obračal je v svojih otroških možganih to misel na vse plati. In čim bolj jo je obračal, tem bolj je bil prepričan, da bi vendarle dobro zaslužil.

»Dovolj sem velik,« je zaključil svoje misli. »Treba se je postaviti in pokazati, da zmorem tudi jaz nekaj. Saj tisti dečki niso bili nič večji od mene. Od takrat sem pa že tudi precej zrasel.«

Moški se je zdel samemu sebi. V prsih se mu je budil ponos. Stopil je k materi in se naslonil nanjo.

»Mati,« je rekel. »Mati... jaz grem.«

»Kam?« se je začudila.

»V Beligrad.«

Mati mu je pogledala v oči. Čudno so sijale njegove oči. Kakor da je videla že nekoč ta sijaj, se ji

je zdelo ... davno je bilo, ko ga je videla. Dobro ve, kdaj je bilo. Ko je bil še njen mož fant in ona dekle.

»Za boga,« je pomislila, gledaje otroka. »Kdaj je otrok postal človek? V nekaj tednih je Beda, naš stalni gost, napravila iz otroka človeka. V njegovih očeh je pogasila otroški lesk, ki me je grel, in prižgala drugega, ki se hrani od skrbi.«

Marko ni umaknil pogleda od materinih oči.

»Zaslužiti hočem, da ne boste lačni,« je rekel in v njegovem glasu je bila odločnost.

Mati se je zasmejala in zaplakala.

»Kako boš zaslužil, otrok, še tako majhen?«

»Še manjše sem videl, pa so zaslužili,« je odgovoril. »V Belem gradu sem jih videl.«

Mati je objela glavo svojega prvorojenca. Čutil je, kako je njeno lice vlažno in kako stiska ustnice, zadržujoč jok.

Strašno se je zdelo materi vdovi, ko je odhajal njen prvorojeni. Ni mogla verjeti, da je ustregla njegovim besedam in prošnjam ter mu dovolila.

»Kako mu bo, otroku, v tistem mestu,« je govorila, ko je odhajal.

»Obiščem ga,« je rekla Beda. »Ker je naš, ga obiščem.«

»Oh, da,« je vzdihnila mati. Nato pa je rekla strogo: »Ostani, kjer si! Nanj nimaš pravice.«

Beda se je nasmejala.

»Do vseh, ki iščejo kruha, imam pravico.«

»Brez srca si, Beda in ne gane te niti otroška požrtvovalnost.«

S suho brado je kimala Beda.

»Brez srca sem ... Ni mi zraslo in zato sem brez njega ...

* * *

Marko je prispel v Beligrad. O, kako lepo je to mesto in kako veliko. Gledal je in se čudil. Ko je bil z očetom, ni videl vsega, kar vidi danes. Toliko go-

spodov hodi po ulici. In lepe gospe se sprehajajo in smeji. Kakor da so angeli. Ko gredo mimo njega, mu zadeva nosnice vonj, kakor po cveticah. Ali niso morda te gospe cvetice?

»Kakor da sem v cerkvi, tako je to mesto vse v luči in lepe gospe so kakor svetniki. V oknih pa je vse polno in mesa in jabolk. In oblek, kakšnih oblek?«

Zateglo in pojoče je odmevalo po ulici:

»Večno Vreme...«

»Novosti...«

»To so tisti dečki,« se je zdajci spomnil. »Že služijo kruh.«

Pristopil je k dečku.

»Ali bi lahko tudi jaz prodajal?«

Deček ga je pogledal.

»Ti?«

Marko je pokimal.

»Ne sprejmejo,« je odgovoril deček.

»Kako ne sprejmejo?... Tebe so pa sprejeli?«

Deček ni vedel, kaj naj odgovori. Nato pa se je spomnil, da mora prodajati časopise. Zbežal je dalje in kričal:

»Večno Vreme...«

Marko je gledal za njim.

»Zakaj ne sprejmejo? Ni mi hotel povedati.«

Ustavil je drugega dečka.

»Kje se dobijo časopisi, da bi jih prodajal?«

Deček je odgovoril:

»Prodajal bi rad?«

»Moram zaslužiti,« je odgovoril Marko, »Mama je lačna.«

»Idi v upravništvo,« je rekel deček in mu je dal naslov.

Marko je poiskal upravništvo. Dolgo ga je iskal. boječe je vstopil.

»Kaj bi pa rad, fant?« ga je vprašal upravnik.

»Prodajal bi rad časopise.«

»Kdo te je poslal?«

»Sam sem vas našel. Samo naslov mi je povedal deček, ki tudi prodaja.

»Aha,« je rekel upravnik. »Čigav pa si?«

»Jovanovičev Marko sem.«

»Odkod pa si?«

»Iz Aleksinca. Mama je tam, bratec in dve sestrici. Manjši kot jaz. In lačni so. Nimajo kruha. Pa sem rekel, da grem in ga bom zaslužil.«

»Kje pa je oče?«

»Vlak ga je ubil.«

Upravnik je gledal dečka in mislil.

»Toda mi te ne poznamo.«

»Kaj vam nisem povedal, kdo sem in odkod,« se je začudil Marko.

Upravnik se je nasmehnil.

»Povedal si že, toda to je premalo. Tako od policije moraš imeti papir, na katerem je zapisano, da si zares Marko in da si iz Aleksinca.«

»Potem bom pa lahko prodajal?«

»Potem boš pa lahko prodajal,« se je nasmehnil upravnik. Odprl mu je vrata, da je šel.

*

Tisto noč je spal na podstrešju neke razpadajoče hiše, kakršnih je več v predmestju. Neki deček, nekoliko večji od njega, ga je vzel s seboj. Ustavil se je pred njim, ko je že pozno zvečer plakal v kotu na dvorišču neke hiše.«

»Zakaj jokaš?« ga je vprašal in ga premeril od pete do glave.

Marko si je z rokavom obrisal solze in je rekel skozi jok:

»Noč je, k mami pa je tako daleč.«

Dečko ga je gledal, z rokami v hlačnem žepu.

»Kaj nisi iz Beligrada?«

Marko je odkimal.

»Si prišel služiti?«

Marko je pokimal.

Deček je tiho žvižgal. Bil je videti izkušen fant.

»Razujem... a te nihče ne mara, kaj?«

»Pravijo, da moram imeti od policije papir.«

»O seveda,« se je nasmejal dečko. »Da te zapre. Razujem... Samo oni, ki to govorijo, ne potrebujejo takšnih papirjev. Oni smejo krasti brez papirjev.«

»Krasti?« je vprašal Marko. »Ali je tisti papir zato, da se sme krasti?«

Dečko se je nasmejal.

»No, da... tega ne razumeš. Ti moraš prinesiti od policije potrjeno, da si res tisti, kakor praviš. In gospodar, ki te kupi, sme tvoje moči izkoriščati, kakor se njemu zdi primerno in koristno. To se pravi, on te sme okrasti za tvojo kri, kakor mu drago. Ti pa njega ne smeš. Če to storiš, te zapre policija.«

Marko je gledal dečka, ki mu je razlagal svojo teorijo. Dečko je najbrž videl, da Marko vkljub temu ne razume, zato je obmolknil in se obrnil, da bi šel. Toda zopet se je obrnil in stopil k Marku.

»Če hočeš, pojdi z menoj. Tam, kjer bom spal jaz, je prostor tudi zate.«

In šla sta na podstrešje neke razpadajoče hiše v predmestju.

»Tako spim jaz,« je rekel dečko. »V postelji je kajpada boljše, toda tudi tu se dobro spi. Več ni potrebno.«

Marko je vzdihnil in legel. Bilo je trdo. Spomnil se je, da tudi pri mami ni mehko, toda imel je vsaj vzglavje. Tega pa tukaj nima. Vendar je utrujen in lačen kmalu zaspal. In je sanjal:

Po ulicah prodaja časopise. Tako lepo zna kričati, kakor noben. Kako zateguje: »Politikaaaa... Vremeeee...« Vsi ga poslušajo in vsi kupujejo samo od njega. On pa, uslužen, nudi, prodaja in zbira denar. Torbo je že kupil... Po znanem trgovcu, ki ga je srečal v Beligradu, je poslal materi zaslužek.

»Da ne bo jokala, in da bodo bratec in sestrnici,« je naročil. »Pa tisto Bedo, ki sedi tako trdovratno za mizo, naj izžene. Vrata naj ji pokaže takoj.« Zadovoljen je Marko in ponosen...

Ko tako hiti po ulici in prodaja, se zaleti v njega avtomobil in ga podere na tla. Bolečine čuti na nogi. Trudi se, da bi vstal...

»Kaj ne boš vstal,« sliši robat glas.

Marko se trudi in... odpre oči. Svetiljka mu blešči pred očmi.

»Hudo mi je,« reče Marko, še vedno misleč na sanje in na avtomobil, ki ga je podrl.

»Le čakaj, potepin,« se zadere zopet glas. In zopet ga sune čevelj v bok. Marko skoči in zajoka.

»Mama... Kje si, mama?«

Trda roka ga prime za ramena.

»Prej bi mislil nanjo,« odgovori sirovi glas.

»Sedaj greš z nami.«

Sedaj se šele Marko zave.

»Kaj pa je?« vpraša prestrašeno.

»Še vprašaj,« se zadere zopet glas.

Marko pogleda in vidi pred seboj brkate obraze žandarjev s puškami.

»Našli smo gnezdece,« govori žandar. »Ptička pa v gnezdu... O, saj ne uideta več. Hem, tako premetena in pokvarjena mladiča... Kje pa imata stvari?«

»Kakšne stvari?«

»Ne taji,« ga strese žandar za ramena. »Stvari, ki si jih pokradel.«

Marko osupne.

»Ničesar nisem pokradel.«

Marko se je ogledal in videl, da stoji njegov tovariš molče ob strani in gleda v tla.

»Prodajalca časopisov sva,« reče tovariš, »in ne kradeva.«

»Vemo,« je odgovoril žandar. »Bosta že na policiji povedala. Alo, stopajta!«

Marko je slišal besedo policija in se je spomnil, da mora tam dobiti papir, kjer se govori, kdo je, kakor mu je povedal upravnik časopisa.

»Saj to je tisto, kar potrebujem,« je pomislil Marko. Ko pa je stopil na ulico in videl tri žandarje, ki so ju

gnali z nasajenimi bajoneti, mu je takoj prišlo spoznanje. Videl je namreč take ljudi doma v Aleksincu in je vedel, zakaj so.

»Kakor hudodelca me ženejo,« mu je reklo nekaj in strah ga je postalo. V tistem hipu pa je pristopila k njemu tudi Beda in se mu nasmehnila.

»Pozdravljen, Marko, ej, vesela te bo mati.«

»Mati,« je ponovil tiho in vsa bolečina je bila v teh besedah.

*

Ko je stal Marko v pisarni policijskega uradnika, je bil v njem že storjen sklep: Mati ne sme zvedeti za to sramoto. Umrla bi od žalosti. Pred sabo je zagledal zopet Bedo.

»Kaj pa ti tu,« je vprašal in nato sam pristavil: »Sicer pa je tu tvoje mesto.«

Beda je stopila bližje k njemu in mu pokorno rekla:

»Prišla sem, da te vidim. Zakaj, dolgčas mi je bilo po tebi. Pa sem rekla: Poglej no tistega Marka, kaj neki dela? Saj je tvoja dolžnost, da pogledaš za njim.«

»Hvala za tako pažnjo,« je odvrnil Marko. »Bolje bi bilo, da bi se ne zanimala zame.«

»Eh,« je rekla Beda, »nevljuden deček si. Kaj ne veš, da so me poslali tisti, ki so kupili kri tvojega očeta? Ti si sicer šel s hudobnim namenom, da zaslužiš denar in me poženeš iz hiše. Toda, to ni tako lahko. Veš, oni, ki so kupili tvojega očeta, so mi dejali, da se ne smem odmakniti od tebe in tvoje matere. Ker so rekli, taka je cena za tisto kupljeno kri.«

Uradnik je pogledal Marka in pomočil pero v črnilo.

»Odkod si?« je vprašal trdo.

Marku je takrat šinilo v glavo.

»Kaj, če ni to dogovorjeno z Bedo, da bi mučila mater?«

Ozrl se je na njo, ki je stala tam v kotu in grenak nasmeh je zganil njegove ustnice.

»Kaj ne boš odgovarjal,« se je zadrhl policijski uradnik nad Markom. »Še malone v plenicah, pa že tak nepridiprav.«

»Ničesar nisem zakrivil,« je odgovoril Marko.

»Vprašal sem te: Odkod si?«

»Iz Aleksandrovc,« je odgovoril dečko pogumno in se po strani ozrl na Bedo.

»Ne boš,« je pomislil.

»Kako se zoveš,« je vprašal dalje policijski uradnik.

»Marko Ristič,« je odgovoril že docela hrabro Marko.

»Po kaj si prišel v Beligrad?«

»Da zaslužim. Brat in sestrici so lačni in mama tudi.«

Pri spominu na bratca, sestrici in mater se mu je storilo milo in tiho je začel plakati.

Policijski uradnik se je naslonil nazaj, ga pogledal od nog do glave in ponovil zbadljivo:

»Da zaslužiš? ... Aha ... Znam ...«

Nato se je razjezil radi dečkovih solz in se zadrhl:

»Kaj se cmeriš, nepridiprav? Doma bi ostal in priden bi bil. Zakaj si se prišel potepat v mesto in krast.«

»Ničesar nisem ukradel,« je odgovoril Marko.

»To bomo videli,« je rekel uradnik. »Pošteni dečki ne hodijo spat v razpadajoče hiše.«

»Nisem vedel kam drugam in deček me je vzel s seboj. Nikdo drugi se ni hotel pobrigati zame. Noč pa je že bila.«

Uradnik je namignil žandarju:

»Odvedite ga!«

Kratko je rekel, kakor pri vsakem drugem hudodelcu. In žandar je prijel dečka za ramo, kakor je imel navado, da je prijemal vsakega, nad katerim je uradnik izrekel besede: »Odvedite ga,« ter ga je odvedel po stopnicah v klet, kjer so bili zapori za vse,

ki so jih privedli na policijo, ne oziraje se, ali so bili resnični hudodelci ali postopači, ali pa pomotoma sem pripeljani, bodisi, da so šteli deset ali petdeset let. In v tiste kleti so zapirali vse skupaj kakor živino.

Tudi Marka je žandar potisnil v tak hlev.

Ko je odprl vrata, je puhal iz ječe strašen vonj človeškega izparevanja. Porinil je Marka čez prag in zopet zaprl vrata.

Pozdravljajoči vzkliki so sprejeli Marka in žandar, stopajoč po stopnicah nazaj, se je narahlo nasmehnil pod žandarskimi brki.

*

Takšna je usoda majhnega Marka...

Čez nekaj dni ga pozove policijski uradnik.

»Lagal si, da si iz Aleksandrovcu,« je rekel in mršil obrvi. »Glej, kako si že pokvarjen.«

Razgrnil je akt in gledal vanj.

»V Aleksandrovcu te nikdo ne pozna, piše občinski predstojnik.«

»Iz Bruna sem,« je rekel Marko. V prsih je čutil zadovoljstvo. Rekel je v mislih:

»Ne boš, Beda, mučila mene, ne boš.«

»Zopet lažeš,« je rekel uradnik.

»Iz Bruna sem,« je ponovil Marko in tiščal zobe. Zakaj, hudo mu je postajalo in na jok mu je šlo.

Uradnik je zapisal.

Ali čez nekaj dni je bil Marko zopet priveden pred uradnika. In zopet je Marko imenoval drug kraj. Tako je šlo nekaj tednov.

Naposled reče policijski uradnik.

»Marko Ristič... Kdo ve, si li ti res Marko Ristič... Mlad si še, zelo mlad, otrok takorekoč. A silno si pokvarjen. Kaj bo s teboj? Glej, kolikokrat si nas nalagal... Zakaj ne govoriš resnice? Saj je vendar v tvojo korist. Da nisi nič ukral, to že vemo sedaj. Moramo pa tudi vedeti odkod si, kdo si... Razumeš? Moramo vedeti, zakaj poslati te hočemo domov, k materi, če jo imaš...«

Tu je utihnil in vprašal:

»Ali imaš mater?«

Marko je stisnil drobne, slabo umite roke k prsim in pokimal žalostno.

»Vidiš, gotovo je v skrbeh zavaljo tebe, a ti tako trdovratno lažeš.«

Marko je jel tiho jokati.

Policijski uradnik je vstal in stopil k njemu. Položil je roko na dečkovo ramo in je nežno rekel:

»Povej Marko...«

Marko je ječal in mehak uradnikov glas ga je zmešal. Že je hotel povedati vso resnico, a tedaj je zagledal na stolu, kjer je sedel prej policijski uradnik, Bedo. Sedela je in se je smehljala z brezzobimi čeljusti in si mela roke.

»Le povej,« mu je prikimavala.

»Gospod, ko bi vi vedeli...«

Marko je glasno zajokal.

»Kaj, če bi vedel,« je vprašal uradnik.

Marko je pomolčal.

»Beda ne sme zmagati.«

Uradnik je gledal.

»Kakšna Beda?... Kaj ne sme?«...

»Beda,« je ponavljal Marko. »Tista, ki trdovratno sedi pri naši mizi in se vedno smeje. Tista, ki so nam jo poslali gospodje, ko je umrl oče, da sedi pri nas. Zato so nam jo poslali, ker so kupili kri očetovo...«

Policijski uradnik ni ničesar razumel. Položil je roko na dečkovo čelo in dal poklicati zdravnika.

»Jeli zdrav ta dečko?« je dejal zdravniku. »Tako čudno fantazira.«

Zdravnik je pogledal Marka in zmajal z rameni.

»Pljuča niso najboljša,« je rekel. »Več zraka potrebuje. Drugače je zdrav.«

Uradnik se je obrnil k dečku.

»Si slišal?... Zraka potrebuješ... Tam, v tistih sobah-ječah umreš... Če imaš rad mater, povej, da bomo vedeli, kdo si in odkod si, da boš prost.«

Marko pa je povесil glavo in jokal.

»Ne smem, gospod,« je jecljaj. »Ne smem, ker bi mama umrla.«

Uradnik je zmajal s pleči in rekel nejevoljen:

»Pa dobro. Nečeš, pa boš zaprt. Ko se naveličaš, boš povedal.«

Obrnil se je k žandarju in mahnil z roko. Žandar je pristopil in odšel z Markom zopet po stopnicah.

*

Tri mesece je že živel Marko v družbi apašev in žeparjev ter poslušal njihove nauke. Uradnik ga ni več klical. Samo ključarji-žandarji so mu prinašali vsak dan odmerjeno porcijo kruha. Sojetniki so mu dajati od svojega, kar so kupili, da ni živel samo od kruha. Vsak večer so ga preštevali z drugimi in vsako jutro so ga spuščali z drugimi na enourni sprehod na dvorišče.

In ko so njegovi brkati tovariši že zaspali, je on še z odprtimi očmi strmel v nizek, umazan strop in njegove ustnice so se rahlo zgibale...

»Mati... mama... Kako je s teboj? Ali si zdrava?... Nikdar ne smeš zvedeti, kaj se je zgodilo s tvojim Markom, ki si ga blagoslovila, ko je odhajal.«

To je bila njegova molitev.

Pred očmi se mu je pojavila mala izba, siromašno stanovanje. Mati sedi za mizo in petrolejka brli. Šiva. Koščen je njen obraz in prsti so koščeni, izmučeni. Na slami pa spiyo sestrici in bratec. Prozorna, tenka so njih ličeca. Bogve kaj so jedli danes. Morda samo osoljeno vodo in v nji zdrobljen, izsušen kruh, nabran morda vbogajme.

Obrne se na drugo stran.

V zaporu, zraven njega, po vrsti kako snopje, spi štirideset ljudi. Štirideset ljudi, v tej majhni, umazani in nizki sobi... Tesno, stegnjeno leže drug poleg drugega. Zrak je težak. Žila v sencih utriplje glasno in vidno.

Ali Marko ne misli na spavajoče, na zrak, na zapor. Njegove misli so tam zunaj na ulici.

»Kdo je pisal to pravico? Kdo ji je dal ime: Pravica? Kdo je držal pri krstu to zločinko? ...«

Odgovarjalo mu je od nekod:

»Tisti so jo držali pri krstu in ji dali ime, ki so izpili kri tvojemu očetu. Tisti, ki so v nagrado zato poslali v vašo hišo Bedo, da vas čuva.«

Nekdo se je v spanju obrnil. Vsi so se morali obrniti z njim. Nekdo je v sanjah vzkliknil:

»Svinje preklete ...«

Marko se je spomnil, kaj je vse videl v izložbah trgovin.

»Moja mati, bratec in sestrici gladujejo. Tu pa imajo polna okna vsakršnih dobrot vse preveč. In denarja toliko, da ga ponujajo po izložbah, raznolikega in vsakovrstnega kakor robce. Mi pa ga nimamo niti toliko, da bi si kupili betvo moke.«

»Nauči se krasti,« se je razjezil nekdo v sanjah.

»Morda res,« je pomislil Marko, ne da bi se zavedal, da je poprijel za besede v sanjah govorečega. »Morda res. Zakaj, zemlja rodi sicer vsem in za vse, vendar, kdor si je znal prisvojiti, ima mnogo preveč. Nam pa, ki tega nismo umeli, primanjkuje. In ko je postal tak spreten človek bogat, je zapisal tiste zakone o »pravici« ... Pokleknil je pred bogastvo in mu jih posvetil kot molitev. Zares, strašen bog si, ki zahtevaš človeške žrtve; zver, hraneča se z ljudmi, kakor je rekel oče; zmaj, ki piješ kri človeško; pošast, ki ugonabljaš smeh otrok, kakor govore ti moji brkati tovariši.«

»Razčeteri hudiča!« je nekdo zaškripal z zobmi.

Marko je dvignil glavo. Pogledal je okrog sebe.

»V sanjah govori,« je dejal tiho. »V sovraštvu, ker je zavržen.«

Ustavil se je pri tej besedi.

»Zavržen?! Zakaj je zavržen? ... Ali ne morda tudi zato, kakor on, ker je šel, da poišče kruha, a so mu dali kamen? ... Ali ne morda zato, ker je za-

klical, da je človek in da mu pripada, kar pripada drugim? ... O, tekom teh mesecev, čeprav dvanajstleten deček, je spoznal, da imajo vsi ljudje, ki delajo, pravico do dobrot, ki jih daje zemlja in ustvarja delo. Spoznal je, da jih je mnogo med ljudmi, ki ne delajo, a žive v izobilju. Delo so zaprli v svoje shrambe in ga sedaj prodajajo, komur hočejo in trgujejo z njim po mili volji. In bogato žive od izkupičkov. Tisti pa, ki so kupili Delo, umirajo v uboštvu in siromaštvu. Kaj se ni prav tako zgodilo z njegovim očetom? Prodali so mu Delo za visoko ceno, za srčno kri. Ko jo je pa vso porabil, so tisto Delo za isto ceno prodali zopet drugemu; njemu pa in materi so v nagrado poslali Bedo. A ko je on šel, da tudi kupi Delo, da z njim izžene Bedo iz hiše, se je pojavila Pravica in ga zaprla sem v ta hlev.

»Kdo te je pisal, pravica, da si napisana tako kri-
vično,« je dejal v bridkosti.

Tik pred njim je v sanjah bradati žepar kriknil jezno, zaničljivo:

»Tatje ... Prešustniki ...«

*

Mati je zaman čakala, da se ji javi sin. Težko ji je bilo in bojazen in strah sta ji stiskala srce.

»Kje si, moj prvorojeni,« je klicala. »Kako sem mogla dopustiti, da greš v veliko mesto sam, še tako majhen?«

»Kaj se ne spominjaš,« je reklo nekaj. In ko se je ozrla, je sedela pri mizi Beda in jo gledala. »Jaz sem bila, ko sem te nagovorila.«

Mati je vzdihnila.

»Oh, da, samo nesrečo prinašaš.«

»To je moje opravilo,« je hihotala Beda. »To je moja zabava. Tam, kjer je vsega dovolj, ni prostora zame. Tam me izganjajo z izobiljem. Jaz ne ljubim izobilja in se zato izogibam takih hiš.«

»Naj se naliže svrhano ta kelih,« je rekla. »Samo sina naj dobim nazaj, prvorojenega.«

Ali od Marka ni bilo nobenih vesti.

*

Trgovec iz Aleksinca se je odpravljaj v Beligrad. Mati je šla k njemu.

»Marko se mi je izgubil,« je rekla.

»Nimaš nobenih vesti o njem,« je vprašal trgovec.

»Nobenih. In je že četrty mesec, odkar je odšel.«

»Bom povprašal,« je rekel trgovec.

»Prosim,« je sklenila mati roke. »Tako je mlad in še pokvarili ga bodo. Bogve, kako zasluži. Morda še za hrano nima.«

»Bom povprašal,« je ponovil trgovec.

Tako se je zgodilo, da je trgovec, ko je opravil svoje posle, šel na policijo.

»Česa želite,« je vprašal policijski uradnik.

»Rad bi zvedel, kje je Marko Jovanovič.«

Uradnik je gledal trgovca.

»Pred kakimi tremi, štirimi meseci je šel v Beligrad, da poišče službo. Mlad dečko, jedva dvanajstleten... In od tedaj ni o njem glasu.«

»Mlad dečko, pravite, dvanajstleten? ... In Marko mu je ime?« ...

»Da, Marko Jovanovič.«

Uradniku se je pojavila misel.

»Ga poznate?«

»Sem iz tistega kraja, iz Aleksinca. Mati me je naprosila, da poizvem. Seveda ga poznam.«

Uradnik je vzel album, v katerem so slike vseh mladih postopačev.

»Poglejva.«

Trgovec je gledal. Mladi, otroški obrazi so ga gledali. Beda in glad je bila vklesana v njih že v tej mladosti.

»Kakšen svet je to,« je majal z glavo trgovec.

»Rekruti zločincev. Kandidati vislic.«

»Komisija, ki jih izbira pa je...«

Trgovec je pogledal uradnika.

»Današnja družba.«

»To govorite vi?«

Policijski uradnik je zmajal z rameni.

»Govorim, ker vidim. Le oglejte si dobro te obraze, gospod. Gosposkega ni med njimi.«

Trgovec je listal dalje. Nenadoma se ustavi pri neki sliki. Čital je pod njo: »Marko Ristič«.

Pogledal je bolje.

»Kakšen Ristič... To je Jovanovič, dečko ki ga iščem.«

»Vidite,« je rekel uradnik. »Tri mesece, ako ne bo več, sedi med razbojniki. In neče povedati, kdo je in odkod je, da bi ga odpravili v njegovo občino. Evo, pokvarjenost trdovratna...«

Dal je pripeljati Marka.

»Zakaj si tajil,« je rekel osorno. »Nič ti ni pomagalo. Poglej...«

Pokazal je z roko na trgovca.

Marko je pogledal in prebledel.

»Mati pa je tako v skrbeh za te,« je rekel trgovec.

»Ti si pa zaprt.«

Marko je zaplakal in padel na kolena pred trgovca.

»Nikar ji ne pravite,« je govoril med jokom, »da ste me našli tukaj. Prosim vas, lepo vas prosim, ne povejte ji... Od žalosti in sramote bi umrla.«

Trgovec in uradnik sta se spogledala. Uradnik je pokimal z glavo.

»Sedaj razumem... Zares, ljubezen do matere mu je branila govoriti.«

»Zakaj si tu?« je vprašal trgovec.

Marko je še vedno klečal.

»Ne vem.«

»Brez listin so ga našli,« je pojasnil uradnik. »Spal je z nekim žeparjem na podstrešju neke napol podrte hiše v predmestju. Ker ni hotel povedati, od kod je

in, kakor ste se sami prepričali, ni povedal tudi pravega imena, smo ga obdržali.«

»In nič drugega?«

»Nič.«

»No, vstani,« je rekel trgovec. »Ne bom povedal materi.«

Trgovec se je obrnil, da skrije ganutje.

»Ali gre lahko z menoj?«

»Podpišite, da ste ga sprejeli.« je rekel uradnik. Pa lahko gre.«

Trgovec je podpisal.

*

Ko je Marko ob strani trgovca stopal po beligrajskih ulicah in gledal bogate izložbe trgovin, ni vedel, ali je premagal Bedo ali je ona premagala njega. Vedel je samo, da je prost in da trgovec ne bo materi povedal ničesar.

Univerza pravice

Mudilo se mi je na kolodvor. Hitel sem po ulici, v mislih pa sem računal, koliko naj pripravim denarja, da bo hitro kupljena karta.

Srečaval sem ljudi. Katere in kakšne, nisem pogledal. Še vedel nisem, da sem jih srečaval. Zakaj, oči so sicer gledale, a možgani, zaposleni z računanjem, niso utegnili registrirati poročil očesnega živca.

Naenkrat mi je noga zastala. Tako nekako, sam ne vem zakaj, kakor da sem se v koga zadel. Pred očmi se je ustavil človek. In ko so možgani zaregistrirali poročilo očesnega živca, sem spoznal, da sem se ustavil pred človekom. Oblečen je bil v strašno pomečkan plašč. Srajca je bila raztrgana in na platnu so se poznali sledovi neutrudljive turisticke — bolhe. Stisnjeni klobuk je ležal na razkuštranih laseh. Izpod zmečkanih klobukovih krajev pa me je gledal obraz, žoltobled in na njegovih potezah okrog brezbarvnih ustnic je ležalo nekaj, kakor bolestno-prezirljiv posmeh.

»Oprostite,« sem rekel kar tako, iz navade, ne da bi se res hotel opravičiti.

»O, prosim,« je odgovoril. »Saj ni bilo nič. O pravem času sem zadržal noge. Veste, nekoliko nevajen sem še širine in prostranosti v neograjenem in neobzidanem prostoru. Tam,« je pokazal s sunkom glave na ogromna vrata, »je bil prostor odmerjen in obzidan. Tam ni bilo treba misliti, kaj se lahko zgodi, če ne bom pazil na korak, če stopim kar brez misli tja ali tja. Ko je stopila noga do zida ali ograje, ni, kakor je to dolžnost misli v navadnem življenju,

da bi rekla: 'Stoj, ne stopaj dalje!' Nego zid ali ograja sama je ustavila nogo in dejala: 'Tu sem pa jaz, zid, ograja, zato ne dalje.' In obrnil sem se, nič nisem premišljeval, mehanično, kakor stroj in korakal tako do drugega zida. Vidite, ko so sedaj po nekaj mesecih ta zid in ograje odmaknili, češ, da je paragrafom in pravici, ki sem jo teptal, zadoščeno, se še možgani niso docela vzbudili, da bi zopet, kakor je bilo nekoč, prevzeli vodstvo mojih nog in ukazovali: No, tako in tako in tja in tja. Še se niso docela zavedli, da je zopet napočila doba, ko bo obveljala njihova beseda.«

»Ah, da,« sem rekel in utihnil. Zakaj nekaj me je prijelo za jezik.

On pa se je nasmehnil, samo tako, z ustnicami, dočim je obraz ohranil tisti prejšnji bolešno-prezirljiv izraz.

»Da... Univerza pravice,« je počasi, s poudarkom pokimal. »Dobra predavanja, učinkoviti laboratorij... Vas zadržujem,« se je prekinil in pogledal svoj umazani, zmečkani plašč. Zavil se je vanj in se obrnil.

»Počakajte,« sem rekel in stopil bližje k njemu. — »Zanima me tisto...«

Z glavo in z očmi sem pokazal na ogromna vrata.

»Zanima vas,« je vprašal in tudi za trenotek pogledal na vrata. »Da, kraj, kjer se zadosti pravici, govore gospodje. Kjer se razčlenjuje pravica kakor molekuli v kemičnem laboratoriju, govorim jaz. In iz prečudnih atomov, elektronov in platonov je sestavljena pravica. Moja, na primer, se je analizirala v retorti, ki ji pravijo: tatvina. Ne zamerite, v navadnem življenju je to grda beseda. Tudi na prvi pogled, če se tako od zunaj pogleda na njo, je človeka res malo sram. No, če pa stopi človek v to univerzo, ko zagleda tam različne retorte s podobnimi in sorodnimi imeni, kako se v njih analizirajo različna svojstva in pojmi te besede in ko jo do golega razkrojijo, pa naenkrat spoznate, da meso te besede v tako navadni obliki ni tako

grdo, kakor je tisto z zmernejšo besedo. Tam spoznate, da je pojem te besede, ki je na dnevnem redu v različnih, gospodskih variacijah, nujna vsakdanjost in takorekoč neizbežna potreba v današnji človeški družbi, a beseda in pojem »tatvina« le nekaj drobca ogromne celote, s katero razpolaga in posluje današnje človeštvo.«

Dvignil je ramena, nekoliko jih vzdržal tako dvignjena, razprostrl plašč in se zopet zavil vanj, kakor da s to gesto hoče reči:

»Hm, vidite, in tu se ne da nič narediti. Tako je!«

Nato pa je nadaljeval:

»Poglejte, jaz sem tovarniški delavec, čevljar. — Eden iz dvestopetdesetih, ki smo delali v tisti tovarni čevlje dan na dan, od zjutraj do večera.

Ogromno čevljev vseh vrst smo naredili vsak dan. Stroji so neprestano peli enakomerno tktktktk, da ušesa tega glasu niso že več opazala. Le če so za trenotek utihnili, se nam je nekaj čudnega zazdelo, ušesa so dvignila glave, da smo se nehote ogledali, kaj se je zgodilo, da je tišina. Sedeli smo na stolcih, udarjali s kladivi, vlekli dreto, rezali, gladili, vse brez odmora osem ur na dan, včasih celo deset in še več ur. Mezda je bila 32 dinarjev na dan, pri nekaterih nekoliko večja, pri nekaterih celo manjša. Davek so nam od teh 32 dinarjev redno odtegovali in istotako druge prispevke, kakor za bolniško blagajno, za borzo dela in kar je še takšnih dajatev, ki jih naj vzdržuje delavstvo v svojo pomoč, a upravlja gospoda in tisti, ki mislijo, da plačujemo te ustanove zato, da imajo oni mehke roke. Tako je v resnici dobil vsak delavec na dan 28 dinarjev.

Poglejte, jaz sem oženjen. Štiri otroke imam. Dva hodita v šolo, dva še ne hodita. Žena pere gospodi in hodi pomivat stopnjice in tla v kuhinjah, če je kje potreba. Tako zasluži na teden, včasih več, včasih manje, zgodi se tudi, da nič, ali recimo 15 dinarjev. Skupaj mojih 28 Din in njenih 15 Din je 43 Din. V šestih dneh 258 Din...«

»Zakaj v šestih dneh,« sem rekel nehote. »Teden ima vendar 7 dni.«

»Da, 7 dni ima, vem. Ali mi, ki delamo na ure in na dneve, takorekoč, za mezdo, sedmi dan v tednu počivamo kakor bog po ustvaritvi sveta. Sedmi dan ne jemo in se ne oblačimo, ne stanujemo v stanovanjih, nego smo, ali morali bi biti, kakor ptice pod nebom in lilije na polju, ki ne sejejo in ne žanjejo. Samo to je tisti hudič, da ni nebeškega očeta, ki bi sedmi dan skrbel za nas, kakor skrbi za ptice pod nebom in za lilije na polju... Tistih 43 Din razdeljeno na 6 oseb — verjemite, otrok porabi enako kakor odrasli, če tudi teoretično drugače trdijo — je za vsakega 7 dinarjev 10 par. S tem mora človek naše sorte živeti, se oblačiti, plačevati stanovanje, kupovati šolske knjige, zvezke in druge potrebščine, in tako dalje... Nedelja pa, in če je še vmes praznik, pa — kakor bog dá.

In če vas otročiček pogleda otroško-proseče, ko vidite na njegovem otroškem obrazku, da se obotavlja izreči besedo, a jo vendar mora izreči, in jo tiho koprneče izreče: »Očka, kruhka, malo skorjico, očka,« eh, tedaj se vam srce v prsih ustavi za hip. In če nimate te skorjice, če ga morate objeti, pogladiti po laseh in z lažnjivo besedo tolažiti: »Malo počakaj, srček, poiskal bom in ga dobiš,« tedaj v vaši duši zbesni pošast in nagrmaadi se gora sovraštva in prokletstva...

Od jutra do večera delate, in še pozno v noč, dan za dnevom, da so roke kakor podplati, da so samo mišice na vaših kosteh, pa vkljub temu nimate, da bi otročičku dali skorjico kruha, ko vas zaprosi. Ali ne vstane pred vami vprašanje, strašno kakor gora:

»Kdo požira zaslužek ali kakor učeno pravijo: dobiček ali nadvrednost mojega in mojih sotrpinov dela?... Kje je ta zaslužek, da ga nimam niti toliko, da bi otročičku kupil skorjico kruha?«

In kje je človek, da bi se ne ozrl in bi v njem ne vstal upor? Kakršenkoli upor, ali upor...

Vidite, nekega večera, ko sem se vrnil iz tovarne, me prime za roko moja hčerka. Deset let ji je in v šolo hodi. Otroška mehko njene roke me je sladko pobožala.

»Kaj bi rada, hčerkica,« sem jo vprašal in stisnil k sebi.

»Očka,« je rekla in me gledala. »Poglej!«

Pokazala mi je čevlje, ki jih je imela na nogah.

»Saj vidiš, očka, sneg je, a podplatov ni. Tudi usnje je vse luknjasto.«

Megleno mi je postalo v očeh. Veste, kdor nas, ki delamo in stradamo natančno ne pozna, ta si ne more predstaviti, da je v naših prsih tudi bolečina, da so v naših grlih tudi solze. Mi jih namreč skrivamo.

Objel sem hčerko in nisem mogel spregovoriti besedice. Šele čez trenotek sem rekel:

»Oh, da, nove čevlje boš morala dobiti.«

Pa se je oglasil fantek. Osem let mu je.

»Očka, pa še meni. Glej tudi luknja.«

Poleg vsega obupa, ki gomazi po prsih, mora človek narediti vesel obraz, samo da svoje mladike, ki jih ljubiš, ki so ti kot nekakšen sončni žarek, ne ožaloštiš, ker so itak povsod in neprestano prikrajšani. Zato sem rekel glasno in krepko:

»Da. Nove čevlje dobita!«

Poskočila sta, se me oklenila in brbljala sam ne vem kaj vse. Zakaj v mojih možganih se je vzpenjalo vprašanje, ki je mrzlo govorilo:

Kaj res? ... Čevlje dobita? ... Kje jih pa vzameš?«

In v meni se je nekaj upiralo in kljubovalno odgovarjalo:

»Kaj nisem čevljar? ... Kaj ne delam v tovarni, kjer se vsak dan izdela ogromno število čevljev? ... A za otroka, ki sta bosa, in hodita v šolo, sedaj, pozimi, pa bi dveh parov čevljev ne zmoget?«

Prenehal je in gledal na tla.

Nisem ga hotel vznemirjati. Pogledal sem na uro.

»Hudiča,« sem dejal polglasno in se ogledal. Vlak, na katerega sem hitel, je že odpeljal. »Kako vraga, sem se mogel zadržati?«

Nejevolja me je pograbila. Hotel sem pikro pripomniti, da nimam časa poslušati, kar je rekel:

»Gotovo sem vas zadržal. Sam ne vem, kako da sem se spustil v tak pogovor. Ali je bil vzrok ta, da sem se razveselil prvega človeka, ki svobodno koraka po cesti in ki sem se zaletel vanj, ko so odmaknili zid in ograje?«

Zamahnil sem z roko:

Sedaj je že, kar je. Ne mudi se mi več... No, kako je bilo potem? Ste otrokoma čevljičke naredili?«

Trpko se je nasmehnil:

»Da. Sem... Vso tisto noč sem spal z mislijo o čevljih. In tista misel je bila kakor gora in mi je stiskala prsi, da so se mi sanjale same obupne stvari.

»No, kratko: čevlje sem naredil. To se pravi, vzel sem jih v tovarni.«

»Ukradel,« sem rekel in čutil sem, da so se mi izbuljile oči.

»Tako pravijo tistemu delu, ki ga človek naredi, če vzame v nujni potrebi ali takorekoč v obupu iz ogromnega kupa,« je odgovoril. »Plačati nisem imel s čim, ker tistih 43 dinarjev na dan, za nas vseh šestero, ni dovoljevalo, da bi plačal. In da boste vedeli: Nisem jih še prinesel domov, otroka jih še nista videla, še manj pa obula, so me zgrabili. Ko sem stopil s tovarne na cesto, so me zgrabili.«

»Kaj imaš,« so vprašali.

Nisem odgovoril, ker so mi že vzeli.

»A, tatvina,« so rekli in še danes čutim, koliko zadovoljstva in veselja je bilo v tistih besedah. Zakaj, bili so plačani, da pazijo, da mi, ki delamo v tovarni, od tistih izdelkov, pa četudi v skrajni sili, ne vzamemo drobca. In tista njihova plača je bila odvisna od čuječnosti. »Dobili smo ga,« so rekli zadovoljni. »Sedaj vemo, kdo krade.«

V meni pa je v tistem trenutku bilo, kakor bi mi kdo počasi rinil meč v srce. Pred očmi se mi je pojavila žena, otročička, ki čakata na čevlje, tovarna in — brezposelnost. In kaj sedaj? ... Kdo je, ki bi v takem obupu povabil glavo?

Zamahnil sem, udaril, da je zahreščalo in udrihal, da mi je v prsih grmelo.

»In...« razširil je roke, da se je razgrnil plašč in se pokazale raztrgane in zmečkane hlače, »...zaprli so me. Pravica namreč je taka, da svojina, čeprav si jo ti naredil, ni tvoja, nego tistega, kateremu si jo bil prisiljen narediti. Tudi to je tatvina, ali nosi olikano ime »dobiček« in zato se pravica pred tem imenom spoštljivo odkriva.

»Tam,« sunil je z glavo k ogromnim vratom, »sem namreč to spoznal. V tistem laboratoriju je bila ta beseda eksperimentirana, analizirana.«

Ko sem stopil med tiste, ki se jih analizira, so me vprašali:

— Zakaj?

Neprijetno me je zadelo tisto vprašanje. Zakaj nisem bil še vaju.

In oglasil se je eden izmed njih:

— Sramuje se še ... Še ga obdaja atmosfera pravičnosti ...

Potrepljal me je po rami:

— Žuljave roke imaš. Delal si, pa si vendar siromak. Gotovo si kaj vzel, kar je trdil drugi mehkih rok, da je njegovo?

Če sem rekel »da«, ali samo z glavo prikimal, ne vem. Vem pa, da se je tisti, ki me je potrepljal po rami, jezno nasmejal:

— Poglej tistega tam!

Pokazal je na človeka, ki je sedel na postelji, gladko obrit, s podbradkom in na rokah ni bilo žuljev.

»Ali ga vidiš? Sem, k nam so ga vtaknili, kakor da smo si enaki. Teden dni so mu prisodili, ker je pretepel neko delavko v svoji tovarni, da še zdaj leži

v bolnici. Ni hotela poslušati njegove zahteve, pa jo je pretepel in pognal, a zaslužka ji ni plačal. Jaz pa sem dobil tri mesece, ker sem v pekarni vzel kruh. Zakaj sem ga vzel? Brezposeln sem bil, a štirje otroci so jokali lačni. Hudič, kaj se moreš pred jokajočimi otroci, ki so lačni, premagati, pa če je še paragraf tako trd? Pa sem ga vzel. Nikdo ne bi bil radi tega lačen, otroci pa bi se najedli; vidiš, pa so me zaprli.»

— Čevlje sem vzel, sem rekel.

— Čevlje? ... Za koga?

— Za otroka, da bi lahko hodila v šolo. Zakaj, zima je.

— In so te zaprli?

Pokimal sem in solza je morala biti v mojih očeh. Zakaj potolažil me je in rekel:

— Ne vznemirjaj se. — Na svetu je pač že tako, ga človek naše sorte mora trpeti — — —

In še druge reči sem videl.

Neka banka je propadla. Hranilne vloge so zgubili vlagatelji. Mnogo jih je bilo, ki so vse svoje prihranke, pristradane prihranke izgubili. Upravni svetniki so prišli k nam. Vsi okrogli in siti, lepo oblečeni. Ko so pregledali postelje, na katerih bi morali prenočiti, so se zgražali:

— Nedolžni smo. Da je banka propadla, da so hranilne vloge zgubljene, kaj moremo mi za to? Kriza je povzročila to netočno plačevanje dolžnikov. Kako da nas zapirajo, in celo sem, med to tatinsko drhal ...

Veste, tiho so govorili med seboj, a smo vseeno slišali. Vendar smo molčali. Spogledali smo se samo in v mislih vseh je bilo: »Drugačno, civilizirano ime ima njihova tatvina. Vložniki so izgubili svoje vloge, da, a kaj so ti gospodje krivi? Banka je kriva, njo naj zaprejo in obsodijo.«

In tako se je tudi zgodilo.

Izpustili so jih, nedolžne. Krivci so bili tisti, ki so hranilne vloge izgubili, ker — zakaj so jih nalagali.

Laboratorij v tej univerzi je točno analiziral, iz kakšnih atomov, elektronov in platonov je sestav-

ljena ta ali ona beseda, ki pomeni tatvino in kako se k eni in drugi taki besedi postavijo paragrafi in dokumentira pravica...

Zavil se je v plašč, me pogledal in odšel, kakor da sploh nisva govorila. Ali pa je morda bolečina pri spominu na ženo in otroke, ki jih bo našel vse izstradane, vzrasla v njem v takšno bridkost, da je ni mogel več ustrahovati in je šel, da bi jo jaz ne videl?

»Faustrecht,« sem rekel z nemško besedo. »Skril si se v obleko civilizacije, in sedaj, tako skrit, si še okrutnejši kakor si bil, ko si hodil nag okrog in odkrito ropal človeštvo. Faustrecht, vkljub vsemu, dolgo več ne boš gospodoval...«

*

Tiho sem šel po ulici in v prsih je razsajal pekel...

In zazdelo se mi je hkrati, kakor da je nekdo nepoznani razgrnil pred menoj obraz pisatelja Krleža. Malo prej, preden sem odšel na kolodvor, je ležala pred menoj revija »Savremena stvarnost« in pisatelj Krleža mi je govoril iz nje o Evropi, kakršna je danes. Tiste Krležine besede so prav za prav bile krive zakasnitve in naglice na ulici, da sem se zaletel v človeka.

In sedaj, zdi se mi, tisti človek zopet govori in to kakor bi govoril pisatelj Krleža sam:

»Fantastična in neverjetna dežela,« je govoril z zadržanim sarkazmom. »Vsa polna draguljarskih izložb, raskošja in beračev. Čudno stanje, kjer pokopavajo dragocene in redke vrste velemestnih psov na marmornih pokopališčih, geniji pa, o katerih Evropa zanosno deklamira že stoletja, izginjajo po brezimnih grobovih in na ulicah in v obupu samomorilstva. Evropa je danes razkošno nočno zabavišče, kjer plavajo v razsvetljenih akvarijih srebrne ribe za želodce evropskih sladkojedcev, a v marmornih bazenih gole zlatolase ženske za postelje evropskih sladostrastnikov. RIBE in ženske, knjige in glasba, vere in zakoni,

svetovni nazori in pesništvo, vse se v Evropi prodaja za denar, in namesto človeka je dandanes bankovec edina mera, edina tehtnica in edino izpričevalo človeških lastnosti... Evropske ženske sedé po kavarnah v krznu sibirskih in tropskih zveri, v čevljih iz krokodilovega usnja, okopane v vodah, ki diše po kanadski smreki, a lokomotive, s katerimi Evropa potuje, kurijo prav za prav z brazilsko kavo. Stroji delajo in ustvarjajo štiri in dvajset ur na dan in danes, ko je evropska materialna kultura večja kakor kedajkoli poprej, ko ve Evropa več, kakor kedajkoli pred tem, danes se intelektualna Evropa dolgočasi. Blazirana je, slika kitare, pipe in steklenice na kockastih prtihi, kadi angleški tobak in igra bridge in zamorska glasba je edini vodilni motiv evropske žalostne ljubezni. Evropa posluša z radio aparati prenos nogometnih tekem, in med tem ko proizvajajo stroji neskončne množine materialnih vrednot, stradajo njeni brezposelni prebivalci. S kavo kurijo lokomotive, mleko razlivajo, žetve požigajo, ker je preveč kave in mleka in žita. Stroji delajo brezumno, ravnaajo z borznimi tečaji, bančnimi posli, železniškimi mrežami, hidrocentralami, petrolejem in žitom, stroji delajo zmerom hitreje in zmerom brezumneje, Evropa se zalaga z blagom in bedo zmerom bolj neodgovorno, in to kopičenje rekordov, olimpijskih uspehov, knjig, žalosti, lakote, smrti in blagostanja, to kopičenje nasprotja med razkošjem in pomanjkanjem in zmerom hujših nesreč, ta današnja pijana evropska vožnja brez smeri v času in prostoru se odvija v znamenju vprašanja, ki postaja iz dneva v dan usodnejše.« —

»Da,« sem pokimal in bilo mi je, kakor bi mi reklo:

— Kako naj vendar tak odlični prebivalec Evrope pri vsem tem razkošju in kupičenju dobrin še misli na kakšno plačano delovno moč drugače, kakor mu to narekuje interes svojine?

Tiho sem šel po ulici in nisem čutil, da škripljem z zobmi...

Lampijončki

Sedela sva s prijateljem v Dubrovniku na vrtu restavracije. Večer je bil lep, svetel večer. Godba je igrala potpurije in operne arije. Gostov, med njimi lepih dam, je bilo precej, vendar ne toliko, da bi bile mize zasedene. Bili so večinoma sami tujci — letoviščarji, ljudje, ki imajo več denarja, kakor ga potrebujejo za vsakdanje življenje.

Opazovala sva zagorele, s finim dletom umetnika narave izklesane obrazke dam in njih vitke linije, ogrnjene do kolen v tenčice iz crepe de chine. Prijatelj, ki je rad povedal o tem ali onem obrazu kako opazko, je rekel:

»Nocoj ne vidim nikjer nobene antične črte v teh boginjah, ki sede tukaj.«

Nasmehnil sem se, se nehote ozrl okrog in dejal:

»Doba moderne linije je, ne pozabi.«

Pokimal je in značilno dvignil obrvi.

»In plebejstva, ne pozabi,« je ponovil moje besede. »Plebejstva, ki je na zunaj ogrnjeno v patricijstvo.«

»Tudi to spada k dobi moderne linije,« sem rekel z glasom, ki je hotel ironizirati.

Prijatelj je segel s prsti med lase, se nasmejal in pil.

Tedaj je k mizi ob vhodu na vrt pristopila majhna deklica petih, šestih let, se otroško poklonila in dvignila k mizi sveženj paličic, na katerih so bingljali majhni lampijončki. Obrazek dekletca je bil lep, nekoliko upadel, a vendar bledorožnat. Očesci sta gledali otroško-zaupljivo in pozdravljajoče s tiho prošnjo naj kupijo lampijončke, ki jih je delala sama ves dan.

»Prav čedno dekletce,« je rekel prijatelj. »Prav čedno. Obleka, čeprav ubožna, lepo izlikana, trak v laseh lepo zvezan. Ljubko dekletce. Vendar poglej, kako se drže ti patriciji.«

Deklica je držala lampijončke in otroški glasek je govoril:

»Prosim, gospa, lampijončke. Majhne lampijončke. Po tri dinarje, gospa.«

V otroških očeh sem videl up, da gospa kupi vsaj enega, in usteca so se nežno smehljala.

Ali dama se ni ozrla na lampijončke niti na otročička. Zamahnila je samo z roko, češ, da naj odide, in kakor sem videl na njenih ustnicah, je morala izreči tudi neprijazno besedo. Zakaj dekletcu je smehljaj zbežal z ustnic in up v očeh je ugasnil. Poklonila se je otroško in šla k drugi mizi.

Mrk je postal prijateljev obraz.

»Kaj se jeziš!« sem rekel. Bilo mi je samemu težko, vendar nisem mogel razumeti, zakaj bi se jezil, če kdo ne kupi lampijončkov. To še ni nič tako strašnega, če niso kupili tistih igrač.«

»Hm, hmm, hmm,« je izražal svoje nezadovoljstvo s stisnjenimi ustnicami in spuščal sapo skozi nos. Ne gre tu za vprašanje, ali kupiš ali ne kupiš. Za otroka, ki prodaja ob tej uri,« — pomolil mi je uro, ki je kazala pol desetih — »gre. In vedi, da se za tem prodajanjem lampijončkov skriva tragedija, ne pa želja po dobičku... Le poglej,« me je prijel za roko, »niti enega lampijončka ni še dekletce prodalo. Niti enega... ker vsi, ki tu sede, imajo denar, bede pa še niso videli. Še manj pa otroka, takega, pet-, šestletnega, ki mora v času, ko se drugi otroci igrajo, delati... Pač,« je prenehal, »tam je enega prodala. Seveda. Pri mamiči sedi sinček. Potem je že treba žrtvovati kak dinar, v zabavo fantku.«

»Piker si,« sem ga pogledal. »Pomisli, ko bi se to godilo na veliko. Ko bi to srečal povsod, vsako uro, vsak večer... Saj to je umetno beračenje. In otrok se s tem samo kviri in navaja k beračenju.«

Stisnil je pest in jo zopet odprl.

»Moderno govoriš,« je rekel in v glasu je bila ostrost. »Oprosti, povem ti zgodbo, ki sem jo doživel.«

Dekletce se je bližalo k najini mizi. Ustnice so se ji držale na smehljaj, a na obrazu ga ni bilo, niti v očeh. Iz njih je gledalo presenečenje, nerazumljivo razočaranje in boleost. Ko je stopila k najini mizi, majhna, le za glavo višja od mize, ni dvignila lampijončkov. Viseli so ji v roki kakor teža. Priklonila se je in tiho rekla:

Lampijončki, gospod, tri dinarje, gospod!«

V teh besedah je zvenela vsa otrokova obtožba, v njih je bila resignacija, in njen obrazek ni bil bledorožnat, nego bled in utrujen.

Prijatelj jo je prijel za drobno ročico, se sklonil k njej in ves nežen dejal:

»Niso hoteli kupiti?«

»O pač,« je rekla. »Dva sem prodala.«

Pokazala je šest dinarjev.

Prijatelj jo je pogladil po kodrastih laseh, v katerih je bila bela pentlja.

»Trudna si. Sedi malo k meni.«

Dvignil jo je na stol in prijel za lampijončke.

»Kupil jih bom.«

Ni razumela. Pogledala ga je tako začudeno, da sem čutil, kako se ji je v mladi, otroški dušici nekaj zganilo.

»Vse?« je rekla in njenemu glasu je bilo, kakor da se boji vzbuditi iz sanj.

»Vse, da... saj mi jih prodaš?«

Nasmejala se je, bele zobke je pokazala in pokimala z glavico. V njenih očeh sem videl blesk veselja.

»Kdo jih je delal?« je ogledoval prijatelj lampijončke. »Pa ne ti?«

Dekletce se je vzravnalo.

»Jaz, da jaz. Kdo pa drug?«

»O,« je gledal prijatelj in pokimaval z glavo in migal z usti. »Taka umetnica? Tako lepo?«

»Mama mi je pomagala,« je reklo dekletce vse veselo. »V postelji je ležala in rezala papir. Jaz sem pa zvijala in lepila, tako in tako ...« je kazala z drobnimi prstki, kako je delala.

Prijatelj je neprestano občudoval. Nalašč se je delal, kakor da se čudi, in dekletce je uživalo.

»Dolgo si jih morala delati.«

»Dolgo,« je rekla. »Ko je bila nedelja sem začela. In danes sem končala.«

»Hhm... danes je petek... Mhm. Šest dni, šest dni.«

Dvignil je obrvi in me pogledal.

»Kdaj si se pa igrala potem, če si delala?«

»Oh, igrati se pa ne morem. Ne utegnem. Rada bi se, pa ne utegnem. Mama je bolna.«

»Bolna?«

»Da. Leži in je bolna.«

»Kdo pa kuha?«

»Jaz. Mama pokaže in kuham. Krompir denem v lonec in vodo in kuham. Znam kuhati.«

»In lampijončke delaš?«

»Da, in lampijončke delam.«

Prijatelj jo je pogladil po obrazku.

»Pridna punčka ...«

Obrnil se je k natararju.

»Prinesite dve torti. Pa takoj, če mogoče.«

Sklonil se je zopet k otroku in vprašal:

»Kako pa ti je ime, angelček?«

Nasmejala se je.

»Govoriš kakor mama.«

»Kaj nisi angelček?«

»Adica sem, pa ne angelček. Angelčki so samo v nebesih.«

»Kdo ti je pa to povedal?«

»Sosedova gospa je rekla. Tista, ki nam prodaja krompir.«

Natarar je prinesel torti.

»Jej, Adica, angelček,« je rekel prijatelj.

Otrok je izprva gledal, a ker ji je prijatelj pomeknil torto tik k obrazku, je le segel po njej. Odломil je kos s prstki, pokusil, nato pa, kakor da se je nečesa spomnil, pogledal prijatelja in rekel:

»Mami bom nesla, mami, da bo jedla. Gospa sosedova nam danes ni prodala krompirja.«

»A ti, kaj si ti jedla?«

»O, jaz pa nisem lačna,« je odgovorila.

Prijatelj me je zopet pogledal. Položil je roko deklici na glavo in dejal:

»Le ti to tukaj snej. Za mamó boš pa nesla drugo.«

Vstal je, šel v gostilno in se vrnil z zavojem.

Dekletce je pojedlo oba koščka torte in videl sem, da z veliko hlastnostjo.

Dekletce se je zahvalilo, poklonilo in zbežalo z naglimi, veselimi koraki.

»Sedaj razumeš besedo: umetno beračenje?« je vprašal.

»Tragedija,« sem rekel. »Strašna tragedija. Petleten otrok, a njegovi izrazi in misli kakor odraslega dekleta.«

»Nalašč sem ga izpraševal, da bi slišal. Jaz sem to že doživel in slišal. Pomisli: beračenje, si rekel. Če je to beračenje, potem je vsaka trgovina beračenje, beračenje v posebni obliki, in še večje, kakor prodajanje lampijončkov. Ker trgovec prodaja blago, ki ga ni on izdelal. To dekletce pa je prodajalo lampijončke, ki jih je samo naredilo. Postranska stvar, ali so potreben predmet. Kje je torej beračenje? Ker če ni beračenje na primer prodajanje ogrlic in ponarejenih biserov iz stekla, ni beračenje prodajanje otroških lampijončkov. Zakaj eno in drugo se je moralo narediti prej, preden se je prodalo. Razložek je le ta, da so delali ponarejene bisere zaradi dobička, ko dela otrok lampijončke in jih prodaja iz potrebe, da mu gospa sosedá proda krompirja.

Ali rekel sem, da ti povem zgodbo, ki sem jo doživel... Precej podobno tej, kakršno si videl tukaj.

Takih zgodb je mnogo v tej dobi modernih linij, ko se plebejstvo ogrinja s plašči patricijev, ali ta je prva, ki sem si jo ogledal pobliže. Zato ti jo povem.

Bilo je tudi v nekem letovišču. Takoj po končani svetovni vojni, po brezobzirnem klanju milijonov življenj. Bil sem začasno dodeljen tja v službo na brzojavnem uradu. Neki večer sedim, kakor nocoj, v restavraciji na vrtu. Deček osmih ali devetih let je tudi prodajal lampijončke. Kakor ta deklica.

Pa so ga nadležneža, pognali iz restavracije. Še opsovali so ga in mu zagrozili s policijo.

Videl sem, kako je njegovo izmučeno otroško lice prebledelo, kako so se oči orosile, vendar ni zajokal. Le ustnice je stisnil in v očeh je bilo prekletstvo.

Stopil sem k njemu. Nezaupljivo me je pogledal. Odgovarjal je na kratko, odsekano.

»Ali me popelješ k sebi?« sem vprašal. »Kupim vse lampijončke.«

Pomislil je in dejal:

»Tu so! Kupite!«

Ni prosil. Samo ponudil.

»S teboj grem.«

»Revni smo.«

Njegovi izgovori so bili izbegavajoči in v meni se je pojavila radovednost in sum, ali ni to res morda samo pohajkovanje, beračenje, kakor ti veliš in kakor sem tudi jaz mislil. Zato sem hotel izvedeti, kje je doma in kako je tam.

Povedel me je.

Pod streho, v majhni sobici s štedilnikom v kotu, je bil doma. Pripogniti sem se moral, ko sem vstopil v sobo.

In kaj sem videl?

Na postelji — ako se sploh sme tisto imenovati postelja — je ležal otrok, deklica treh let, v hudi vročici. Spala je. Obraz je bil ves rdeč, znojen in naglo je sople. Za polomljeno mizo je sedelo dekle kakih dvanajstih let in krpalo fantove hlače. Njen obraz je bil izmučen, bled, oči udrte.

»Gospoda sem pripeljal,« je rekel deček in pokazal name. »Hotel je na vsak način videti naše bogastvo. Kupil je vse lampijončke. Evo denarja. Drugi niso kupili nič, čeprav jih je bilo veliko in bogatih.«

Deklica je vstala in me gledala. Ni vedela, kaj bi rekla, in jela je brisati edini stol, rekoč:

»Sedite, gospod!«

Nato je stopila k postelji in obrisala potno čelo bolnemu otroku.

»Kje pa imate mater?« sem vprašal.

»V bolnici,« je bil odgovor. »Na prsih je zbolela, veliko je delala in odpeljali so jo v bolnico.«

»Že dolgo od tega?«

»Že dolgo,« je odgovorila in se zamislila. »Trikrat je že bila nedelja od takrat.«

»In vi trije ste sami?«

»Sami, gospod.«

»Kako pa živite?«

To vprašanje se mi je izvilo nehote.

»Jaz pomivam podnevi v kuhinji posodo pri neki dobri gospe in pometam stopnice,« je odgovorila.

»Jaz pa delam lampijončke in druge igrače,« je pokazal deček nase, »in Zorica mi pomaga. Zvečer pa jih prodajava.«

»Tudi Zorica?«

»Tudi. Samo prehladila se je zadnjič. Veter je pihal in dež nas je namočil. Pa se je prehladila.«

»Pa oče? Kje imate očeta?«

Deček je povetil glavo. Dekle je zopet otrlo potno lice bolne sestrice. Nato je reklo tiho:

»V vojski so ga ubili.«

Za srce me je zgrabilo. Za grlo me je prijelo in začutil sem bolečino v očeh. In prizor tam v restavraciji se mi je pokazal pred očmi. Bogati, siti ljudje so dečka z lampijončki kot nadležnega berača pogнали na cesto. Dekletce v postelji se je zganilo, zastokalo in odprlo oči.

»Žejna sem,« je zaprosila s suhimi ustmi.

Sestra ji je vlivala z žličko vodo v usteca. Zgledala je mene, me gledala, se sladko-bridko nasmejala in zašepetala:

»Atek?«

»Spi, Zorica spi!« je šepetala sestra. Dekletce se je še enkrat ozrlo name in zopet reklo vprašujoče:

»To je atek?«

Nato je zaprlo oči in zopet sem slišal njegovo naglo dihànje.

Tisto noč nisem spal, da veš. Kako sem uredil in kaj sem ukrenil, ne bom pripovedoval. Ni potrebno, ali povem ti, da tisto noč nisem spal. Strašno...«

Pil je in odrinil kozarec od sebe. Naslonil se je na mizo in rekel:

»Tragedije. Dušo trgajoče tragedije. In nikogar ni, da bi jih gledal in plačal vstopnino. Če se slučajno hoče dvigniti zastor, ga ne puste dvigniti, ampak se jeze: Beračije! Zato ne plačamo vstopnine.«

Molčala sva in odšla. V moji duši pa je bilo toliko grenkobe, da tisto noč, kakor moj prijatelj nekoč, nisem mogel zaspati. Pred menoj je stalo nepremično vprašanje, ki še danes hodi z menoj:

»Ljudje, ljudje, kdo ste sploh in komu ste podobni? Ali ste mar res tistemu, kakor je zapisano v knjigah knjig in kakor govorite, da ste?«

Gregor Ovsenik

Hotel »Uzon« je izgubil svojega lastnika. Nihče ni vedel, kdaj in kam je izginil. Neko jutro so se uslužbenci plaho spogledovali, kakor da jih je groza; zavedali se še niso, odkod ta strah in kako. Tako čudno jim je bilo ves tisti dan do večera in vso noč in ves naslednji dan. Ko pa so prišli tretjega dne sodnijski gospodje v črnih suknjah in hladnih obrazov in zapisovali in zapečatili vse s strašno resnostjo in govorili med seboj z mrtvaškim enakomernim glasom, je planilo med uslužbence kakor električna iskra.

»Pobegnil je!«

In groza je bila v očeh vseh. Vsak je zgrabil kar je imel svojega, in razpršili so se kakor ovce, če plane v sredo med nje krvoločna zver.

In tedaj se je začela vsa beda vratarja Gregorja Ovsenika.

Zadnji je bil, kt je odhajal. Glava sklonjena, roke viseče ob telesu in prazne, tako je odhajal. Na oglu je postal. Kolena so se mu tresla. Počasi je dvignil glavo in se oziral na poslopje, kjer so se pravkar zaklenila velika vrata, železna in začrnela. Zdela so se mu kakor vrata mrtvašnice, za katerimi leži njegova mladost in njegova moč.

Čudno so se svetile oči Gregorju Ovseniku. Prazen, steklen je bil njih svit, kakor človeka, s katerim se je zgodilo nekaj strašnega, a se še prav ne zaveda vsega; kakor človeka, ki sanja hude sanje, a še v polsnu misli, da so le sanje, a vseeno trpi in sanja dalje...

Tedaj se je nenadoma ustavila na oglu ženska postava. Obraz suh in izstradan. Trpljenje in glad sta

bila zapisana na njem. Gledala ga je z globokimi, topimi očmi, kakor da se obotavlja stopiti k njemu. Na-
posled pa se mu je približala počasi in plaho.

Gregor Ovsenik se je stresel. Njegove oči so se srečale z njenimi globoko vdrtimi in topimi.

»Kdo si?«

»Tovarišica tvoja odsihdob!« je rekla tiho. Brez-
zobe čeljusti so se nasmejale z grenkim, ledenim na-
smehom.

»Kaj mi bo tovarišica! Imam ženo in hčer.«

»Tudi ženi in hčeri bom tovarišica... Pojdiva!«

»Kam?« se je zavzel Gregor Ovsenik nad tako vsiljivostjo in gledal mršavo, sključeno postavno.

»K drugim... Na tisoče jih je...«

»Na tisoče,« je zavzdihnil Gregor Ovsenik in sam ni vedel zakaj.

»Kdo so ti tisoči?« je vprašal.

»Taki so, kakor ti,« je odgovorila ženska in se nasmejala.

»Kakor jaz,« se je zavzel in streslo ga je, kakor da je dahnila vanj hladna jesenska sapa. »A kdo si?« je vprašal s stisnjenimi ustmi.

»Poglej me in se spomni. Ko so pečatili tam v tistem poslopju, sem se dotaknila tebe in drugih. Ozrl si se po meni mimogrede, kakor da se ti mudi drugam, a vendar se nisi premaknil z mesta. Drugi so se me ustrašili in pobegnili. Zakaj so pobegnili, ko sem jih vabila? Saj jih še dohitim. Glej, in ti nisi bežal pred menoj. In pametno je bilo. Čemu bežati, ko pa se vrneš vseeno k meni.«

Z rastočo grozo je gledal Gregor Ovsenik v njene globoko vdrte oči. Kakor da gleda blazno žensko, ki je zblaznela od učenosti.

»Kaj mi govoriš te stvari, ki so ti jih morda povedale knjige. Jaz jih nisem bral. Povej mi naravnost, v oči mi povej, tako kakor se pove človeku, ki se s knjigami ni utegnil ukvarjati.«

»Z menoj pojdi, pa boš videl in ne bo ti treba praviti.«

»Kam?«

»Pojdi!«

Prijela ga je za roko. Ledeni so bili njeni prsti in zazebló ga je; prav do srca ga je zazebló. Zganil se je in odskočil.

»Pusti me!«

»Ali se me bojiš?«

»Bojim. Ledene so tvoje roke in tvoje oči brez bleška. Kakor oči mrliča so.«

»Privadiš se mojim rokam in mojim očem, kakor so se privadili tisočeri. Ne boj se me! Podaj mi roko brez strahu, kakor so mi jo podali tisočeri in pojdiva k tisočerim.«

Oklenila se ga je tesneje.

Stresel se je. Silno in močno je zahropelo v prsih. Ramena so se zravнала, kakor da hočejo vreči raz sebe težo, veliko in grozno. Zašibila so se kolena, vsa onemogla.

Počasnih, omahujočih korakov je šel po cesti in glava mu je visela na prsih, kakor obložena s težkimi, gorjupimi mislimi. Ženska z velim in koščanim licem pa se ga je tesno oklepala.

Tako je Gregorja Ovsenika objela beda.

*

V predmestjih, kjer so ulice ozke in hiše nizke, bogvekdaj pobeljene, ceste slabo tlakane in izvožene, polne prahu, če pripeka sonce, cedeče se od rjavega obilega blata v deževnih dnevih, srečujejo človeka ljudje v ponošenih oblekah in izstradanih lic. Roke so jim žuljave in koščene. Njih pogledi te ustavljajo sredi ceste, da ti zatrepeta duša od sočutja, tako trpeči so, tako kruha proseči. Ustnice se ti nasmehnejo, kakor v pričakovanju in te pozdravljajo, kakor pozdravlja človek človeka. In ta smehlaj izgovarja eno samo be-

sedo, vsakdanjo sicer, a vendar tako pomembno: kruha!

A ne samo v predmestjih, tudi v mestu samem, svetlem in razkošnem, jih srečavaš. Na stotine jih je, na tisoče. Ob vsakem koraku jih vidiš. Po svetlih, širokih ulicah hodijo, mimo trgovin in bogatih izložb, mimo ponosnih hotelov in svetlih gostiln. A kdo jih jih zapazi? V šumečih krilih se sprehajajo gospe, v dragocenih plaščih in klobukih. V kavarnah sede gospodje, rdečih obrazov in rejenih trebuhov. Igrajo. Denar jim je postranska stvar, zabava vse. A zunaj jih gledajo sestradane oči, zbledeli obrazi... Samo en majhen del od kupčka, ki leži pred onimle gospodom s plešo, pa bi se razveselilo srce in oči orosile od sreče. Samo en dragulj z ovratnice one vitke, lepe gospe in bleda lica bi prešinil smehljay hvaležnosti. Samo kamenček s prsta onele, ki se sonči na klopi in žari, kakor luč, pa je nasičenih število stradajočih...

Kruha!

Ali kdo se meni zanje; kdo postoji in se ozre s pogledom usmiljenim...

Zaman gledajo hrepeneče oči. Ni ostankov, ne pogleda dobrohotnega. Psi je vzljubil bogatin, zasovražil človeka v bedi tavajočega...

Zunaj je bilo hladno. Jesenska megla je ležala nad mestom. Gregor Ovsenik je nategnil sivkasto, razcefrano kapo na glavo in se ozrl po sobi. Prazne so bile stene in razpokane. Nekoč je pač bila to drvarnica. Ozko okno, kakor okno ječe, je gledalo na ulico. Slab zrak, vlažen in zatohel se je sprehajal skozi okno in se srečaval z motno poulično svetlobo. V levem kotu je bila na tleh slama. Postelja je bila že davno prodana, skupiček že porabljen. Bledo, suho dekletce je ležalo na slami, pokrito s cunjami.

»Ali greš?« je vprašala žena, sedeča sključena v kotu pri majhni okrogli peči, bogvekdaž zakurjeni.

»Grem,« je odvrnil Gregor Ovsenik, kakor v odmev.

Na postelji je zavzdihnilo in zaječalo.

»Vode!«

Žena v kotu se ni zganila. Topo je gledala predse. Gregor Ovsenik je pristopil in se sklonil nad bolnico.

»Vina ti prinesem, hčerkica. To te okrepča, to te ozdravi. In kruha ti prinesem, da se nasitiš, in drv in premoga, da se ti ogrejejo udje.«

Žena v kotu se je grenko nasmejala.

»Vina, kruha... Ves denar je pošel že pred enim tednom. Zaslužka ni. Danes nismo še nič jedli. Odkod vzameš vino? ... Odkod drva in premog?« ...

Gregor Ovsenik je zadušil vzdih, ki se mu je dvignil v prsih.

»Zaslužka ni,« je rekel udano. »Star sem in starosti ne marajo. Mladost hočejo in čilih moči.«

Žena se je sključila v kotu še bolj in se stisnila k nezakurjeni peči. Hčerka na slami je zastokala.

»Vode.«

Gregor Ovsenik je pograbil vrč in pokleknil ob vzglavju. Podprl je s koščenimi rokami glavo bolne hčerke, da je pila željno in počasi. Zasmilila se mu je, ko je začutil njeno shujšano telesce v svojih rokah, zasmilila se mu je žena v kotu, stradajoča in prezebajoča.

»Prinesem jedil in vina in drv,« je dejal, a se je takoj zavedel, da laže.

Žena je zavzdihnila tiho, trpeče; hčerka je zaprla oči in se nasmehnila, kakor v sladkem pričakovanju, kakor da so ji očetove besede vlile v njene žile novih sil...

*

Tista začrnela, železna glavna vrata hotela »Uzon« ki so se zdela človeku, ki je šel mimo, kakor vrata velike mrtvašnice, so se zopet odprla. Življenje je zavladovalo v hiši, prej tako tihi in pokojni. Na glavnem vhodu, pri velikih vratih je stal vratar, mlad in živ-

ljenja poln s čepico na glavi, na kateri se je bliščalo »Hotel Uzon«.

Odkrival se je ljudem, ki so hodili skozi vrata in se jim klanjal in sprejemal napitnine. Sami elegantno oblečeni ljudje so bili obiskovalci hotela, same »milostne gospe« in »vaša blagorodja«. Siromaka ni bilo med njimi.

Pa je prišel človek in se ustavil pred vratmi. Noge so se mu tresle in glavo je povešal. Globoko udrte so bile njegove oči in obraz upadel, pepelnat.

»Kaj hočete?«

Pogledal je človek vratarja. S težavo je razbral napis na njegovi kapi, zakaj stare so že bile njegove oči.

»Gregor Ovsenik sem,« je rekel zaupno. »Prejšnji vratar.«

»A,« se je začudil sedanji vratar, »pri onem, ki je pobegnil?«

»Da, pri onem. Dvajset let sem bil, dvajset let...«

»Dvajset let,« se je začudil vratar in dvignil obrvi. »In sedaj?«

Gregor Ovsenik je pogledal vratarja.

»Sedaj? ... Beračim.«

Bridkost je trepetala v teh besedah.

»Delal sem, kjer sem le dobil delo. Pa kaj je to! Od danes do jutri. Potem pa zopet nič, ves čas nič. A jesti je treba vsak dan. Preveč jih je, na tisoče. Kdo bi se menil za starca! A jesti mora tudi on... In tako beračim. A kakšno je to beračenje? Če kdo kaj da, kolne v srcu. Kakor da sem dvajset let lenaril.«

Z rokavom je potegnil preko oči, kakor da briše solze.

»Gospodar je tam, v pisarni? ...«

Vratar je pokimal. Ni mogel, da bi rekel: ne smeš! Prepovedano mi je pustiti berače v hotel. Samo v notranjosti je zaklicalo »ne smeš«, a preko usten ni prišlo. Gregor Ovsenik pa, kakor da je slišal ta klic, se je obrnil in trudno zamahnil z roko:

»Ne bojte se. Dvajset let sem bil vratar. Prav tu, pri teh vratih.«

In kakor da se je nečesa domislil, ga je vprašal zaupno:

»Ali ste oženjeni?«

Vratar se je zavzel. A udrte oči Gregorja Ovsenika so gledale tako odkrito, da je odkimal z glavo, ne-hote, kakor da je nekdo prijel za njo in zmajal z njo.

»Niste... Glejte, a jaz sem oženjen. In hčerko imam, že veliko in lepo. Pa je bolna revica. Denarja pa ni, da bi ozdravela, da bi se nasitila. Jesen je in noči so hladne. Pa ni drv, ne premoga, da zakurim. Dvajset let sem bil tu vratar. Mladost sem pustil tu in svoje moči... A žena strada sedaj in hčerka umira; jaz pa beračim? Pa sem videl odprta vrata, prav ta, kjer sem bil vratar dvajset let in sem prišel, da poiščem in vzamem s seboj, kar je mojega.«

Po hodniku je prišel človek v črni suknji, srednje-velik in z rejenim trebuhom. Počasi, oblastno je korakal s kratkimi koraki in zlata verižica na trebuhu se je svetila. Roke je nosil na hrbtu.

Vratar je ponižno snel kapo. »Gospod,« je jecljal z bojazljivim glasom, »ta mož pravi, da je bil vratar tega hotela pri prejšnjem lastniku.«

Gregor Ovsenik je pogledal vratarja z začudenimi očmi.

»Kakor bi prosil vbogajme,« je pomislil, »kakor da ni več vratar, nego berač, tako je ponižen.«

»In kaj hoče?« je vprašal hotelir in gledal Gregorja Ovsenika.

»Pravi, da je bil vratar,« je ponovil vratar.

Hotelir je gledal Ovsenikovo sključeno postavo in raztrgano, blatno obleko. Njegove debele ustnice, vlažne in pohotne, so se zganile.

»Beračiti je prepovedano!«

Gregor Ovsenik se ni odkril. Gledal je hotelirjev okrogli, tolsti obraz in tiste debele, mokre ustnice in

bilo mu je, da bi najrajši sunil v tisti rejeni trebuh in pljunil.

»Ali slišite, vi,« je rekel hotelir neprijazno in se prestopil, zakaj videl je v Ovsenikovem pogledu stud. Vzel je robec in si obrisal ustnice. »Beračenje je prepovedano!«

Gregorju Ovseniku je zahroplo v prsih in ustnice so se zganile. Iz oči je švignil blisk, kakor bi hotel reči: »Nisem prišel beračit, nesnaga.« Ali namesto jezne besede je prišel preko njegovih ust glas, trepetajoč in ponižen.

»Nisem prišel beračit, gospod. Po svojo mladost in svojo moč sem prišel. Zapečatili so jo sodnijski gospodje in zapisali, kakor so zapisali in zapečatili vse drugo. Pomotoma so jo zapečatili, ker sem jo pozabil vzeti s seboj. Gotovo jo je kupil sedanji lastnik, kakor je kupil vse drugo; in če ste vi sedanji lastnik, pa prosim, da mi vrnete, kar je mojega. Zakaj dvajset let sem bil tu vratar...«

Začudeno je pogledal hotelir vratarja.

Gregor Ovsenik pa je nadaljeval in njegov glas je bil plakajoč.

»Ženo imam, ki strada, in hčerko, ki je bolna. Pa sem prišel, da vzamem, kar sem pustil tu, da ozdravi hčerka in se nasiti žena.«

Hotelir se je dotaknil čela s prstom in skomizgnil z rameni. Sive oči, drobne in zalite, pa so govorile vratarju:

»Norec je, odvedite ga.«

Obrnil se je, kakor da hoče oditi. Pa je še segel v žep in denarji so zažvenketali. Zbiral je in izbral desetico.

»Nate!«

In odšel je kratkih korakov po hodniku in tolsta lica so se mu stresala.

Gregor Ovsenik je gledal desetico na dlani osupel in začuden.

»Ali je to moja mladost in moja moč?«

In zapeklo ga je na dlani kakor ogenj. Z vzkrikom, boleznim in obupnim, je odmaknil roko in desetica je padla na tla in se zakotalila v kot pri vratih. Komaj slišno je zažvenketala. In upognjen, težkih korakov je odšel proti domu.

*

Mož je samo skomizgnil z rameni in sedel v kot na tla.

»Moja mladost in moje moči,« je pomislil. »Samo desetico je bilo vredno vse skupaj, samo desetico ... Pa naj leži v kotu. Kaj bi se pehal za tako malo-vredno rečjo? Naj leži v kotu, pozabljeno, pokopano ...«

Pa se mu je storilo vseeno milo pri tej misli. Mladost je vendarle mladost in trud je vendarle trud, četudi vreden samo desetico.

»Kako bo jutri?«

Zganil se je Gregor Ovsenik pri tem vprašanju, tako čudno votlo in suho je bilo.

»Kaj bo,« se je ozrl in pogledal ženo. Čepela je v kotu sključena, zakaj glad jo je mučil. V srce ga je zbadlo, kakor ostra, razpaljena igla.

»Ali si danes kaj jedel,« je vprašala žena trudno. Zmajal je z glavo.

»Star sem in starosti nihče ne mara,« je odvrnil. »Slabše je človeku staremu, vrženemu na cesto, slabše kakor psu, ki moti gosta pri kosilu in ne ve kje mu je gospodar.«

»Da bi le hčer ozdravela,« je jadikovala žena. »Če bi se zakurilo, bi se ogrelo njeno telo in morda bi jej hitreje odleglo. Že davno je, odkar smo kurili, in stene so hladne in vlažne. Juho bi skuhala; moke ni ne zabele; nič zato. Gorka voda, nekoliko osoljena, je boljša kakor mrzla.«

Gregorju Ovseniku so se zašibila kolena. Zazdelo se mu je, da se mu je nasmejala izza vrat desetica, z nasmehom porogljivim in škodoželjnim. kakor da bi mu govorila: Kaj bom jaz! Drv ne dobiš zame, ne premoga.

Nekdo je zavzdihnil. Ali žena ali hči, ni vedel. Zganil se je in prsi so mu vztrepetale. Pogled se mu je ustavil na slami, kjer je videl v mraku obris hčerke, mirno spavajoče, morda celo sladko sanjajoče. In spomnil se je ženinih besed. Mora, mora dobiti kaj za hčer. Planil je na dvorišče. Spotaknil se je ob kup drv in premoga.

Kakor pošast se je vzravнала ob premogu njegova znanka beda, kakor bi ga čuvala.

»Kam bežiš?«

»Po desetico!«

»Tja v hotel?«

»Za vrata. Tam leži.«

»Ne hodi!«

»Zakaj ne? Kupim premoga in drv. Dovolj bo za nocoj, da se ogreje soba in žena skuha juho. Gorkota ozdravi hčerko, ki je bolna.

Ne dobiš premoga in drv. Glej, večer je in trgovine se zapirajo.«

Gregor Ovsenik se je ozrl.

»Ali kje naj dobim drva in premog?« je vprašal obupno.

Ženska je stopila k njemu.

»Kje?«

Prijela ga je za roko. Ledeno ga je spreletelo in stresel se je.

»Tu. Zate sem ga čuvala.«

»O Bog,« je zavzdihnil in mraz ga je stresel.

»Kdo te vidi,« je zašepetala izkušnjavka. »Vzemi in zakuri, da ozdravi hčerka.«

Gregor Ovsenik se je stresel še huje. Nato se je naglo ozrl in nekaj kosov premoga in trsk je zginilo

pod raztrgano suknjo. Urno, kakor strah, je izginil v klet, v sobo.

»Zakuri žena,« je rekel in odložil premog in trske tiho in plaho. Glas mu je bil tuj in nenavaden. Nato je stopil k ležišču, kakor da išče zavetja pri hčerki, bitju nedolžnem in čistem.

V peči je zaprasketalo in vonj po dimu se je širil po sobi.

»Toplo ti bode, otrok,« je zašepetal Gregor Ovsenik in popravljal zglavje s tresočo roko. Dotaknil se je njenega lica. Spreletelo ga je, kakor da mu je šinil v ude električen rok. Nagnil se je bliže k hčerki in poslušal. Nato pa je sedel, zadet od silne bolečine, in glas mu je bil votel in hripav.

»Sem pojdi, žena!«

Vstala je od pečnih vrat, kjer je veselo plapolal ogenj in ga pogledala. Trak luči je padal po sobi in migljaj, kakor da odganja mrak. Gregor Ovsenik pa je pokazal na posteljo.

»Poglej jo, hčerko!«

Obrisala je roke v strgan predpasnik, kakor da je pri ognjišču zaposlena s pripravljanjem okusnega kosila in jo kliče nekdo od njenega opravila drugam. Pristopila je bliže in se nagnila nad ležiščem. Žarek iz peči se je igral na voščenem licu mlade deklice in poljubljal njene zaprte oči, kakor da jo kliče, naj spregleda in se ga veseli.

Žena je dvignila glavo. Za trenotek sta se srečala njuna pogleda v nemem obupu. Bilo jima je, kakor če se zagrne čez zadnje sončne žarke črn oblak in leže na zemljo težka, črna noč. Deklica je bila mrtva.

*

Ko so naslednji dan sodnijski gospodje v čnih suknjah resnih obrazov ogledovali sobo v kleti in zapiso-

vali, so ugotovili na sedemnajstletnem dekletu smrt radi sušice. Pri Gregorju Ovseniku in njegovi ženi pa smrt radi ogljikovega plina, ki se je nabiral v zakurjeni peči. Ali se je zgodila nesreča zaradi nepazljivosti, ali samoumor, tega pa niso mogli dognati.

Odločilni trenotek

...Nastal je trenotek velike napetosti. Tišina v sobi je bila tesnobna. Zunaj je pritiskal zimski veter na okenska stekla.

Tajnik strokovne organizacije je prepričevalno govoril za stavko, dokazujoč, da v nasprotnem slučaju propade sveto načelo delavske solidarnosti, ki pravi:

»Krivica storjena enemu, je krivica, storjena nam vsem...«

Ni bilo ploskanja. Položaj je bil preveč resen... Nekateri so se odkrito plašili glasovati za boj. Drugi so poudarjali, da je boj dolžnost. Med temi je stala skupina najbolj resnih, ki so nervozno mencali z nogami in gladili lase nazaj za zatilnik. Hoteli so, da stopi vse delavstvo v odločno borbo, pa naj bo krivici ali po pravici, in so hoteli stavko na vsak način.

Potrebno je bilo samo še, da se sliši:

»Da«, ali »Ne«.

Predsednik pozove navzoče zaupnike, da glasujejo.

»Kdor je za stavko, naj dvigne roko!«

Tajnik šteje.

»Štiri in šestdeset.«

Molk.

»Štiri in šestdeset,« ponovi predsednik. — »Za stavko.«

Pogleda po zborovalcih in reče:

»Proti stavki...«

»... eden in šestdeset, dva in šestdeset, tri in šestdeset...«

V dvorani se je čutila silna napetost. Vsem je utripalo srce od bolečine, prsi je stiskalo nekaj kot z železnimi kleščami:

»Štiri in šestdeset...«

Tajnik se je za sekundo ustavil, nato pa štel dalje in glas mu je bil tresoč:

»... pet in šestdeset, šest in šestdeset, sedem in šestdeset, osem in šestdeset...«

Vzdih olajšanja je zavel po dvorani, kakor bolesten protest.

Glasovanje za boj je bil odločilno... Načelo je bilo pogaženo.

— — — — —

Sestanek se je razblinil v male skupine. Celota se je rušila na majhne koščke, ki so se oddaljevali v bučnem razpravljanju, potlačeni radi nerazumevanja važnosti trenutka in nesolidarnosti. Ozirali so se sedaj drug na drugega, kot na izdajalca in z nezaupanjem.

Oni, ki so dobili večino glasov, so se plašno in sramežljivo trudili, da opravičijo svoj postopek.

Oni, ki so branili sveto načelo proletarske solidarnosti, prezirajoč strahote Nepoznanega, do česar bi jih najbrž privedel boj, so z bolestjo čutili, da so vseeno triumfatorji. Zakaj njih odločnost in nastop jih je naredila velike. Postali so Človek.

In ko je skupina, ki je glasovala za stavko, razpravljala, je eden izmed njih rekel:

»Čudno, da so zaupniki in delavci, ki so najbolj revni, glasovali za stavko, dočim so oni, ki imajo košček zemlje ali bajto, ali nekaj prihrankov, glasovali proti...«

— — — — —

Služkinja

Stara ženica, že nekoliko upognjena od dela in trpljenja, ki jo je srečavalo v življenju, je vsa zasopla težko nosila za mlado elegantno in lepo damo težak jerbass — prtljago.

»Tam-le v ta vagon stopite,« je rekla mlada dama in pokazala na vagon tretjega razreda.

Ženica se je trudila in s težavo dvignila težak jerbass na stopnico vagona. Oddahnila se je in zopet prišla, da ga dvigne višje v vagon. Mišice na rokah so ji drhte, obraz je sinje zarumenel. Sprevodnik, ki je šel mimo, je dobrohotno prijel za ročaj:

»No, le dajva,« je rekel in pomagal dvigniti jerbass v vagon. Dame, ki je stala nekoliko v stran, ni takoj opazil, a če bi, kaj more. Taki lepi in elegantni dami se tudi ne spodobi, da bi pomagala služkinji.

»Lepo sedite,« je rekla. »Karto imam jaz. Bom že sprevodniku povedala.

Ženica se je nasmehnila nekako dobrohotno, hvalno in ljubeče je pogledala za mlado, elegantno damo, ki je stopila v zraven stoječi vagon prvega razreda.

»Rada ima svojo gospo,« je pokimal sprevodnik, videč vse to. »Navezana je nanjo kakor domač pes, dasi ji niti z mezincem ni pomagala pri tisti košari.«

Komaj vidno je zmajal glavo in rekel sam pri sebi:

»Kako hlapčevski je priprosti človek pred nališpanim človekom?!... Kakor da je nališpani nekakšno višje, popolnejše bitje?!... In vendar sta eden in drugi iz enakega testa, enako sta se rodila in enako bosta umrla in strohnela.«

Stisnil je ramena tesno k vratu, ne zavedajoč se niti tega in rekel polglasno sam za sebe:

»Čudna ponižnost!«

Piščalka je zapiskala. Kolesa so se zganila.

Sprevodnik je stopil v voz, da pregleda karte. V prvem razredu mu pokaže elegantna dama dve karti. Eno za sebe, prvi razred, drugo za tretji razred.

»To je...« je pogledal sprevodnik damo, dasi je vedel, da je za služkinjo.

»To je za mojo služkinjo,« je odgovorila dama z glasom, kakor bi hotela reči, naj je ne vznemirja. »Tam v tretjem razredu sedi.«

»Hvala.«

Sprevodnik salutira in gre.

»Resnično, kakor da je v tretjem vagonu njen pes,« je šinilo sprevodniku po možganih, ko je zaprl vrata vagona.

V vagonu tretjega razreda vidi služkinjo. V dobrohotnem, razoranem licu je začrtano vse življenje njeno kakor na gramofonski plošči. Prijazne oči so se smehljale v zadregi in gledale v sprevodnika.

Sprevodnik, čuteč, da hoče ženica nekaj povedati o karti, reče:

»Dobro, dobro... sem že videl. Vaša gospa tam v prvem razredu mi je pokazala vašo karto.«

Preluknjaj je karte drugim sopotnikom. A nekaj mu ni dalo miru. Obrnil se je k ženici in rekel dobrodušno:

»Radi imate svojo gospo, kaj? ... Lepa je, no, pa nič kaj prijazna.«

Ženica se je veselo nasmehnila. Njen glas je bil toplo božajoč.

»Seveda jo imam rada; Gusti je, moja hčerka, sedaj imenitna gospa.«

Sprevodniku so padle ščipalne klešče iz rok in obvisele na jermenčku.

»Mati? ... Vaša hčerka je tista gospa? Vaša hčerka,« je povdaril ves zavzet.

V presenečenju se ni niti zavedal, da je vprašal.

Ženica je ponovno pokimala z glavo in se smehljala. V očeh ji je sijala sreča.

»Da, da, moja hčerka,« je nadaljevala. »Spremljam jo v mesto. Ni sicer hotela, prigovarjala mi je, naj se ne trudim. Dobra moja Gusti ve, da imam mnogo dela, pa sem se vseeno odločila. Rada bi jo videla v mestu. Veste, bila je pri meni nekoliko dni ... Majhno posestvo imamo, pa sem ji dala nekaj pridelka. Bolje diši domače, nego kupljeno. In povrh je v mestu vse drago. Sicer je njen mož velik gospod, direktor je, ali domače je le domače. — ...«

Ženica je gladila s suho, zdelano roko težak jerbas, poln domačega pridelka, njenega lastnega znoja. Bila je ponosna, da ga nese svoji hčerki.

*

Sprevodnik je pregledal vse vagone. Preščipal je karte. Prvič v življenju njegove desetletne prakse se mu je dogodilo, da ni vedel, komu je že vse pregledal karte in komu še ne. Pred njegovimi očmi je bila ženica z jerbasom v tretjem razredu, srečna, da pelje svoj pridelek svoji hčerki, sedeči tam v prvem razredu, ki mu je pokazala tudi karto za služkinjo, ki je prav za prav njena mati.

»Kakšni sužnji smo v tem podnebj^u laži,« je rekel v mislih. »Starica je vsa srečna, da se pelje k svoji hčerki, milostivi gospe in nič je ne boli, da se ne pelje z njo v enem kupeju, nič ne čuti tega ponižanja ...«

Kimal je z glavo sem in tja:

»Da, materina ljubezen je res sonce, ki ne pozna senc, je res svetinja, ki ne pozna madeža. — Otrok pa, če se pogospodi, se sramuje lastne matere. In to

vse zato, ker je v katekizmu človeškega življenja zapisano:

»Človek človeku volk!«

In postalo mu je tako grenko v ustih in tesno v prsih, da bi se najrajši vrgel pod klopotajoča in besneča kolesa...

Kaj je glad?

Prečudno je to vprašanje, kaj je glad?

Človek je sedel pri mizi v restavraciji; masten je bil njegov obraz, trebuh lepo oblikovan. Čital je v časopisu med noticami o gladovanju otrok tam nekje v predmestju, v rudnikih, na kmetih... Zmajal je z glavo in v mislih se mu je pletlo: »Prečudno je to vprašanje, kaj je glad?«

Pogledal je izza časnika in rekel:

»Natakar, prinesite še ljutomerčana!«

V mislih pa je govoril dalje:

»Glad? ... Delajo naj! ... Da ni dela? Ha... Dovolj ga je. Samo delati nečejo. Vsak bi rad imel veliko mezdo, pa malo dela. Samo osem ur, hm, sedaj še celo manj, samo štirideset na teden... In dobro plačo...«

Tresoča roka drobnega, obledelega fantka se je stegnila k njemu in plah glasek je poprosil:

»Gospod... malo kruha prosim. Lačen sem!«

Gospod je odložil časnik in pogledal.

Kakor sulica so bile njegove oči.

»Nesramnost... Lačen? Kaj sem mar jaz prehranjevalec lačnih? — Natakar, kaj je to?«

Natakar odrine dečka iz restavracije in jezno zamrmra:

»Kaj se postopiš?!«

Gospod je še nekaj sam pri sebi nejevoljno zagodrnjal, si obrisal s servijeto mastna usta in izpil kozarec ljutomerčana.

»Kaj je prav za prav glad?« je vprašala mlada dama rožnih lic, in lepa ogrlica je blestela okrog nežnega vratu. »Glejte, tu pišejo, da se je radi pomankanja in gladu zgodilo v prejšnjem mesecu sedem samomorov.«

»Glad,« se smeje mlad gospod kavalirski. »To je ... gospa ... kako naj vam razložim ...«

»Mislim si,« mu seže mlada dama v besedo. »Zadnjič sem bila v gorah. Na Stolu in smo šli preko na Golico. Svež zrak, pravim vam, nebeški zrak. In tak tek sem dobila in vsa družba, da je bilo zares veselje. Vse, kar smo vzeli seboj — rečem vam, ni bilo malo, kar smo imeli — in še bi jedli. Pravi volčji glad smo občutili ... V prvi gostilni sem snedla kar dva zrezka s solato in krompirjem.«

»Da, da, da,« je hitel pojasnjevati kavalir. »Vidite, to je glad ...«

*

Nedavno se je zgodilo, da je v rudokopu zasulo rudarja. Mlad je še bil in komaj nekaj let oženjen. Rešili so mu življenje, a nogo so mu morali odrezati.

Ženi so radi te nesreče od skrbi in strahu za vsakdanji kruh osiveli lasje. Otrok, triletna hčerka, tega ni razumela, zakaj mamina roka je odganjala od nje bedo pošasti. Zato se je smejala, kakor se je smejala pred nesrečo. Samo po očetu je spraševala.

»Kje je očka tako dolgo, mamica?«

In mamica je odgovarjala, dasi ji je srce krvavelo:

»Prišel bo, le pridna bodi.«

In morala je, česar prej ni bilo treba, prositi:

»Mamica, kruha, lačna sem!«

In zgodilo se je, kar se prej ni dogajalo, da mamica ni mogla uslišati prošnje. V njenih mladih možganih se je vzbujalo začudenje:

»Zakaj ni kruhka, mamica. Tako sem lačna.«

In otroške oči so gledale tako otroško proseče in s takim nedoumenjem, da so mami stopile solze v oči. Objela je hčerko in šepetala, zadržujoč jok:

»Bom dala, bom dala... Ko bo očka prišel, pa bo mnogo kruhka.«

Hčerka pa nikakor ni mogla razumeti, zakaj mami glas tako drhti. Pogledala jo je in vprašala:

»Kdaj pride očka?«

»Ko ozdravi,« je rekla mama.

Otrok je premišljeval.

»Ali skoro ozdravi?«

»Skoro,« je odgovorila mama in za srce jo je stisnilo.

»Pa bom jedla, kaj ne? — Veliko kruha mi daš, ko se vrne očka?... Tako ga bom jedla, poglej: haam, haam...« — — —

Ko se je vrnil oče iz bolnišnice, je imel leseno nogo. Hčerka ga je gledala in rekla:

»Zakaj imaš leseno nogo?«

Oče se je po sili nasmehnil in rekel:

»Dali so mi jo!«

»Zakaj leseno, očka?... A kje imaš tisto svojo?«

Globoko je šel očka po sapo, a je vzdržal vzdih:

»Rudnik mi jo je vzel. Premog jo je zgrabil!«

»Premog,« je gledala hčerka. »Premog? Zakaj je ni vrnil?«

»Kar vzame premog, ne vrne več!«

»Hudobec,« je rekla hčerka in v njenem glasu je bilo kakor graja. Nato pa je rekla:

»Ali premog je vendar gospodarjev?! Tistih gospodov, ki imajo tako bele hiše in tisti veliki dimnik.«

»Da, premog je njihov. Njim ga kopljemo.«

»Pa naj oni ukažejo premogu, da ti vrne nogo!«

Oče je objel hčerko, nato jo prijel za roko in rekel:

»Pojdiva h gospodom po nogo!«

Ko sta prišla k ravnatelju premogokopa, ki je stanoval v tisti veliki beli hiši, je ravnatelj skomizgnil s pleči in rekel:

»Mhm, mož... Delati več ne morete... Obžalujem.«

»Kakšno lažje delo bi že zmoget... Da vsaj otrok ne bo gladoval.«

Ponižno je stal rudar pred ravnateljem. Hčerka rudarjeva pa je rekla:

»Premog je vzel mojemu očki nogo. Naj mu jo vrne!«

Ravnatelj je pogledal otroka tako napol z nasmehom, napol zaničljivo in zamrmral:

»Neumen otrok...«

Nato je rekel glasno:

»Ah, gladoval... Otrok je še majhen. Njemu ni treba kdovekaj.«

»V rudniku sem delal, gospod ravnatelj... pošteno sem delal in rudnik mi je vzel nogo.«

»Saj niste zastonj... Plačali smo vas. Kaj še hočete?«

Strog je bil ravnateljev glas.

Hčerka pa ni vedela, kaj govori; pogledala je očeta in, držeč ga za roko, stopila k ravnatelju in rekla:

»Nogo vrnite očki! V rudniku ste mu jo vzeli!«

Ravnatelj je namrščil obrvi in se obrnil stran.

Služkinja-postrežnica je stopila v sobo. Na pladnju je prinesla malico. Pivo in hrenovke. Ej, prijetno so dišale.

»Očka,« je pocukalo dekletce očeta. »Tudi jaz sem lačna.«

In v njenih očeh, na njenem obrazu je bilo toliko pričakovanja in gladu, da je celo ravnatelj sam spustil roke in zamrmral:

»Ej, ta bedasti otrok!«

Segel je v žep in ponudil kovača:

»Na, punčka,« je rekel in v glasu se je slišalo nekaj kakor sožalje. Zmajal je z ramami in rekel:

»Takšni so predpisi... Ne morem pomagati...«

Rudar je odšel. Lesena noga je tolkla ob tla. Na cesti je pobožal hčerkico po kodrasti glavici. Tresoča je bila roka, v grlu solze:

»Lačna si?!«

Dekletce mu je pomolilo kovača:

»Kupi kruhka, očka... pa za mamó tudi... — —

Ni potreben

Cunje so bile na njem, ko je stopil v sobo. Zunaj pa je škripal mraz. Vprašal sem:

»Česa želite?«

Zadrega mu je bila v očeh in v grlu ga je stiskalo, ko je rekel:

»Pomoči bi rad. Podpore!«

»Ali ste organizirani?«

Zmedel se je.

»Nisem,« je spregovoril in obrnil oči v stran.

»Kaj ste?«

»Delavec. V gramozni jami delam. V akord, na kvadratni meter. Ali sedaj je zmrznjeno in ne delamo.«

»Kje pa stanujete?«

»V jami, v baraki.«

»V tisti, ki je kakor nekakšna pasja hišica?«

»Podstavek je iz cementa,« jo je opravičeval — »in zastonj jo imam.«

»Pa ni mrzlo v tisti luknji?«

Počasi je dvignil ramena, kakor da hoče nekaj vreči z njih.

»Koliko pa zaslužite na dan?«

»Zaslužek ni enak... O, ko bi bil enak, bi vsaj vedel, koliko zaslužim. A tisti, ki ima jamo v zakupu, mi plača kakor se mu zdi. Po 50 Din na teden; včas, ali to je redko in le po leti, tudi 200 Din. Pa še to le tedaj, ko gramoz in pesek izvažajo. O, ko bi mi plačal to, kar naredim, bi že še šlo. Imel bi na teden 300 do 350 Din. A tako...«

»A tako, če se ne izvažajo?«

»Nič.«

»Kako pa živite potem?«

Zopet je zmajal z rameni, počasi, težko.

»Daje mi predujme. Tako po 25 Din, po 50 Din na teden.«

Gledal sem njegove koščene roke, vse rdeče od mraza. Dva prsta na desnici sta bila odrezana pri prvem členku, majhen pa je ves manjkal.

»Ali ste invalid?«

Pogledal je na roke.

»V tovarni mi jih je odtrgalo. A to ni nič. Radi tega bi lahko delal tudi težka dela. Ali kilo imam. Ta me ovira.«

»Ste jo tudi dobili v tovarni?«

»Tudi!«

»Odškodnino so vam plačali?«

»V bolnico so me bili zapeljali in mi vrnili delavsko knjižico.«

»Potem ste se pa lotili gramoza in peska?«

»Potem sem se pa lotil gramoza in peska.«

Resigniranost je bila v njegovem glasu, kakor pri človeku, na smrt obsojenemu.

»Pa vendar ... Pritožili bi se in zahtevali, naj vam vaš zaslužek takoj izplačajo, a ne šele, ko izvažajo.«

Grenko se je nasmehnil.

»Gospod, stanovanje imam prosto. Potem mi vzamejo še to. Kam pa naj grem potem z ženo in otroki?«

Obup je bil v njegovih besedah.

»Ste oženjeni?«

Začutil sem vso težo, ki je ležala na tem človeku v cunjah.

»Saj to je, kar me je gnalo, da sem prišel prosit,« je rekel, kakor bi vzkliknil v opravičilo.

»Žena mi je povila dvojčka.«

»Dvojčka?«

Namah se mi je zdelo, da vidim drobni, nežni telesci dveh detet, ki ležita v mrzli sobi in ju zebe.

»Pa sta zdrava?«

Drugega pri tem občutku, ki me je objel, nisem mogel vprašati.

»Sedaj sta zdrava,« je rekel. »Ali vse skupaj mi umre, ker nimam s čim kuriti. V gozd hodim in sirovo vejevje nosim. To se pa strašno kadi. Bojim se, da se mi zadušijo.«

»A gospodar, kaj pa on?«

»Prosil sem ga, pa pravi, da sedaj nima denarja. Prevelika kriza je, pravi.«

V meni je vzkipelo. Stisnilo me je za prsi.

Nisem strpel. Moram videti na lastne oči, ker je, rekel bi, neverjetno, kar govori ta človek. Morda je vse le pravljica...

»Z vami pojdem,« sem rekel. »Lahko?«

»Prosim!«

Ni bila pravljica, kar sem videl. Še strašnejša resnica je bila, nego mi jo je naslikal. Zakaj to, kar sem videl, me preganja v spanju in mi greni zalogaj pri kosilu in večerji.

Naj vam povem: Majhna sobica z enim oknom. Samo štiri kvadratne metre ima. Železna, zarjavela, razpokana peč je v kotu. Na nji kuhajo, če je kaj dati v lonec, ž njo se grejejo, če je s čim greti. Miza je zbita iz desk; stolov ni. Postelja je, kakor so postelje v policijskih zaporih. Mesto slamnjače so deske. Na tej postelji leži žena-mati dvojčkov, odeta s starim ponošenim ženskim plaščem. V sobi je mrzlo, da se vidi sapa, kako jo izdihavamo. Na mizi stoji zabojček, takšen, kakršnega imajo trgovci za makarone. V tem zabojčku ležita drug poleg drugega, zvita v nekakšne cunje, v raztrgana krila, otročička in spita. Nosek je rdeč, lička bleda...

»Koliko dni jima je?«

»Danes je trinajsti dan,« je odgovoril.

Ozrl sem se po njem, po očetu, ki je stal in se trudil, da bi ne drgetal.

»Vas zebe?«

»Ne bo nič hudega,« je rekel.

»Ali imate kakšne zirske suknje?«

»Pokril sem z njo otročička,« je zakašljaj.

In res sem videl, da sta poleg cunj iz starih kril, še pokrita z nekako suknji podobno cunjjo. Oče je dal vse, da obvaruje svoja mala mraza...

Ogledal sem se po sobi. Ne zato, da vidim, kakšna je, to sem videl že na prvi pogled, nego zato, da se zberem, da zadušim tisto, kar je razsajalo v prsih. V kotu sem zagledal zmečkan papir. Stopil sem tja in ga pobral. Tudi tako, da pridobim čas.

»To je od javne pomoči,« je pojasnil.

»So vam kaj dali?«

»Nisem potreben, so dejali.«

»Kaj?«

»Da nisem potreben,« je ponovil.

Gledal sem v zmečkani papir. In videl sem v njem vso onemoglo jezo do mozga izkoriščanega človeka, jezo nad tistimi napisanimi besedami. Pred očmi se mi je pojavila druga slika. Šumeča ulica in kožuhi in tople suknje. Gostilne in kavarne, gledališča in bari, kabareti in polne izložbe in vse, kar ima v izobilju privatna lastnina, za sebe prisvojena, od drugih pridelana. In ta ulica sodi in piše:

».....ni potreben.«

Ko sem odhajal, je iz bližnje gostilne nesla dekla v loncu juhe in košček kruha. Skrbno je imela zavito, da bi nikdo ne videl.

To, kar je bilo v loncu in tisti košček kruha, je bilo njeno, od ust pritrzano, da bi imela mati dvojčkov kosilo in večerjo. In še to je skrivala, da bi je ne videli. Zakaj, ne spodobi se nositi beračem, ki »niso potrebni«.

»Sodoma,« mi je reklo v prsih. »Sodoma,« so zaškrtnili zobje.

Pokvarjen otrok

S sankami in veselih lic so otroci hiteli v park. Sneg je škripal pod nogami, na vejah je raslo ivje. Popoldan je bil tih brez sonca, vendar prijeten in mraza ni bilo čutiti. Zakaj noge vseh so bile v toplih čevljih, roke v rokavicah in vse telo v toplih suknjah in kožuškkih. In če je človek tako oblečen, veselo hodi po škripajočem snegu, in ivje, podobno bisernim iglam, je prijetna slika v dolgočasni vsakdanjosti.

Ptičke so se stiskale k deblom dreves in čivkale, kakor bi prosile kruha. Vrabci so po trije, štirje, pet... letali in potresali ivje z dreves, sunkoma vreščali, kakor da izprašujejo izprehajalce v parku, ali ne vidijo, da so za njih postavljene hišice prazne.

Več otrok je podrsavalo po poteh. Drugi so se kepali. Mamice, ki so bile z njimi, so jih svarile, žugale s prsti.

»Nogo si zlomiš, Milan. Pa boš moral v bolnico.«

Milan je prenehal, a samo za trenotek. Videč druge, je pozabil na svarilo.

Otroci gospe trgovčeve so se kepali. A ker je bil sneg suh, se kepa ni dala narediti in se je razletela, preden je priletela v cilj.

»Kako je sneg lahek in kakor pesek,« je dejala Marta bratcema. Včasi pa je tako težek in mehek.«

»Takrat je najboljši za kepe. In sneženi mož se da delati,« je odvrnil brat Tonček. »Sedaj pa je res kakor pesek.«

»Poglejta, ptičke nimajo nič na deščici,« je rekel Ivanček, drugi brat. »Škoda, da nimam nič v žepu. Učitelj nam vedno pravi, da moramo pozimi skrbeti za ptičke.«

Marta je segla v žep svojega kožuščka in pokazala pol žemlje.

»Jaz sem pa vzela, vidiš.«

»Živijo!« je vzkliknil Ivanček in vzel žemljo. — »Tonček, ali naj razlomim?«

»Na polovico,« je rekel Tonček. »Eno denemo sem, drugo polvico pa na drugo deščico.«

»Daj, bom jaz,« je rekla Marta.

»Pusti,« je rekel Ivanček in prelomil.

»Saj nisi ti prinesel,« se je razjezila Marta.

Tonček je miril.

»Nesimo drugo polovico na onole deščico.«

»Daj sem,« je zavpila Marta in vzela Ivančku drugi kos. »Bom že mami povedala, kako se vedeš.« Ivanček se je zasmel in sedel na sanke.

Na drugi deščici je bilo še malo pšenice. Ko so prišli otroci, sta dve senici in trije vrabci kljuvali na njej. Videč otroke, so odleteli, čivkajoč, kakor da se jeze.

»Nič se ne srdite, ptički moji dragi,« je sladko govorila Marta. »Glejte, prinesla sem vam belo žemljico.«

Položila jo je na deščico.

»Razdrobi jo na koščke,« je rekel Tonček. »Laže bodo kljuvali. Tudi ono prvo bi morali razdrobiti.

Marta je razdrobila četrtnko žemlje na drobtine.

»Stopimo nekoliko v stran, da se ptički ne bodo bali,« je rekla.

Približali so se tudi drugi otroci in odrasli in gledali. Najprej so prileteli vrabci. Njih krik je bil podoben priznanju. Potrkali so s kljunom po kosih žemlje, se ozrli sem in tja, vgrizli v mečo in odleteli s koščkom v kljunu.

Otroci so se smejali in veselo kazali za njimi:

»Glejte, kako težko letijo. Košček v kljunu je večji kakor glava.«

Sinice pa so priletele in kljuvale drobtine na deščici.

»Te so bolj spodobne,« je rekel nekdo od odraslih.

»Ker so ženske,« je bil odgovor. Razumejo gospodinjstvo in ne odnašajo.«

Navzoče gospe so se postrani ozrle na besednika, obšle druga drugo z očmi in prijele svoje otroke za roke.

Marta pa se je obrnila k Tončku.

»Razdrobimo še tisti kos na oni deščici. Drugače se bodo ptički sprli.«

Tonček je pokimal z glavo.

V park je prišel slabo oblečen fantek. Njegovi čevlji so bili raztrgani, da se je videla, kadar se je prestopil, gola peta, vsa rdeča od mraza.

Četrta zemlja je ležala na deščici. Dva vrabca in ena sinica so suvali s kljuni v kos.

Fantkove oči so se zasvetile v poželenju. V želodcu se je nekaj zbudilo. Ta košček zemlje je slast proti tistemu koščku skorje zjutraj, ki mu jo je dala mama, odhajajoča na delo.

»Prevelik kos je za tiste vrabce,« je pomislil. — Obrisal se je z rokavom pod nosom, se ozrl okrog.

»Lačen sem,« mu je reklo v možganih. »Lačen sem, ker tista skorjica kruha je bila zjutraj.« Moč nezgovorjene besede ga je sunila k deščici, mu dvignila roko, ki je z urno kretnjo vzela košček zemlje in jo dela v usta.

Frfovanje ptičkov ni slišal, niti vreščanja vrabcev.

»Tat!« mu je udarilo na uho. »Tat... nazaj daj!« je kričalo tam iz tiste gruče otrok.

Fantiček se ni ogledal. Skočil je k izhodu in bežal, da se je gola peta, rdeča od mraza, pojavljala in skrivala.

Dva gospoda sta skočila za njim. Daljše noge sta imela kakor fantiček, zato sta ga dohitela. Za lase sta ga zgrabila in vpila:

»Aha... Imamo te, postopač... Nepridiprav...« Poklicala sta stražnika.

Zbrali so se tudi drugi, ki so bili v parku. Zmerjali so fantka. Od mraza posineli obraz jim je vzbujal sovraštvo in mržnjo. Otroško lice, suhljato, z globokimi očmi jim je bilo zločinsko.

Marta je glasno govorila:

»Da ti ni nič žal lačnih ptičk? Jaz sem jim prinesla tisto žemljico. Ti hudobnež pa si jim jo vzel.«

Neka gospa, ki je držala na vrvici psička, ga je prezirljivo ogledovala.

»Tfu... kako nemarno je opravljen. In da ga ne zebe, tako oblečenega?«

Stražnik je prišel.

»Kaj je?«

Gospod, ki je držal fantka za ramena, je rekel:

»Zaprite ga. Naraščaj zločincev.«

»Kaj si naredil?« je vprašal stražnik in gledal vse po vrsti.

Fantek ni odgovoril. Ni vedel, kaj naj odgovori. Da je snedel tisti kos žemlje, ki je ležal tam na deščici za ptičke, vendar ne more biti greh. Če smejo ptice, sme tudi on pojesti, kar je lačen.

»V parku je bil,« se je oglasila gospa s psičkom. »In ptičke je preganjal in jemal hrano z deščic.«

»Tako pokvarjen,« je rekla druga gospa: »Ne privošči lačnim pticam drobtin.«

Fantek je gledal zdaj enega, zdaj drugega, zdaj stražnika. Telo je trepetalo od mraza. Obraz je bil ves premražen, sinjebled, oči brez otroškega ognja.

Stražnik ga je prijel za roko in šla sta. V svoji roki je čutil hlad fantkove roke in zmajal je z glavo.

»Siromaček,« je rekel v mislih in pogoltnil besedo...

Ostali so gledali za njima in v očeh vseh je bilo:

»Pokvarjen otrok... Kako je oblečen!... Naraščaj zločincev...«

Ničvredni starši

Zvečerilo se je že zelo, zakaj bilo je poldevetih zvečer. Oblekel sem suknjo, jo zapel in stopil iz razkošno razsvetljene kavarne na slabo razsvetljeno ulico.

»Oh,« sem vzkliknil nehote, tako na pol prestrašen, kakor če se zgodi nekaj nepričakovanega, in se opotekel: »Kaj stojiš tu?!«

Tudi v tem vprašanju ni bilo vprašanja, ki bi hotelo nekaj izvedeti, nego nekak ukor, nejevolja in nekako opravičilo samemu sebi in otroku, v katerega sem se zaletel.

Bil je fantek kakšnih osem, devetih let, kakor sem presodil na prvi pogled. Bos je bil, v kratkih dokolenkah, v tankem suknjiču, na komolcih preluknjanem in gologlav. Njegove oči so me gledale, kakor da me kličejo na pomoč.

»Prosim za majhen dar,« je tiho spregovoril in drobna, slabotna otroška ročica se je na pol stegnila in otroška dlan se je nekako obotavljaše odprla.

»Hm,« sem zamolklo zakašljaj, kakor v zadregi. Bliskovito se je v meni porajalo dvoje volj. V srcu mi je govorilo: Daj! — V možganih mi je reklo: Kaj boš beračijo podpiral? — Glasno pa sem rekel:

»Odkod pa si?«

»Z vodovodne ceste. Iz gramozne jame.«

Istotako tih je bil njegov glas kakor moje vprašanje in v očeh je bila prošnja.

Stopil sem korak naprej, da grem. Zakaj tisto v možganih, ki je reklo: »Kaj boš beračijo podpiral,« je bilo glasnejše od onega v srcu, ki je šepetalo: »Daj!«

Ta gramozna jama je znana. Starši zlorablajo svoje otroke in jih pošiljajo beračit. Tisto, kar otroci naberačijo, pa zapijejo. Tako vsaj je bilo pisano v dnevniku, kjer je nek dopisnik svaril ljudi pred takim zločinom ničvrednih staršev. In zaslužijo, je bilo pisano, več, kakor delavec-dnevničar, ki težko dela ves dan. Da, takšne ničvrednosti ne bom podpiral...

Ali... Noga se mi je v trenutku ustavila. Ustavilo jo je tisto, ki je govorilo v srcu: »Daj!«

»Kje pa je mama,« sem vprašal.

»Doma,« je rekel fantek. »Bolana leži. V bolnico je nečejo. Očka pa mora ves dan pospravljati in nabirati regrat.«

»Aha, kje pa je v službi?«

Fantek je zmajal z glavo in rekel:

»Že sedem mesecev je brez službe.«

Popravil sem si klobuk na glavi, zakaj zdelo se mi je, da me je pod njim nekaj zbolelo.

»Ali imaš kaj bratcev?«

»Štiri... in tri sestrice.«

Spreletelo mi je po možganih. Sedem otrok? ... In od ljudi, ki nimajo eksistence? Kaj mislijo vendar? — In pred oči se mi je uporno postavilo vprašanje: Zakaj se vendar to dovoli? Zakaj se takim ljudem ne da pravica, da kontrolirajo svojo plodovitost? Kje je tu pravi pojem sočutja? Ali v stresanju glav zoper omejitve porodov, češ, naj otrok trpi, saj je to v slavo božjo, ali v zdravniški pomoči ohraniti matere zdrave in tako preprečiti bolestne prošnje po kruhu?

Vse to se je v meni dogajalo bliskovito, da se nisem mogel niti točno vsega zavedati. Pred mano je stal fantek, drgetaje, zakaj toplo še ni bilo, komaj začetek pomladi. In da se sam sebi nekoliko opravičim, sem vprašal:

»Ali ne lažeš?«

Fantek me je pogledal kakor da sem ga zadel s kamnom. V njegovih očeh je blesknilo nekaj kakor protest. In rekel je skoro trdo:

»Gospod, saj lahko pogledate!«

V glasu je bilo nekako kakor zahteva, ki je sugestivno delovala, da sem rekel:

»No, dobro, povedi me!«

Šla sva. Ulica je vrvela sprehajalcev. V velikih oknih se je v električni svetlobi lesketalo različno bogastvo in jestvine. Cele šunke, slanina, klobase, ki so naravnost vabile zobe, da vgriznejo, so visele v oknih. Torte, raznovrstne slaščice, pomaranče in kruh, lepo rumen in okusno pečen... Čutil sem, kako klecajo otroku kolena. Otroške oči so begale po teh dobrotah z obupno poželjivostjo in v želodcu ga je bolelo. Zakaj nehote ga je stiskal. Vendar v njegovih očeh ni bilo tiste zahteve, da hoče to in ono in zakaj ne sme in ne more. Nego bilo je zagonetno vprašanje, zakaj imajo ti tukaj vse to v izobilju, on pa in bratci in sestrice, mamica in očka pa ničesar kakor samo regrat in še to samo sedaj, ko je začel rasti...

Stopil sem v trgovino, ki je bila še odprta.

»Ali bi rad pomarančo?« sem vprašal. Ali čutil sem takoj, da to vprašanje ni pravo. Zakaj fantek me je pogledal in rekel tiho, hlipajoče:

»Kruhka prosim, kruhka!«

V tisti prošnji sem čutil, da mu sline stiskajo grlo, toliko skritega pomanjkanja in gladu je bilo v prošnji. Vzel sem dva hleba.

Ko sva zopet korakala po cesti, sem mu dal kruh.

»Na, jej...«

Nato pa sem vprašal kar tako:

»Kaj si pa danes jedel?«

»Regrat s krompirjem. Očka ga je nabral na travniku, soseda nam pa je dala tri krompirje.«

»No, le jej, fantek, jej,« sem rekel in pred oči se mi je vsiljeval regrat, dober, če je dobro zabeljen, a neužitna trava, če ni olja.

Otrok je vzel hleb z obema rokama, kakor najsvetejšo svetinjo. V očeh se je zasvetilo nekaj, kakor

sreča in radost. Stisnil je hleb na prsi, kakor človek, ki objema najdragocenejšo stvar in nasmeh radosti se je zazibal na obledelih otroških ustnicah.

»Jej, jej,« sem ponovil in ga pobožal po lasih vse skuštranih in mehkih.

Fantek je vgriznil v hleb. Z vsemi ustmi je vgriznil in še in še, a oči so mu bleščale kakor volku. Nikdar še nisem videl jesti s takim poželjenjem.

»Bog nebeški,« sem pomislil. »Kaj je glad res tako strašen? Kaj je res glad obup nad obupi in je tam, kjer zavlada, resničen pekел?« ...

*

Stopila sva na dvorišče stare razpadajoče hiše. Ko so se vrata v sobo odprla, sem nehote obstal na pragu. Naprej namreč nisem mogel. Na tleh majhne sobe, ki je bila ob enem tudi kuhinja, so stali od vrat pa do nasprotne stene štirje predali, vzeti iz tako zvanega kredenčnega postavka, kakor so v navadi na kmetih, na katerih imajo po navadi kipe Marije, fotografije in druge podobne reči. In v teh predalih so ležali otroci. V dveh predalih sta ležala starejša, vsak v svojem, a v dveh drugih predalih pa v vsakem predalu po dva manjša, dve- do triletna otroka.

Ko sva s fantkom vstopila, so se vzpele otroške glavice iz teh predalčkov. Še niso spali, dasi je bilo že čez deveto uro. Boječi, proseči glasovi otrok so govorili:

»Tonček, si prinesel kruhka, Tonček?« ...

Toliko bolečine in upanja je bilo v teh glasovih, da nisem vedel kam bi pogledal.

Fantek pa je dvignil kruh malone razposajeno visoko nad glavo in zakričal:

»Kruhka, glejte kruhka!« ...

Kakor da se je dotaknil otrok električni tok, so planili iz svojih postelj-predalov in se gnjetli okrog

bratca. Stegovali so roke po kruhu, se vzpenjali na prste. In v tistih stegnjenih prstih rok, v tistih očeh, uprtih nepremično v kruh, na tistih napol odprtih ustah je bilo toliko prestanega glada, da so se pojavile v kotu ustnic sline kakor pene.

»Očka naj razdeli,« je rekel fantek. »Tudi za mamico, da bo zdrava. Jaz sem že jedel.«

Dal je kruh očetu, ki je stal pri polomljeni mizi in me gledal v nedorazumenju, kakor bi vprašal: kruh in tuji človek na pragu? Kaj pomeni to?

Jaz pa tudi v zadregi nisem vedel, kaj bi rekel.

»Za boga,« sem nekako zajeceljal. — »Tako stanujete?«

Zmignil je z ramami in deleč kruh množici otroških rok, ki so se vzpenjali k njemu, je rekel:

»Tri mesece že dolgujemo najemnino. 200 Din je mesečno. Sedem mesecev že nimam nobenega dela. Žena je hodila streč in pomivat gospodi, sedaj je pa tudi bolna.«

Pokazal je z roko v kot, kjer je stalo nekaj postelji podobnega. Izmučen ženski obraz je gledal izpod odeje. Njene oči so z ljubeznijo in nekako materinsko skrbnostjo spremljale sedmerčke, ki so tlačili z obema rokama kruh v usta in jedli, jedli...

*

Kako sem prestopil prag, kako sem prešel dvorišče in na cesto, ne vem. V duši mi je bilo, kakor da jo nekdo biča z jermeni.

»Človekoljublje,« mi je švigalo po možganih. »Lažnjiva, hinavska fraza... Bog Mamon je tisočkrattisoč mogočnejši od Kristusa...

Vzdramil me je nočni šum razsvetljenih ulic in bogatih izložb... Ozrl sem se na desko tam ob steni. Večernik, list sitih ljudi je bil prilepljen na njo. Med

noticami je tudi bilo zapisano o ničvrednih starših, ki izkoriščavajo svoje otroke in jih pošiljajo beračit. — Oblast naj stopi takim staršem na prste...

Nehote so se mi roke skrčile v pesti.

»Kje si, maščevalec!...«

Zlato tele

Iz papyrosov babilonsko-hebrejsko-izraelskih, izpod razvalin Hebrona izkopanih, zapisano.

Voditelj je vodil svoje ljudstvo v obljubljeni deželo, v deželo Svobode, kjer se cedi med in teče mleko. Izpeljal jih je iz dežele suženjstva, kjer so sicer sedeli pri polnih loncih mesa, a bili ponižani in se jih je smatralo za enake živalim. Zakaj njih gospodarji so živeli od njihovega dela in se zabavali na račun truda sužnjev. Zato so jih tudi krmili, kakor se krmi žival, da ne obnemore pri svojem delu.

Med deželo suženjstva in obljubljeni deželo Svobode pa je bila puščava. Njo je trebalo premagati.

Neprijetna je bila tista puščava in naporna je bila hoja po nji. Zahtevala je žrtvovanja in odrekovanja, zahtevala je samostojnega mišljenja in dejanj.

Ker pa se je vlekla pot in še se cilj ni videl in ker ljudstvo ni bilo vajeno žrtev za sebe, dasi je različnih žrtev obilo prinašalo svojim gospodarjem v deželi, so jeli godrnjati. Spočetka tiho, po dva skupaj, po trije, skrivoma, kakor bi se bali samega sebe, potem v gručah. Bali so se žrtev, odrekovanja, samostojnega mišljenja in potrpljenja. Brez teh neprijetnosti bi radi objeli deželo Svobode.

In so rekli voditelju:

»Zakaj si nas izpeljal iz dežele, kjer smo bili sužnji? Res je, da smo padali pod težkim delom; ali skrbi, kaj bomo jedli, kako bomo mislili, ni bilo pri nas. Naši gospodarji so imeli to skrb in znali vse to urediti. Tako pa si vzel seboj z nami tisto skrb in tisto potrpljenje in glej, lačni smo.«

Razžalostil se je voditelj in jim rekel:

»O vi, narod hlapčevski... Po polnih jasliah se vam toži, in da nasitite želodec, bi prodali svobodo, samega sebe, svoje človečansko dostojanstvo in svoj ponos. Samo, da so polni vaši želodci, in pripravljeni ste, kakor klavna žival, umirati za tistega, ki vas nahrani... Poslal vam bom, vi, v hlapčevstvu rojeni, prepelice, da se nasitite.«

In je šel od njih in govoril:

»Resnično, ta rod ni vreden, da gleda deželo Svobode, Obljubljeno deželo, ki sem mu jo namenil, zakaj njegova skrb je samo v tem, da bi se najedel mesa. Samostojnost njegova in dostojanstvo človeka mu je v polnem trebuhu. Boji se naporov za svojo svobodo, a tam je svojemu gospodarju molče izvrševal stokrat večje napore, zidal ogromne piramide. Za sebe noče ničesar potrpeti, a tam je umiral za druge trumoma. Noge so mu utrujene, ker mora iti, da posede zemljo, ki sem mu jo obljubil in ki bo njegova, a tam v deželi gospodarja ni čutil utrujenosti nog, ko je v živalski pokornosti tekal pred njegovim vozom, časteč ga na njegov ukaz. Resnično, ta rod ni vreden, da zasede deželo Svobode, ker je še vsa hlapčevska njegova duša. Zato bom pokopal njegove kosti v puščavi ter popeljem šele njegov zarod v Obljubljeno deželo.«

In je šel, ves vznevoljen ter ukazal prepelicam, da popadejo na zemljo pred njegovim ljudstvom.

In glej... Nezadovoljneži so se močno razveselili prepelice in jih pobijali in jih jedli z veliko slastjo.

*

Med bliskom in gromom je poslušalo ljudstvo postavbo, ki jim je dana:

»...ne kradi. Ker če kradeš, boš imel po krivici več, nego tvoj bližnji, ki ti je enak. Tisti pa, kateremu ukradeš, ne bo imel ničesar...«

»Ne ubijaj! Če storiš to, si lastiš pravice nad življenjem svojega sočloveka. Resnica pa je, da sta oba enaka in nikdo nima pravice gospodariti nad drugim.

»Ne poželi tujega blaga. Zakaj vse je vseh. Nikdo pa nima pravice si lastiti tega, kar je vseh, ker bi se zgodilo, da bi zagospodoval nad svojim sočlovekom. Oba sta pa enaka, ti in tvoj brat in tvoj sosed in tvoj bližnji...«

Voditelj ljudstva je pisal zapovedi v kamen, da se ne pozabijo. Ker pa jih je pisal predolgo, — zakaj kamen je trd in ga ni lahko dolbsti — ga vsled tega ljudstvo dolgo ni videlo. Pozabilo je tako na svojega voditelja, na njegove zasluge in vrline ter si poiskalo drugega.

Hotelo je tudi spremembe in ker se je pokazala prilika, se je je z vso vnemo poslužilo. In poiskalo si je nenavadnega voditelja, — takšnega, ki je odgo-varjal njihovi duševnosti.

Zlato tele.

Ustvaril je zlato tele duhovnik. Zakaj le učen človek lahko ustvarja. Moč pa mu je dalo ljudstvo, zakaj gospe, Svobodo iskajočega ljudstva, so zanj žrtvovale ves svoj lišp in dragocenosti. Tisto pa, ki je obdano z žrtvami žensk ljudstva, je mogočno.

In ko je bilo zlato tele vlito in izpostavljeno očem vsega, Svobodo iskajočega ljudstva, je to ljudstvo reklo:

»Vlili smo te iz zlata, ti naše veliko zlato tele. Vlili smo te zato, da nam boš voditelj, zakaj naš prejšnji, ki nas je izpeljal iz dežele gospodarjev in nas nakrmil s prepelicami, se je izgubil. Lepo bleščeče si, o zlato tele, in to nam prija. Zato — vodi nas...«

Postava, napisana v kamen, se je razbila ob mogočnosti zlatega teleta.

»Odsihmal bom deževal mano, da ljudstvo, ki ga vodim iz dežele suženjstva, ne bo gladovalo,« je rekel voditelj, ko se je vrnil iz gore Razmišljanja. »Vsak dan bo padala mana v izobilju za vse. Nikdo pa se naj ne polakomni in naj jo nabira samo toliko, kolikor je potrebuje, da se nasiti tisti dan.«

Tako je bilo sporočeno ljudstvu. In ljudstvo je zbiralo vsak dan mano in ni bilo lačno.

Bili so pa med ljudstvom takšni, ki niso porajali na besede voditeljeve, nego so nabrali več, kakor jim je bilo potrebno za tisti dan. In skrili so pred drugimi več nabrane mane in se v srcu veselili, da imajo zalogo, da so — bogati.

Voditelj, videč to, se je razsrdil in naredil, da se je tista zaloga pokvarila. S kislimi obrazi in z jezo v srcu so jo morali lakomniki vreči iz svojih shramb.

Voditelj pa je dejal:

»V srcu teh je še vedno skrito zlato tele poželjerna. Radi bi se dvignili nad ostale s pohlepno nabranim bogastvom. Jaz bom pa iztrebil tisto zlato tele z njeno zalogo vred. Zakaj, kdor hoče stati nad svojim sočlovekom, bo uničen...«

Zlato tele pa se je nasmejalo:

In še danes se smeje... s smehom brezsrčnim in grešnim... s smehom rogajočim...

Prisvojeni travnik

Zapisano po hieroglifih,
najdenih v grobnicah v Dolini
egiptovskih kraljev.

Nekoč — bilo je takrat, ko so še vse živali lepega, obširnega gozda živele prijateljsko in uživale nemoteno dobrine gozda — je jelen, velik in močan, spregovoril sam pri sebi:

— Tisti travnik poleg žuborečega potoka bi moral biti samo moja last. Zelo dobra trava je v njem. Vsi pa jo jedo, ki prebivajo v gozdu. Ko je spregovoril, se je za trenotek zamislil.

— Moji rogovi so kakor žezlo, je rekel čez nekaj časa, in že po naravi sem prvak med vsemi, ki živijo z menoj v gozdu in se pasejo na bogatem travniku tam ob potoku. Zato je moja dolžnost, da zavladam nad travnikom.

Mimo so priskakljali jeleni in košute. Ko jih je zagledal, je rekel:

— V trenotku mojega razmišljanja mi usoda sama pomaga misliti... Evo, moj rod!

Ko je to rekel, jih je poklical k sebi. Govoril jim je:

— Dragi jeleni in košute! Poklical sem vas, zakaj važna je naloga našega rodu. Zanimarjali smo doslej svojo nalogo. Zato sem sklenil, da vam povem veliko resnico: Kakor veje drevesa, ki nas ščiti pred nevihto, pred vročino in pred vsem hudim, je rogovje jelenov. In zato smo več kakor drugi, ki se pasejo z nami. Ker smo več, so tudi naše potrebe drugačne in zato mora veljati za nas posebna pravica.

Obmolknil je za hip, da vidi, kakšen vtis so naredile njegove besede. Videl je oči, ki so gledale vanj. In v očeh se je svetil ponos, da je rod jelenji več kakor drugi rodovi.

Jelen pa je nadaljeval:

— In ta posebna pravica mora določati: Travnik tam pri žuborečem potoku mora biti samo naša last. Zakaj, tako narekuje naš razvoj in potrebe našega rodu.

Zaslišali so se mnogobrojni glasovi:

— Resnične so besede, ki jih je izpregovoril najodličnejši izmed nas. Zakaj trava na tistem travniku pri žuborečem potoku je sladka in nadvse okusna. Mrzla voda iz žuborečega potoka se prav prileže k nji. Naši otroci so pri takšni hrani lepi in močni.

Jelen je zmajal z rogovi in vse je utihnilo. Spregovoril je:

— Nevarnost je, da te trave zmanjka. Zakaj vsi prebivalci našega gozda, ki se pasejo, hodijo na ta travnik.

Po je vzkliknil nekdo iz zбора:

— Naj velja posebna pravica: Travnik je svojina jelenjega rodu. Vse glave košut in vsi rogovi jelenov so se zmajali in slišali so se vzkliki:

— Tako bodi!

Neki jelen pa je kriknil, da je prevpil vse druge:

— Ti, najodličnejši izmed nas, uveljavi pravico!

— Uveljavi... Uveljavi... so začeli vzklikati vsi.

Jelen je dvignil visoko glavo z rogovi, ki so bili kakor žezlo, in rekel:

— Vedel sem, da je moja misel vaša misel. Da je moja želja vaša želja. Zato proglašam: Travnik poleg žuborečega potoka je last jelenjega rodu. Nikdo nima pravice, da stopi nanj brez našega dovoljenja... Srnam naj se to sporoči, zajce izžene, ovce pa opozori, da bomo pozvali njih čuvarje, ki jim pravijo psi, da jih nauče spoštovati našo pravico, če bi se same ne mogle naučiti.

V poslušalcih so zavladala različna čuvstva. Pod-

zavestno so čutili, da samo proglasitev še ni dejanje, ki bi zagotovilo neomejeno last nad travnikom. Obenem pa se jim je misel, da bodo odslej uživali sočno in sladko travo, kakršne ni v vsem gozdu, samo oni, zdela tako lepa, da niso razmišljali, kako naj se proglasitev uresniči.

In tedaj so vzklikali:

— Moder je tvoj ukaz, o poveljnik, in vreden rodu jelenov.

Neznana je bila doslej med jeleni beseda poveljnik. In izgovorjena je udarila na ušesa z neprimernim glasom. Vendar je nova pravica ublažila neprimeren glas.

Jelen je čutil iz vzklikov drhtenje množice. Pokimal je z rogovi in rekel:

— Potrebna je samo moč, ki bo čuvala našo pravico.

— Ustvari tisto moč, poveljnik naš!

Ko je slišal jelen te besede, je dvignil visoko svojo glavo. Njegov glas je bil odločen:

— Obljubite, da me boste poslušali v vsem, kar bom zapovedal, in ustvaril bom moč, ki bo varovala naš travnik.

Ves zbor je vzkliknil:

— Obljubljam!... Vodi nas!...

Jelen je pokimal z glavo, oboroženo z mogočnimi rogovi, žezlu podobnimi. Njegova krepka, zaokrožena postava se je vzpela, ko je spregovoril:

— Slišal sem vaše besede, ljudstvo moje... Vodil vas bom! Beseda, ki se je danes prvič spregovorila med vami, ki je bila neznana v tem gozdu, pomeni moč, ki uveljavlja pravice. Ta beseda bodi odslej moje ime. Nimam je rad. Ali prišla je iz vaših ust; in ker je ljudski glas božji glas, bi grešil, če bi je ne sprejel. Zato bodi: Vaš poveljnik sem!

Umolknil je za hip in njegove oči so šle po čredi od konca do konca. In videl je, da je misel, vladati nad travnikom, ki daje sčeno in tako okusno travo, zasenčila vsa druga čuvstva in pojme. Nikdo se ni

več čudil nenavdni besedi; nikomur se ni zdela neprimerna. Vsi so soglasno in s priznanjem vzdikali:

— Tako bodi! Naš poveljnik si!

Glejte, od tistega dne, ko se je to zgodilo, ni smela na travnik poleg žuborečega potoka nobena druga žival.

Jelenji rogovi so bili povsod pripravljeni, da vsakogar, ki bi ne ubogal, nauče pokorščine in poslušnosti.

Zajci so visoko dvigali uhlje in zmerjali:

— Kdo vam je dal pravico? Nas vseh, ki živimo v tem gozdu, je tisti travnik.

Straža je nastavila rogove:

— Mi smo pravica. Tako je ukazal naš poveljnik.

Srne so dokazovale:

— Z nami se niste posvetovali, ko ste delali tisto pravico. Travnika si ne pustimo vzeti. H gozdu spada in gozd je last vseh.

Straža pa je odgovorila:

— Tako je ukazal naš poveljnik: V gozdu je hrane za srne in druge dovolj. Poiščite si jo! Travnik pa je last jelenov.

Ovce so meketale:

— Krivični ste, da nam ne privoščite dobrot s tistega travnika. Če smo smele to dobroto uživati doslej, jih bomo tudi poslej.

Straža se je zasmejala:

— Niso velike vaše skrbi. Pastirje imate in vaši ovčjaki vas čuvajo. Pastirji skrbe za hrano in sladkosti, da vam je boljše kakor na našem travniku. Zakaj se jezite?! —

Ovce, srne in zajci so morali — hočeš nočeš — iskati živež drugod po gozdu. Hudovali so se na jeline, obkladali jih z nelepimi priimki, vendar moči jelenov niso zlomili.

Le mlad, krepak oven je nekoč rekel:

— Sami smo krivi!

Vsi so ga pogledali. V očeh vseh je ležal posmeh.

— Kako smo krivi?

— Vprašali so ga, a v glasu je zvenelo zbadanje

— Zmerjanje in nelepi priimki je prazen glas. Dejanja treba.

— Kakšnega dejanja?

— Stopiti na travnik in se pasti, kakor ste se nekoč.

Ogorčeno so se zasmeli. V očeh mnogih je bilo pomilovanje.

— Kaj ne vidiš rogov?

Mald, krepak oven je pogledal vse po vrsti, ki so se smejali, in je rekel trdo:

— Preko rogov bi stopili.

Počasi je spregovoril te besede.

Vse je utihnilo in zlovešče je gledalo nekaj pretečega iz oči vseh. Ovčji psi, čuvarji in zaščitniki ovc, so renčali:

— Puntar!

In vse ovce so se zamajale in ponovile s prezirom:

— Puntar...

Zgodilo se je neki dan, da so živali opazile spremembo. Straža na travniku je bila nezatna in nekako malomarna. Neki zajec, predrzen in razbojniški, je skočil na travnik ter se napasel dobre detelje.

In je zvedel novico. Poveljnik jelenov, tisti močnejši jelen z rogovi, žezlu podobnimi, je težko zbolel. Ležal je in ni mogel vstati.

— Ne bo dolgo — je rekel zajec.

Straža je zmajala z rogovi.

— Ves naš rod čuti, da so mu dnevi štet.

Zajec je pomigal z ustmi in vprašal:

— Postane travnik zopet vseh, kakor je bil nekoč?

Straža je odgovorila:

— Zakaj? ... Kršili bi pravico našega rodu.

— A če vsi prebivalci gozda sklenejo, je vprašal zajec, da mora obveljati stara pravda?

Straža ni odgovorila. Nemirno je prestopala z noge na nogo. Naposled je dejala:

— Škoda bi ga bilo!...

— — — — — Zajec je pribežal k svojim in je oznanjal:

— Glasovali bomo!... Za staro pravdo bomo glasovali, da naj zopet obvelja. Zakaj poveljnik jelenov leži na smrt bolan. Čas je napočil. Stara pravda naj velja.

Zborovanje gozdnih prebivalcev, ki se je vršilo po smrti jelena-poveljnika, je bilo nadvse živahno. Srne in zajci so govorili znamenite govore. Travnik je bil lastnina vseh, a so si ga jeleni samovoljno in nasilno prilastili. Zato naj današnje glasovanje napravi zopet staro pravdo: Travnik je last vseh.

Zborovanja so se udeležile tudi lisice. Čeravno se ne hranijo s travo in jim travnik ni bil sporna točka, so vendar zahtevale besedo.

Zajci so se protivili:

— Lisice se naj ne mešajo v zadeve, ki se jih ne tičejo!

Lisice pa so rekle:

— Ker smo kulturna družba in vemo, da je tudi pri vas ideja demokracije častna stvar, smo prišle, da tudi lisičji rod, ki spada tudi med prebivalce tega gozda, pove svoje mnenje. Dragi prebivalci! Poštenost in pravičnost je pogoj za medsebojno spoštovanje in medsebojni mir. Zato je naše mnenje: Tisti travnik je bil doslej lastnina jelenov; naj ostane njihova lastnina tudi poslej.

Ovce so gledale druga drugo in si šepetale:

— Kako se odločiti?

— Težko je.

— Zajci in srne imajo prav. Travnik bodi vseh. Okusna trava raste na njem.

— Tudi lisice imajo prav... Bil je last jelenov.

— Joj, jaj, težka naloga. Kje je tukaj pravica? In pravičnost nad vse.

Zajec pa je govoril glasno in njegovi odločno dvignjeni uhlji so vzbujali prepričanje.

— Kaj pravičnost? ... Pravica nad vse! Kakor je bilo nekoč, ko prebivalci gozda niso vedeli za besedo »mi« in »vi«, tako naj bo v bodoče. Vsi smo enaki. Da smo se rodili v različnih oblikah, s tem ni bila dana nikomur pravica, da si lasti dobrine gozda v izključno last. Vsak ima pravico, da vzame od teh dobrin toliko, kolikor potrebuje za svoje življenje. Zato mora ostati travnik lastnina vseh.

Videli ste, da je bilo na tem travniku okusne in sočne trave v izobilju. Bilo je trave toliko, da je jeleni sami niso mogli popasti. Bilo je trave toliko, da je neporabljena starela, trohnela, propadala. Ostalo prebivalstvo pa si je moralo iskati hrano po gozdu. In večkrat se je zgodilo, da smo bili vsi lačni. Nikdo pa ni smel vzeti propadajočega izobilja, ki je bilo zastraženo na travniku, ali pa ga je dobil betvico, če je v zabavo jelenov opravil suženjsko delo.

Ovce so pazljivo poslušale in šepetale:

— Resnico govori ... Mleko smo jim morale dati, če so nam dovolili, da se nekoliko popasemo. Naši otročki pa so bili zato prikrajšani.

Lisice so opazile, da ovce preveč pazljivo poslušajo govornikove besede in da vneto pritrujejo.

— Poglej tisto ovčjo maso, so opozarjale druga drugo. — Kimajo, soglašajo z zajcem. Nevarnost je, da bodo glasovale z zajci in srnami.

— Treba je sporočiti ovčarskim psom, da dajo pametna navodila svojim ovcam, je rekla lisica s prav košatim repom.

Poslale so zaupnico k ovčarskim psom.

— Slišite, gospodje, je pozdravila lisica-zaupnica ovčarske pse. — Velik zbor je danes, ki naj odloči, ali naj se vzame jelenom njih lastnina, travnik ob žuborečem potoku, da postane nekakšna skupna last, ali pa, da obvelja pravičnost. Vaše ovce omahujejo. Podučite jih.

Ovčji psi so se spogledali.

— Pravičnost se ne sme teptati. Kam pa pridemo? Kakšne prevratne ideje so pa zašle med prebivalstvo?

In ovčarski psi so poklicali ovce na stran in so govorili:

— Slišimo, da hočejo pridobitve kulture in napredka onečastiti. Stojte na straži! Mislite vedno na sveto resnico, ki ste jo pogosto slišale od našega gospodarja, pastirja, ki skrbi za nas in za vas, ter vas čuva vsega zlega. Vedno je učil: Nikomur se ne sme nič vzeti, kar je njegovega. To je zakon pravice, zakon kulture in napredka.

Začelo se je že glasovanje.

Mlad, krepak oven je vzdihnil:

— Sorojaki, počakajte še trenotek!

Ovce so se nehote ustavile in pogledale mladega ovna. Nekatere so godrnjale:

— Kaj hoče zopet ta nepridiprav in rogovilež?

Mlad, krepak oven pa je rekel:

— Dobro presodite! Ni sporno vprašanje, ali mislimo nekaj vzeti, kar ni naše ali vaše. Temveč dejstvo je, da tisti travnik v resnici ni bil last jelenov. Saj se še mnogi spominjate, da ste se nekoč lahko pasli na njem, kakor da je bil vaš. Zato glasujte za svojo pravico, ki je pravica vseh: Travnik je vseh, kakor govori stara pravda.

Ovčarski psi so nejevoljno zarenčali. Ovce so se ogorčeno odmaknile od ovna. Nekatere bolj odločne in ponosne so rekle, gredoč mimo ovna:

— Mladi, kdo te je najel, da so v tebi takšne nekulturne misli? Sram te bodi! — — — — —

In zgodilo se je — kakor pravi ustno izročilo — da so srne in zajci ostali v manjšini. Travnik je bil priznan kot lastnina jelenov. S tem je bila še nadalje prepovedana paša vsem, ki so glasovali »za« in tudi vsem, ki so glasovali »proti«. V tej prepovedi so bili vsi enakopravni. Zakaj lastniki travnika, jeleni, so spoštovali pravičnost.

Črtica iz tragedije

»Ali boš lahko napisal nalogo, Tonček?«

Ljubezen je bila v besedah matere, skrb in sočutje je gledalo iz njenih oči.

Sinček se je nasmehnil, zamahal z rokami okrog sebe in rekel pogumno: »Bom! Saj me ne zebe!«

In stisnil je konec prstov in ji pokazal:

»Poglej, nič me ne zebe!«

Mala Jelica, zamotana v ponošen plašč, je pa rekla:

»Ali ti je tako toplo, kakor v šoli?«

Tonček jo je pogledal:

»Kaj govoriš? ... V šoli kurijo. Premog imajo in drva, pa kurijo ... Tam je drugače.«

Na oknu kuhinje je bil debel led, ki ni puščal gledati na ulico. Pa saj je bilo bolje, zakaj videl bi se mrzel zrak, ki je bril obraz in ščipal v nos in debeli sneg je škripal jokajoče, tako mrzlo mu je bilo, celo njemu, belemu snegu.

Tonček je sedel k mizi, odprl računico in začel pisati. Iz ust mu je uhajala topla sapa, kakor da bi kadil. Drobna roka je pisala. Njeni prsti so bili rdeči od mraza, številke so bile nekoliko bolj okorne, kakor po navadi, zakaj prsti so postajali otrpli — Tonček pa je vendar le nalogo pisal. Zdajpazdaj je prijel pero z levo roko, desno nesel v usta, da ogreje prste s toplo sapo, nato pa zopet pisal.

Jelica je nekaj časa sedela molče in skrivala usta v ponošen plašč in gledala debeli led na oknu. Hotelo se ji je skakati, ali čeveljčkov nima.

»Mamica,« je zaklicala. »Mamica!«

Mamica, ki je krpala in pazila, da je Tonček pravilno pisal nalogo, istotako vsa premražena, rdečih, okornih prstov, je vstala in se sklonila k Jelici:

»Kaj bi rada, kaj?«

Jelica je pogledala na Tončka in rekla proseče:

»Mamica, boš skuhala kavo?«

Materi so se ovlažile oči, popravila je plašč tesneje okrog hčerkice in rekla tiho:

»Bom... bom...«

Pogledala je okrog, kakor v brezupju in rekla, kakor v opravičilo:

»Tisti predalček od mize, miznico bomo razbili in skuhali kavo.«

Tonček je vtaknil prste v usta in iz oči so mu začele teči solze. Trudil se je, da jih zadrži, ali beseda matere, da bo skuhala kavo in da bo toplo, mu je odporno silo proti mrazu naenkrat zmanjšala. Začutil je, kako strašno ga zebe v roke, v noge, po vsem telesu. Hotel je pisati dalje, ali ni mogel. Prsti niso več držali peresa.

Mati je videla njegove solze in ga objela. Kakor da je razumela, kaj je z njim, je rekla:

»Toplo bo, Tonček, toplo bo... Miznica je dovolj velika.«

Tonček se je stisnil k materi, trenotek molčal, kakor da vživa toploto materinega telesa in tiščal svoje drobne roke v njene, ki jih mu je z dihanjem ogrevala, nato pa vprašal:

»Zakaj, mama, nimamo nič premoga, ko ga pa drugi imajo dovolj?«

Vprašanje je zadelo mater. Dosedaj je še otrok ni vprašal, zakaj nimamo tega in onega, dočim drugi imajo. A sedaj, ko že dva tedna ne morejo kuriti, ker ni premoga, in ga ni za kaj kupiti, ko že ves teden jedo komaj enkrat na dan in še to samo kavo in krompir v oblicah, jo je zadelo. Saj res, zakaj nimamo, kakor imajo drugi? Saj mora vendar mož, oče teh dveh drobnih bitij delati ves dan — zaslužek pa je

tak, da se ne da nič kupiti. Tri dinarje na uro dobi, kar da v osmih urah štiriindvajset dinarjev. Delati pa mora včasih celo deset in še več ur, a zato takrat ne dobi nič... V nedeljah pa ni dela in tudi ni štiriindvajsetih dinarjev, a jesti se mora in tudi v tej zimi kosilo kuhati. Ko je ona bila zaposlena, je še šlo. Ali vzeli so ji delo, sedaj ne zasluži nič, zima pa je strašna.

»Ali je to pravica,« se je vprašala in vsa njena duševnost je istočasno s studom odgovorila:

»Laž!...«

Tonček jo je gledal in ker ni dobil odgovora, je rekel:

»Saj vem, mama, zakaj! Denarja nimamo, da bi kupili.«

In kakor, da se je nečesa domislil, je pristavil:

»Ker gospodje, katerim mora naš oče delati ves dan, nočejo toliko plačati, kolikor on naredi.«

Mati je pritisnila svoje ustnice na Tončkove lase in vprašala:

»Zakaj tako govoriš? Saj mu plačajo.«

Ali Tonček je rekel še enkrat:

»Ali ne toliko, kolikor naredi!«

»To tudi ne morejo. Potem bi njim nič ne ostalo.«

Tonček pa, kakor da se je spremenil v tožnika, je rekel:

»Ali preveč si obdrže gospodje, mnogo preveč. Zakaj, mama, saj jih vidiš! Lepo so oblečeni, premog imajo, in njihova kava je sladka... tako težko, kakor naš oče, pa ne delajo. Oni so, sedaj vem, ki delavcem in najemnikom zaslužek jemljejo in jim ga prikrajšujejo. Gospod katehet nam je govoril o takih in v katekizmu so zapisani med grehe, v nebo vpijoče.«

Mati je odrinila otroka od sebe. Gledala ga je, v duši ji je vstajalo začudenje, v možganih ji je nekaj govorilo, da stopa otrok na pota, ki niso v navadi med ljudmi...

Stresla je z glavo:

»Ne, Tonček. Tako ne smeš govoriti! Nismo vsi ljudje enaki. So revni in so bogati — vse po božji volji. So delavci, so gospodje. In mi delavci moramo delati za gospode.«

Tonček je nekoliko sklonil glavo, kakor da ga je obtežila misel. Potem pa jo je dvignil in pogledal mater v obraz. Iz ust je uhajala zgoščena para njegovega diha. Pokorno je vprašal:

»Katehet je govoril, da je v nebo vpijoči greh, delavcem in najemnikom zaslužek jemati ali ga odtrgavati. Ali tudi on tega ne sme govoriti?«

»Ali to niso tisti gospodje, katerim si ti hodila delat?«

Mati ni vedela v hipu, kako bi odgovorila.

Jelica pa je zastokala:

»Mama, kruhka mi daj...«

*

Otroka sta že spala. stisnjena v kotu kuhinje, kjer je bila slama. Mati ju je pokrila z vsemogočimi cunjami, da bi jima bilo toplo. Razbita miznica je sicer skuhala kavo, ali kuhinje segreti ni mogla. Mož je imel nocoj nočno službo, bo že nekako prebila. A jutri? ... Tonček mora v šolo. S čim skuha kavo?

Pogledala je po kuhinji. Kaj se še naj razbije? Dva stola sta še in miza. Vse drugo je že šlo.

Od nekod je pribežal pisk lokomotive. Vlak je vozil v mesto. In ta pisk se ji je naenkrat zazdel, kakor da kliče:

»Osem vagonov peljem premoga. Črnega, temno svetlega ... diamant. — Če ga vzameš vrečico ... Noč je. Kdo te vidi...«

Stresla je z glavo in se prijela za sence.

»Kradla pa ne bom. Mnogi kradejo, čeprav jim ni treba. Jaz pa ne bom!«

In kakor da ji je izkušnjava, vržena stran, še enkrat pomignila, je poudarila:

»In če zmrznemo!... Bo vsaj konec trpljenja,« je dodala tiho.

Oči so se ji ustavile na spečem Tončku in Jelici. V cunji zaviti otroški telesci sta ležali stisnjeni drugo ob drugo. Nosek je bil rožnat, obrazka tudi... od mraza.

V njenem srcu jo je stiskalo. Ljubezen do teh dveh malih bitij jo je božala in obenem grizla.

»Dala sem vama življenje,« je rekla. »Revčka... Zakaj sem vama ga dala?... Da bi trpela?«

Stisnila je pesti na sence in zaplakala.

»Pravica?... Ali je res na svetu pravica?... Ali ni vse to, kar pravijo: pravica, samo svoje vrste laž, da lahko ponižujejo človeka in ga mučijo? Ali ni satan oblekel obleko pravice in vsilil človeku svoje nauke o bogatih in revnih, o gospodi in delavcu, o izvoljenih in zavrženih?... O zavrženih?«

Misel se je ustavila pri tej besedi in jo gledala.

»Kaj smo res mi, ki nam pravijo delavski sloj, ki moramo trdo delati in slabo živeti, zavrženi?«

Tedaj so se ji naenkrat pojavile v mislih Tončkove besede, radi katerih ga je posvarila, da ne sme tako govoriti in ki so jo gledale:

»V katekizmu so zapisani kot v nebo vpijoči grehi.«

Nehote ji je zbežal preko lica bridek nasmeh:

»V katekizmu, da!... In še kje?«

Nekaj ji je odgovorilo tiho:

»V delavskem sloju. Bog kaznuje te grehe na delavskem sloju...«

»Nesramnost,« je odgovorila in ni se zavedala te besede. —

Lokomotiva je zopet zapiskala nekje tam zunaj...

»Revčka,« je zamrmrala mati. »Rodila sem vaju — ne smeta trpeti...«

Hrbet se ji je pripogibal globoko navzdol. V obraz je ni bilo mogoče videti in nikdo je tudi ni videl. Zakaj pozna noč je bila, strašno mrzla, jasna, in nikogar ni bilo na tistih stranskih ulicah, kjer je šla. Samo sneg je ostro škripal pod njeno nogo.

Na hrbtu ji je ležala vreča... Premog je bil v nji, premog, da jutri skuha kavo in segreje vsaj nekoliko kuhinjo.

Težka je bila njena pot. Premog sam ni bil tako težak, toda nekaj drugega, nekaj, kar jo je prisililo do tega koraka, kar se ji je sedaj neprestano rogalo in jo strašilo, tisto je bilo težko.

»Kradla si,« ji je govorilo. »Ne veš, da je zapisano: ‚Ne kradi!‘?«

Odgovarjala je v mislih, se opravičevala:

»Prvič v življenju se je to zgodilo... Prisiljena od družbe, v kateri živim.«

Ali tisto ji je vedno govorilo:

»Kradla si... Ni izgovora. Tako je zapisala ta družba, v kateri živiš!«

»Za otroka. Za drobna otroka, da ne zmrzneta... Da ne zbolita.«

»Kdo te je silil, da si ju rodila,« je govorilo. »Kdor ne more živeti otrok, naj jih ne rodi... Če so otroci, ki jih staviš za vzrok, da kršiš zakone, naj umrejo... Samo ne kradi!«

»Ne bom več...« je zagotavljala. »Samo jutri, da bosta pila kavo. Nismo že štirinajst dni segreli kuhinje, edini prostor, v katerem stanujemo. Tonček mora v šolo. Učitelj ga hvali, uči se dobro, nadarjen je... Ali učiti se mora v mrzli kuhinji...«

Težko je nesla, vsa izmučena...

Kar jo nekdo potrka na ramo.

Vsa prestrašena je klecnila. Vreča se je zvalila s pleč.

Pred njo je stal mož postave, toplo oblečen in vprašal:

»Kaj nesete tako pozno ponoči in tako težko?«

Mati je trepetala.

»Premog,« je zajecljala.

»Mhm... Premog?«

»Kdo vam ga je dal?«

»Kupila sem ga.«

»Kupila? Mhm... Ali prodajajo tako pozno in kje?«

Ni mogla odgovoriti. Solze so ji padale po licu in zajecljala je:

»Devetletnega sinčka imam in petletno hčerko. Samo kuhinjo imamo, a nobenih drv in premoga. Pa takšna zima... Že štirinajst dni nismo kurili...«

»Že prav, žena,« je rekel človek-oblast. »Ali krasti se ne sme!«

Mati je zajokala.

»Krasti?... Ali sem zares kradla?... Ali je to zares tatvina?«

»Prilastiti ste si tuje blago... In to je tatvina.«

»Tuje blago,« je ponovila kakor sama zase. »Toliko je tega tujega blaga... Pri nas pa niti polenčka.«

»Dobro, dobro... Stopite z menoj!...«

Solze so padale v škripajoč sneg, obup je razsajal v duši...

*

Zjutraj sta se vzbudila Tonček in Jelica. Matere ni bilo nikjer. Oče se še tudi ni vrnil iz službe.

»Kje si, mama,« kliče Jelica.

Ker ni odgovora, reče Tonček:

»Gotovo je šla po nekaj...«

Vstal je, zagrnil Jelico tesno in rekel:

»Leži, toplo je pod odejo. Jaz moram v šolo.«

Oblačil se je in ves drgetal. Zakaj obleka je bila lahka in ni branila telesa pred mrazom.

»Bežal bom v šolo... Tam kurijo!«

»Jaz ne bom sama,« je zajokala Jelica.

»Saj bo prišla mama. Pa tudi oče bo kmalu doma. Bojazljivka...«

»Lačna sem,« je rekla, zadržujoč jok.

»Mama bo skuhala, ko pride. Potrpi nekoliko.«

»A ti? ... Ne boš jedel?«

»Ko pridem iz šole... Tam je toplo, pa ne bom lačen.«

Še enkrat ji je popravil cunje, da bi je ne zeblo, se ji je nasmehnil, obesil torbico na ramena in šel.

*

Tončku je bilo prijetno v šoli. Vsak dan je bilo v šoli toplo in nerad je stopal domov. Danes si je ogrel zamrzone prste ob peči in ni čutil, da ni pil kave.

Njegov tovariš v klopi je pri odmoru razlomil žemljo.

»Na,« je rekel in mu ponudil polovico.

Tonček ni čutil lakote.

»Nisem lačen,« je odgovoril. »Vzamem pa, če daš. Sestrico imam.«

Tovariš je rekel:

»Sestrico? ... Veselo je pri vas ... Jaz pa nimam sestrice.«

Tonček je spravil pol žemljice v torbico in ponovil:

»Veselo. Samo ne kurimo v kuhinji.«

»Ne kurite? Ali tvoja mama ne zna kuriti?«

»Premoga nimamo.«

Tovariš je molčal. Ni razumel.

»Kako da nimate premoga? Saj ga je povsod mnogo. Še tu, v šoli, poglej!«

Pokazal je na zaboj pri peči, v katerem je črnel premog, čakajoč, da ga pozovejo, da pokaže, koliko je v njem ognja.

Tonček je pogledal in kakor se v človeški glavi

mnogokrat porode nenadoma čudovite misli, tako je tudi v njegovi glavi vstala čudovita misel.

»V torbici so knjige... Kaj če jih pozabi v šoli... Sluga jih najde in jih dobi nazaj... A torba?... Prazna bo, za premog prazna... Mama bi lahko zakurila in tudi v kuhinji bi bilo toplo, kakor v šoli.«

Ko je opoldan prišel Tonček domov, je sedela mati pri mizi. Obupan je bil njen obraz. Jelica je v cunje zavita sedela na drugem stolu. Molčala je kakor da je razumela, da leži nekaj strašnega nad njimi. Oče pa je spal na slami oblečen, ves zmučen od nočne službe.

»Mama,« je vzkliknil, ko je stopil Tonček v kuhinjo. »Mama, poglej!«

Snel je torbico in mama je čutila njeno težo. Še ni utegnila vprašati, ko je že Tonček iz žepov jemal kose premoga in jih skladal na mizo.

»To pa za tebe, Jelica,« je rekel in ji dal polovico žemlje. »Dal mi je tovariš.«

»Odkod imaš to?«

»Iz šole... Tam ga je v zaboju mnogo in prinesel sem ga, ker ga nimamo.«

»Torej si kradel?... Ali veš, da si kradel?« Ni se zavedala, da ponavlja besede oblasti, ki ji je ponoči tako govorila.

»Nisem,« je odgovoril Tonček in nekaj ga je prijelo za grlo. »Vzel sem, ker ga je bilo preveč, a pri nas ga ni nič in nas zebe.«

Mati ni odgovorila. Glava ji je omahnila na mizo in njeno telo se je jelo tresti v krčevitem joku. Vso noč je presedela v policijskem zaporu in ko so jo zjutraj zaslišali, so jo milostno izpustili s pripombo, naj ne krade več, pa četudi ji je umreti. Sedaj pa je stopil isto pot njen devetletni sinček. Kje se bo ustavil? V zaporih?

Tonček je gledal jokajočo mater, in se od mraza tresel. Jelica je gledala vsa zavita v cunje in premražena; četrt žemlje je v hipu snedla. Na mizi pa je ležal črni premog mirno, čakajoč, da ga pozovejo, naj pokaže, koliko je v njem toplote.

Poročilo o ustanovitvi društva ptic

Stara basen — pravljica,
pisana s klinopisi v takratnih
knjigah, iz glinenih tablic na-
rejenih, sedaj izpod razvalin
templja Nippur izkopanih.

Bilo je v mestu Samarkandu, znamenitem radi mogočnih stolpov in grobnice znamenitega zavojevalca in gospodarja vzhoda in zahoda, Tamerlana.

Davno je že bilo tisto, ko je Tamerlanova moč in slava blestela s krasnih kupol in minaretov veličastnih mošej in so pozdravljali s pročelja ogromni vzdani napisi iz svetega korana mimogredoče vernike ter jih opominjali, da je Allah velik in sveti Mohamed njegov prerok, Tamerlan pa mogočen in slaven zmagovalec, gospodar vzhoda in zahoda.

Davno je bilo tisto ...

Vendar pa še sedaj stoje vse tiste velike, bogate mošeje z umetniško vzdanimi izreki iz korana v čudovitem arabskem črkopisu in pričajo o nekdanji moči in slavi Tamerlanovi. Ponosni, štirioglati stolpi, zidani z modro in rdeče okrašenimi emajliranimi kockami kipijo mogočno v nebo in kljubujejo tisočletja vsem viharjem step in so še sedaj, kakor nekoč, ponos, lepota, znamenitost in slava Samarkanda.

Ves prevzet od veličine zgodovinskega mesta, sem se ustavil pri skromni hišici, iz gline zidani, običajni v pokrajini Turkeстана. V tej hiši je prebival moj prijatelj in učitelj Tartmak-Rast, kar pomeni »točni pojasnjevalec«.

Sesul sem čevlje in stopil v sobo.

— Salem alejkum —, sem prekrizal roke na prsih.

Odložil je tablice iz stare opeke, v katere je bil zatopljen, prekrižal roke na prsih in odzdravil:

— Alejkum salem!

Njegov glas je bil kakor glas učenjaka-preroka, miren, prijeten, oznanjajoč gostoljubje.

— Pričakoval sem te, prijatelj iz zapada. Zakaj slutnja mi je govorila, da prideš.

— Zamudil sem se nekoliko — sem odgovoril. — Zakaj petero Tamerlanovih babilonskih stolpov me je z očetovsko prijaznostjo pozdravljalo in zadrževalo.

Nasmehnil se je Tartmak-Rast. Kakor kodelja sivi, mehki lastje so se nekoliko potresli, bela brada se je naslonila na prsi. Podolgasti obraz, iz katerega so gledale temne oči kakor dve daljni svetilki, žareči v nepregledni stepi, se je nekoliko zgubančil, ko je dejal:

— Preteklost te prevzema, mladec iz zapada. Mogočna je bila, da. Kakor vaš zapadni Rim. Vendar bodočnost je še silnejša. Glej, piramid, Tamerlanovih stolpov, rimskih aren sicer ne bo več, ali bodo piramide duha, stolpi volje in arene človeškega dostojanstva. Zakaj vse tisto nekdanje so zidali sužnji na ukaz in voljo mogočnih. Bodočnost pa ustvarjajo svobodni duhovi z voljo človekovo in močjo človekovo brez ukazov mogočnih.

Umolknil je, zravnal tablice iz gline, ležeče pred njim na mizi in rekel:

— Sedi, prijatelj iz zapada. Če te je volja poslušati, povem ti zgodbo, ki sem jo danes razbral iz tehle zapiskov.

Dotaknil se je tablic in na njegovem obrazu je bil prijeten smehljaj, v očeh pa svetel, proroški žar.

— V radost mi bo, o Tartmak-Rast, sem odgovoril. — Zakaj tvoje besede so, kakršnih ne slišim na zapadu.

— Vem, je rekel, in počasi se mu je zamajala glava. — Vem. Zakaj zapad je kakor nakovalo. Material-železo, v katerem je še mnogo življenja - narave,

vi pravite idealov, se tam kuje, beli in zopet kuje, da se spreminja v jeklo. Odlična snov je jeklo. Trda in vsi jo cenijo. Ali... — glas se mu je nekoliko znižal, — v njem ni več življenja. Ko se prelomi, ni več za rabo. Nič več ni v njem, ko se prelomi, da bi imelo vrednost v življenju.

Pogledal me je, se nasmehnil in se dotaknil glinastih tablic.

— Kakor sem razbral iz teh ostankov knjig življenja, je moralo biti nekoč še bolj čudno na svetu, kakor v časih zidanja piramid, Tamerlanovih stolpov in rimskih aren... Tu poročajo o ustanovitvi društva ptic, iz katerega so prepodili vrabce, ker so imeli svoje naziranje. Ne bo te mogoče ta basenzgodba posebno zanimala, vendar ni brez vrednosti, če se poglobiš v njo. Zakaj to, kar počno ljudje sedaj, so delale davno prej živali in, kakor govore ti klinopisi tukaj, celo ptice. In da je moralo biti življenje v živalskem in ptičjem carstvu v davnih dneh podobno človeškemu, govore klinopisi... Poslal mi jih je s karavano moj stari znanec iz Sirije. Izkopal jih je izpod razvalin templja Nippur v Uru, nekdanjem glavnem mestu Sumerijcev. Znano ti bo to mesto, če ne drugače, iz zgodb o Abrahamu.

Tartmak-Rast je razvrstil tablice iz knjige življenja, narejene iz gline kakor opeka, in začel čitati počasi, s presledki, kakor mu je to pač dovoljeval težak klinopis in tuintam nekoliko zabrisani znaki.

*

Zgodilo se je tiste dni, da se je Kanja, ptica polj, ki se redi z živimi bitji in je član starega plemstva, zamislila in spregovorila:

— Vidim drobiž. Mnogo ga je in ni za drugo korist, kakor da vzamem ta ali oni košček tega drobiža v kljun in založim želodec. Da. Stvarnik ga je za to tudi ustvaril... Vendar, nečuveno, ta drobiž postaja rabijaten. Na uho mi je prišlo, da očita meni in plemstvu koristoljubje in izkoriščanje... To pomeni,

da je drobiž začel misliti, dasi je to po obstoječih zakonih nedopustno in nezaželjeno... Da, če bi pre-mišljeval v splošno korist in v zmislu obstoječih tradi-cij, bi še potrpela. Tako pa se spozablja in tisto pre-mišljevanje je porodilo same slabe strani, dobrih pa se niti ni dotaknilo.

Zamislila se je Kanja. Mislila je dolgo in prebri-sano, nato pa spregovorila:

— Resnično, resnično, tako je... Vzgoja danes ni več taka, kakor je bila prejšnje čase. O nekaki enako-vrednosti se preveč govori in o nekakšnih svobošči-nah. Kakor da bi ne bilo teh svoboščin že dovolj. In ni čuda, da je prišlo na uho to tudi drobižu. Ta neuka množica pa je, seveda, pomen teh besed napačno razumela.

Plemenita Kanja se je zopet zamislila. Ko je od-prla oči, je rekla:

— Poiskati moram gospoda Skobca. Pretkan je in sposoben, da se z njim posvetujem.

Našla ga je, ko je na citronovi veji obiral meso majhnega ptička.

— Srečne oči, da te vidiijo, o gospod. Zakaj v moji glavi je mnogo vprašanj in mnogo odgovorov. Želim, da bi jih spregovorila in da bi jih kdo poslušal.

Gospod Skobec se je priklonil. Izpustil je iz krempljev okostje majhnega ptička in rekel:

— Govori gospa, tvoj hlapec posluša.

In Kanja je spregovorila:

— Nenavadni pojavi se oznanjujejo na obzorju na-šega življenja. Bledeti so začele tradicije, ki so nam dane in ki nam jamčijo, da mi izvoljeni vodimo in držimo v vesoljstvu red in odredjamo način življenja sebi in drobižu. Njihova svetost se kruši. Pojavila se je Misel. Kakor iz zemlje je vstala. Nedisciplini-rano je prišla in ni se nam niti predstavila, še manj prosila za vstop k nam in za dovoljenje obiskati drobiž.

Gospod Skobec je poslušal in vprašal:

— In kaj hoče ta neznanka?

— Misliti... Nekaj, kar ni bilo v navadi niti pri nas, ki smo gospodarji, kaj šele pri drobižu, ki nam je podložen.

Gospod Skobec je obrnil glavo in pogledal gospo Kanjo z desnim očesom.

— Če prav razumem, Misel nasvetuje drobižu, da si ogleda svoje gospodarje.

— Da se organizira, je poudarila plemenita Kanja.

— No... je vprašal gospod Skobec in stresal z repom. — Naj se! Bo vsaj organizirano delal po določilih vekovečnih tradicij in blagostanje bo še večje.

Gospa Kanja je nervozno zamahnila s perotni in rekla:

— Premalo misliš, gospod Skobec, dasi si znan kot spreten in dober diplomat... —a, če bi tista organizacija ali društvo, ki o njem pripoveduje Misel drobižu, bila pod našim vodstvom, da, potem bi bilo vse prav. Vendar stvar ni tako enostavna. Tista Misel, ki pohajkuje sedaj med drobižem, mu govori, da morajo svoje življenje in svoje dostojanstvo — slišite, gospod Skobec, — svoje dostojanstvo sami voditi. Kakor da ima drobiž tudi dostojanstvo?... Poročali so mi iz vrst drobiža tisti redki, ki se jih Misel ni mogla dotakniti in se trdno ravnajo po naših tradicijah, da Misel drobižu svetuje, naj vodijo svoje društvo sami in naj v svojih društvih razen sebi enakih nikogar ne trpe.

— O šejtana, se je začudil Skobec in našopiril peroti. — Kaj nismo vsi ptiči in člani enega naroda?

— Smo, je potrdila Kanja. — Ali Misel jih zapeljuje in jim govori, da to v življenju tako dolgo nima pomena, dokler bosta veljali v narodu dve meri. Ena za tiste, ki ustvarjajo, druga za tiste, ki uživajo.

— Hm... Kako pa naj se poenostavita ti dve meri?

— Dobro mi poročajo zvesti, ki se jih Misel ni mogla dotakniti. Tista mera mora biti, uči Misel, samo ena. Ona mora biti vse: ustvarjati in uživati. S tem je tudi poenostavljenje izvršeno.

— To se pravi: vsi delati in vsi uživati?

— Tak je nauk Misli med drobižem, je rekla gospa Kanja in dodala: — Če bi obveljal nauk Misli, bi se drobiž polagoma polastil kulturnih dobrin, ki smo jih pridobili mi, in ne bi bilo več gospodarja in podložnika. Svet bi se izpremenil v blaznico, zakaj vsak bi hotel biti enak nam.

— To moramo preprečiti, je odgovoril Skobec.

— Tisto vlačugo moramo izgnati iz drobiža.

— A če ne bo več mogoče? ... Zakaj skrivnostna je in skriti se zna pred preganjalci?

• Skobec je zamahnil s perotmi.

— Če ne bo več mogoče? ... Potem pa moramo napraviti tako, da je drobiž ne bo razumel.

— Kako?

Napeto je gledala plemenita Kanja.

— Kako? je ponovil počasi gospod Skobec in na kljunu se je videlo, kakor da hoče nekaj kavsniti. Kako? Sklicati moramo zborovanje ptic mi, ali pa vsaj naši zaupniki. Naše zveste izmed drobiža, ki se jih Misel ni dotaknila, moramo pritegniti v našo družbo, da bodo v tistem društvu ptic med drobižem naši zaupniki. Paralizirali bodo nekvalificirane navsvete Misli in glejte, gospa Kanja, društvo bo služilo nam, ki smo gospodarji.

— Amen, je rekla gospa Kanja. — Naročam ti, da skličeš zborovanje ptic ...

Tartmak-Rast je prenehal čitati in me je pogledal.

— Težko čitam, ker je že precej zabrisano in klinopisom nisem vaje. Zato tudi ne pripovedujem v slogu sumerijskega pripovedovanja. A to ni važno, dasi ljubim umetnost in uživam v načinu pripovedovanja.

Razvrstil je tablice in zopet začel:

»... Skobec je sklical zborovanje ptic. Pregovoril je Krokara, svobodnega velikaša, da je nastopil na zborovanju kot glavni govornik.

— Sicer ne vem, o čem naj govorim, je rekel, vendar vam nočem odreči.

— Saj ni važno, kaj govorite. Glavno je, da tako

govorite, da bodo zborovalci navdušeni in to vi znate. V splošnem govorite o potrebi društva ptic, da nastajajo težki časi in zato se moramo strniti v eno organizirano moč, biti moramo složni, delati drug za drugega in tako reprezentirati na zunaj in v javnosti našo moč in veljavo.

Krokar je zadovoljen prikimal in vesel mislil:

— Pokažem vsem, tudi vam plemstvu, kaj zna svoboden velikaš. Preživeli smo sicer aristokratske metode, vendar bi bilo neoportuno, da bi jih v celoti odpravili. Zakaj one so, ki plemenitijo človeka.

Gospa Kanja se je močno začudila, ko ji je Skobec povedal, da je za glavnega govornika pridobil Krokarja.

— Čemu pa Krokarja?

— Nevtralna oseba je. Velikaš. Izrodek plemiča in drobiža. Saj razumete, gospa Kanja. Kakor nalašč za govornika na skupnem zborovanju... Pregledal sem tisto Misel, ki hodi med drobižem. Nevarna vlačuga je. Zato je potrebna nevtralna oseba, ker, kakor vem, je nevtrálnost najveji nasprotnik vsaki Misli, in sicer zelo uspešen nasprotnik. Krokar je poleg tega še ravno prav civiliziran ter tako uspešno pokaže, koliko je vredna nevtrálnost... — — — — —

Na tem mestu so bile glinene tablice že zelo obrušene. Tartmak-Rast se je trudil, a ni mogel razbrati. Videlo se je iz posameznih znakov, da je bilo zborovanje ptic zelo dobro obiskano. Skobci so bili reditelji ter so uspešno vzdrževali mir in red ter mirili razne skupine drobiža, ki so včasih postajale preglasne.

Kanja je vodila zborovanje. Krokar je z navdušenimi besedami in z dokazi pomena nevtrálnosti v vprašanjih notranjih zadev ptičjega naroda pozival zbrane k slogi in požrtvovalnosti, da bo ptičji narod veljal na zunaj za velikega in mogočnega.

— Razna vprašanja so med nami, je govoril Krokar, ki se ne morejo rešiti, ker so tradicija ptičjega rodu. Da so eni majhni, drugi veliki, je kriva narava

in zakaj bi se vznemirjali radi tega? Misel, ki hodi med vami, je nekak prepirljivec, kdove od koga podkupljen, da skali vaš mir in nas razdvoji, da bi tisti skriti sovražnik laže izrabljal naš ptičji narod. Zato bodite samozavestni in puntarju, Misli, pokažite s svojo nevtralnostjo, da niste pripravljeni poslušati njegovih prevratnih in škodljivih pripovedovanj. Mi moramo biti složni, da ohranimo pravice, ki jih imamo ...

Tartmak-Rast je odložil tablico.

— Ves dan sem tuhtal nad temi klinopisi in razglabljal zabrisane znake. Več nisem mogel razbrati. Vendar kaj posebnega ni zabrisanega. Nadaljnje tablice so zopet jasne. Poslušaj, prijatelj iz zapada:

— ...enemu narodu pripadamo in zato moramo biti vsi za enega. Spoštovati moramo navade in pravice, ki jih imamo, zakaj to je bistvenost našega naroda ...

Za hip je govornik obmolknil. Vse ptice so imele svoje kljune uprte vanj in v očeh vseh je bilo spoštovanje.

Tam zadaj pri Senicah so sedeli Vrabci. Eden izmed njih je stresel s perotni in rekel:

— Resnično, resnično govorite ... Vendar mi, ki nam pravite drobiž, nimamo nobenih pravic in navade, ki jih poznamo in občutimo, nam niso v korist.

Senice in drugi iz drobiža so zamahnili s perotni in začivkali:

— Resnične so besed Vrabca. Nimamo pravic, samo dolžnosti imamo.

Kanja je pogledala Skobca in zagodrnjala:

— Vidiš nemirneže in nezadovoljneže? Pognati jih je treba z zborovanja.

Skobec je zletel k vrabcem. Najrajši bi tistega, ki si je drznil tako neumestno zaklicati, stisnil za vrat in pojedel. Ali vzdržal se je in dobrodušno rekel:

— Ne zabavljaj, gospod, resne stvari so na dnevnem redu.

Čizki, ki so sedeli nedaleč, so začivkali:

— Saj poznate Vrabce, gospod Skobec. Nikoli jim ni vse prav.

Skobec je zletel h Kanji in Krokariju ter zašepetal:

— Predlagajte, gospod Krokarij, da se ustanovi društvo ptic, za predsednico pa naj bo gospa Kanja.

Krokarij je zmajal z repom, dvignil glavo visoko in rekel s hripavim glasom:

— Tovariši! Slišali ste moj govor. Prepričan sem, da ste ga razumeli. Napraviti moramo, kakor delajo druga, življenja se zavedajoča bitja. Organizirajmo se! Ustanovimo društvo ptic.

Utihi je. Vsi so zašumeli s perotmi. Le Vravec se je oglasil:

— Dovolite, tovariši, besedo!... Samo pripombo k temu predlogu!

— Govori, je rekla predsednica Kanja.

— Kakšen pomen naj ima tako društvo ptic? Saj so vendar interesi različnih ptic v splošnem in vsakdanjem življenju docela različni in celo nasprotni.

— Lažeš, je zakričal Krokarij.

— Ne lažem... Interesi svobodnih velikašev in ptičev roparjev so vendar drugačni kakor interesi malih ptic, ki jim pravite drobiž. Mar ne? Na svoji koži čutimo to vsak dan...

Ni še mogel končati, že se je zapodila cela jata rediteljev in napadla Vrabca. Okljuvali so ga in ga vrgli iz zborovanja ter pregnali še ostale. Mnogi iz ostalega drobiža so onemeli in tiho šepetali:

— Prav mu je, kaj se vtika v take stvari...

Ko se je razburjenje pleglo, je vstal Krokarij in spregovoril:

— Nič hudega, tovariši! Jaz sem nevtralna oseba in vem, kako je. Zgodilo se je pač, kakor je zapisano: Nikdar ni mogoča soglasnost med velikimi in majhnimi tam, kjer ima Misel svobodno besedo. Vendar se na to ni treba ozirati. Manjšina še nikdar ni zapo-

vedovala večini. Društvo ptic je ustanovljeno. Naj mu predseduje odlični član starega plemstva, da bo ugled društva večji. Naj živi gospa Kanja, predsednica!

Završčalo je in plahutanje je zavalovalo zrak. Krok pa je nadaljeval:

— Mi ne poznamo nobene razlike, zakaj vsi smo ptiči, majhni in veliki. Celó v čast si lahko štejemo, da smemo z gospodo iz tako starega plemstva spadati k istemu društvu...

Stari Tartmak-Rast, moj prijatelj in učitelj, je odložil glineno tablico iz knjig življenja in rekel:

— Vidiš, prijatelj iz zapada, kakšna je ta pravljica! Čudovita kaj?... V njej vidiš, kako silna je bodočnost, ki prihaja... Misel ji je ime...

*

Ko sem zapustil svojega prijatelja, preroka in učitelja, in korakal po ulici, je tiho žuborela v ozkih jarkih, napeljanih okrog visokih jagnjedov in po vrtovih okrog gredâ voda iz reke Amu Darje...

Mesec na azijskem nebu pa je gledal ogromne stolpe Tamerlanove slave in metal njih sence po Samarkandu.

Korakal sem po ulicah in mislil o čudnem poročilu, napisanem s klinopisi na glinenih tablicah...

Da, velika si, Misel, ki prihajaš...

Kazalo

	Stran
Postopači	3
Mamica, glej, kako grd človek	5
Marš...	7
Tatica	9
Ura je bila štiri	11
Rumena nevarnost	13
Usoda malega Marka	15
Univerza pravice	33
Lampijončki	43
Gregor Ovsenik	51
Odločilni trenotek	63
Služkinje	65
Kaj je glad?	69
Ni potreben	73
Pokvarjen otrok	77
Ničvredni starši	81
Zlato tele	87
Prisvojeni travnik	91
Črtica iz tragedije	99
Poročilo o ustanovitvi društva ptic	109

COBISS 3042300

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000426677

